ದಿಙ್ನಾಗಕವಿ ವಿರಚಿತ

ಕುಂದಮಾಲೆ

ಅನುವಾದಕ

ಬಿ. ಎಚ್. ಶ್ರೀಧರ

ಗೀತಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್

ಮೈಸೂರು

ದಿಙ್ನಾಗಕವಿ ವಿರಚಿತ

ಕುಂದಮಾಲೆ

ಅನುವಾದಕ

ಬಿ. ಎಚ್. ಶ್ರೀಧರ

ಗೀತಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್
ಮೈಸೂರು

[illegible]

ದಿಙ್ನಾಗಕವಿ ವಿರಚಿತ

ಕುಂದಮಾಲೆ

ಬಿ. ಎಚ್. ಶ್ರೀಧರ
(ಅನುವಾದಕರ್ತ ಮತ್ತು ಸಂಪಾದಕ)

ಗೀತಾ ಬುಕ್ ಹೌಸ್
ಮೈಸೂರು

Diṅnāga's *Kundamāle*, Translated into Kannada and Edited by Professor B. H. Sridhara, M.A., Vice-Principal and Professor and Head of the Department of Sanskrit, Arts and Science College, Sirsi, N. Kanara (Mysore).

First Published 1967

ಬೆಲೆ: ಆರು ರೂಪಾಯಿ

ಮುದ್ರಕರು
ಜಿ. ಹೆಚ್. ರಾಮರಾವ್
ಮೈಸೂರು ಪ್ರಿಂಟಿಂಗ್ ಮತ್ತು ಪಬ್ಲಿಷಿಂಗ್ ಹೌಸ್
ಮೈಸೂರು

ದಿವಂಗತ ತಂದೆ
ಬವಲಾಡಿ ಸೀತಾರಾಮ ಹೆಬ್ಬಾರರಿಗೆ
ಸಮರ್ಪಿತ

ಮೊದಲ ಮಾತು

ಕಲ್‌ಕತ್ತೆಯ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜಿನ ಪ್ರಕಟನ ಶಾಖೆಯು 'ಕುಂದಮಾಲೆ' ಎಂಬ ನಾಟಕವನ್ನು ೧೯೬೪ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸಿತು. ಅದರ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಗಳನ್ನು ಸಂಶೋಧಿಸಿ ಅಧಿಕೃತ ಪಾಠವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಸಂಪಾದಕರೆಂದರೆ, ಶ್ರೀ ಕಾಳೀಕುಮಾರದತ್ತ ಶಾಸ್ತ್ರಿ, ಎಂ.ಎ., ಡಿ. ಫಿಲ್., ಕಾವ್ಯಸಾಂಖ್ಯತೀರ್ಥ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆ-ಸಾಹಿತ್ಯಗಳ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರು, ಸ್ನಾತಕೋತ್ತರ ತರಬೇತು-ಸಂಶೋಧನಗಳ ಶಾಖೆ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು, ಕಲ್‌ಕತ್ತೆ—ಎಂಬವರು. ಬಾಹ್ಯಪ್ರಮಾಣ-ಅಂತಃಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಅವರು ನಾಟಕದ ಕಾಲ ಸುಮಾರು ೫ನೆಯ ಶತಮಾನ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ನಾಟಕಕಾರ ದಿಙ್ನಾಗ.

ವಾದ-ಪ್ರತಿವಾದಗಳ ಪರಾಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಈ ದಿಙ್ನಾಗನು ಕಾಳಿದಾಸನು ತನ್ನ 'ಮೇಘದೂತ'ದಲ್ಲಿ ಸೂಚಿಸಿದ ಬೌದ್ಧ ದಿಙ್ನಾಗನೆಂದು ನಮಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಈ ನಾಟಕವನ್ನು ರಚಿಸುವಾಗ ಅವನಿನ್ನೂ ಬೌದ್ಧನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಆಂತರಿಕ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನಷ್ಟು ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುತನ ಮತ್ತು ಭವಭೂತಿಯಷ್ಟು ಅತ್ಯಾವೇಶ ಈ ನಾಟಕಕಾರನ ಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಇವನ ಭಾಷಾಬಂಧವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಈತನು ಪ್ರಾಜ್ಞನೂ ಕಾವ್ಯಜ್ಞಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಡೆದವನೂ ಆಗಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ. ಕಾಳಿದಾಸನ 'ಶಾಕುಂತಲ' ಮತ್ತು ಭವಭೂತಿಯ 'ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತೆ'ಗಳನ್ನು ಅವಲೋಕಿಸಿದವರಿಗೆ ಈತನ ಶೈಲಿಯ ನಾಟಕೋಚಿತವಾದ ಸರಳತೆ ಎದ್ದು ಕಾಣಿಸದಿರದು. ಸಂವಾದದ ಅಭಿಪ್ರಾಯಸ್ಫುಟತೆ ವಿಶೇಷವೆಂದು ತೋರದಿರದು.

ಉದಾತ್ತನಾಯಿಕೆ: ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಸೀತೆ, ಕಾಳಿದಾಸನ ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಭವಭೂತಿಯ ಸೀತೆಯರನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಿದರೆ ಆ ಸೀತಾತ್ರಯದ ಸೌಂದರ್ಯಸಾರವನ್ನು ದಿಙ್ನಾಗನು ತನ್ನ ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟುವಂತೆ

ನಿಃಸಂದಿಗ್ಧ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಮೇಲೆ ಕಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಭಾಸವಾಗು ತ್ತದೆ. ಭವಭೂತಿಯು ಆಮೇಲೆ ಬಂದ ಕವಿ ; ಆತನು ದಿಙ್ನಾಗನ ಸೀತೆಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನ ಸೀತೆಯನ್ನು ರೂಪಿಸಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿರಬಹುದು ; ಆದರೆ ಆ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿ ಆತ ಪಡೆದ ಜಯ ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವೆನ್ನಬೇಕು.

ಸುಕುಮಾರ ಪ್ರಯೋಗ : ರಾಮಾಯಣವು ಕವಿಪ್ರಿಯ : ಅದರಲ್ಲೂ ಅದರ ಉತ್ತರಕಾಂಡದ ಕಥಾಭಾಗವಾದ 'ಸೀತಾಪರಿತ್ಯಾಗ' ಭಾರತದ ಸಂಸ್ಕೃತ–ಸಂಸ್ಕೃತೇತರ ಕವಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆ ದಿದೆ. ಈ ಕಥೆ ಆವಿದ್ಧವಾದರೆ ಚೆಂದವೋ. ಸುಕುಮಾರವಾದರೆ ಚೆಂದವೋ ? ಎಂಬುದು ವಿಮರ್ಶಾರ್ಹವಾದುದು. ಸೀತೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ದುರಂತ ದೌರ್ಬಲ್ಯ (tragic flaw)ವಿದೆ ? ಅವಳ ಅಸೀಮ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವು ದುರಂತ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಎನ್ನಿಸೀತೆ ? ರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಂಥ ಯಾವ ದೌರ್ಬಲ್ಯವಿದೆ ? ಅವನು ಸೀತಾತ್ಯಾಗವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದು ಅವಿವೇಕ (ಅಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಕಾರಿತ್ವ)ದಿಂದಲೇ ? ಅದು ದುರಂತಕಾರಿಯಾದ ದೋಷವೆಂದೆನ್ನಿಸೀತೆ ? ಈ ಪ್ರಶ್ನೆಗಳಿಗೆ ದಿಙ್ನಾಗನ ಉತ್ತರ ನಕಾರಾತ್ಮಕ : ಅವನ ಈ ನಾಟಕದ ಸಂವಾದಗಳೂ ಸಂವಿಧಾನವೂ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳೂ ಕಲಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಇದರ ಮಂಗಲಾಂತತೆಯನ್ನು ಅಪರಿಹಾರ್ಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿರುವುದು ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ವಾಗಿದೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಪೌರೋಹಿತ್ಯ : ಓದು ನಾಟಕ. ಕೇಳು ನಾಟಕ ಗಳು ನಾಟಕಾಭಾಸಗಳು, ನಿಜವಾದ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲ. ನಾಟಕವನ್ನು ಆಡ ಬೇಕು, ಆಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿದಾಗ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯ ವಕೀಲನಾಗಿ. ರಾಮನು ಸೀತಾತ್ಯಾಗವನ್ನು ಜನಾಪವಾದದ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದು ತಪ್ಪೆನ್ನುವಂತೆ ವಾದಿಸಿದರೂ ಮುಂದೆ ಭೂದೇವಿ ಅವತರಿಸಿ ಸೀತೆಯ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿದ್ದು ಕುಲಧರ್ಮದ ಔಚಿತ್ಯವನ್ನು ಕಂಡೇ ರಾಮ ಅಂಥ ನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದ—ಎಂಬುದನ್ನು ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡ ಅಂಶವನ್ನು ಧ್ವನಿಸುತ್ತದೆ. ಸೀತೆಯ ಪರ ವಾದ ಅವನ ವಾದ ಮತ್ತು ಭೂದೇವಿಯ ಅವತಾರ— ಈ ಎರಡೂ ರಾಮನ

ಯಜ್ಞಶಿಬಿರದ ಲೋಕಸಭೆಯಲ್ಲಿ ನಡೆದುದು ಅಪವಾದ ಹೊರಿಸಿದ ಜನರ ಮನಸ್ಸನ್ನು (ಸೀತೆಯ ಬಗ್ಗೆ) ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸಲೆಂದಲ್ಲದೆ, ಸೀತೆಯನ್ನು ಪಾವನ ಮಾಡಲೆಂದಲ್ಲ. ಸೀತೆ ನಿತ್ಯಪಾವನೆಯೆಂಬುದು ರಾಮನಿಗೂ ಗೊತ್ತು. ವಾಲ್ಮೀಕಿಗೂ ಗೊತ್ತು. ಆದರೆ ರಾಮನಲ್ಲಿ ಜನಮನಶುದ್ಧೀಕರಣಕ್ಕಾಗಿ ದಿವ್ಯಸಾಕ್ಷಿಗಳನ್ನು ಒದಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಅವನು ಅವತಾರ ಪುರುಷನಾದರೂ ಮರ್ಯಾದಾಪುರುಷೋತ್ತಮನು; ಪದೇ ಪದೇ ಅಗ್ನಿದಿವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವಷ್ಟು ಗಡಿಮೀರುವ ದಿವ್ಯತ್ವವುಳ್ಳವನಲ್ಲ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಾದರೋ ತಪೋಧನ; ಅವನು ದೇವತಾಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿಸುವ ಹಕ್ಕನ್ನು ಪಡೆದ ಪುರೋಹಿತ ಸ್ವರೂಪದವನು. ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಂದ ಅಗ್ನಿಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಒಮ್ಮೆ ಹೆಚ್ಚಿನದೆನ್ನಿಸಬಹುದಾದ ಭೂದೇವಿಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಕವಿ ಮಾಡಿಸಿದ್ದಾನೆ—ಅದೂ ರಾಮನೊಬ್ಬನಿಗಲ್ಲ. ಸಮಸ್ತ ಪೌರಜಾನಪದ ಪ್ರಮುಖರಿಗೆ!

ತುಲನಾಸಂದರ್ಭ : ಬುದ್ಧಿವಂತ ರಸಿಕರು ಕಾಳಿದಾಸನ ಶಕುಂತಲೆಯ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವನ್ನೂ ದಿಙ್ನಾಗನ ಸೀತೆಯ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವನ್ನೂ ಪತಿಗತ ಆಲೋಚನೆಗಳನ್ನೂ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಸಂದರ್ಭದ ಆದ್ಯಂತಗಳನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ತೂಗಿ ನೋಡಬಹುದು. ಸ್ವಯಂವರ-ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಗಳಿಗಿರುವಷ್ಟು ಮಾನಸಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಹೊಂದಿಕೆ ಗಾಂಧರ್ವ ವಿವಾಹಕ್ಕೂ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಕ್ಕೂ ಇದೆಯೇ? ಎಂಬುದೂ ವಿಚಾರಣೀಯ. ಹಾಗೇ ದುಷ್ಯಂತನ ಪತಿಧರ್ಮ ರಾಜಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ರಾಮನ ಪತಿಧರ್ಮ ಕುಲಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಸಂದರ್ಭಶಃ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಬಹುದು; ಆ ಈ ಪಾತ್ರಗಳು ಪಟ್ಟ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನು ತುಲನೆ ಮಾಡಬಹುದು: ಉಭಯ ಕಷ್ಟ ಸಂದರ್ಭಗಳ ಶೋಕೋತ್ತೇಜಕತೆಯನ್ನು ಅಳೆದು ನೋಡಬಹುದು.

ಕಲೆ ಮತ್ತು ಅಸಂಭಾವ್ಯತೆ : ಉತ್ತಮವಾದ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಾಗಲಿ, ನಾಟಕದಲ್ಲಾಗಲಿ, ಸರ್ವಕಾಲ—ಸರ್ವದೇಶ—ಸರ್ವಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ರಸವ್ಯವಸಾಯಿತ್ವವೊಂದೇ ಕೃತಿಯ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ಕಲಾತ್ಮಕ ನಿಕಷ. ಗಾಢವಾದ ಲೌಕಿಕೇತರ ಭಾವನಾನುಭವ (intense aesthetic emotion) ವನ್ನು 'ರಸ' ಎಂದು ಸಾರತಃ ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ತಪ್ಪಾಗದು. ಅಂಥ ರಸವೊಂದೇ

ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ರಸಿಕನನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ಮೈಮರೆಸಬಲ್ಲುದು. ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ 'ಕುಂದಮಾಲೆ' ಸಂಪೂರ್ಣ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಿದೆ ಎನ್ನಬಹುದು. ಈ ನಾಟಕದ ಅನುಶೀಲನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಬುದ್ಧಿಗೆ 'ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತೆ'ಯನ್ನು ಕಂಡು ಅದು ಮುಗಿಯುವಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಉಂಟಾಗುವ ಹಲವಾರು ಅಸಂಭಾವ್ಯತಾ ಪ್ರವೇಶನದ ಅಸಮರ್ಥನೀಯ, ಅಕಲಾತ್ಮಕ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳ ನಿವಾರ್ಯತೆಯ ಕಲ್ಪನೆ ಹೊಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಳಿದಾಸನು 'ಶಾಕುಂತಲ'ದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಗೊಳಿಸಿದ ಅಸಂಭಾವ್ಯತೆ (impossibilities) ಗಳಂತೆಯೇ ದಿಙ್ನಾಗನ ಅಸಂಭಾವ್ಯತೆಗಳೂ ಕಲಾತ್ಮಕ ಸಮರ್ಥನೆಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಹೊಳೆಯಿಸಬಲ್ಲವು.

ಅನುವಾದದ ಪದ್ಧತಿ: ಇಂಗ್ಲಿಷಿಗಾಗಲಿ, ಕನ್ನಡಕ್ಕಾಗಲಿ— ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕವೊಂದನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸುವಾಗ, ಮಾಡಿದ ಭಾಷಾಂತರವು (ಮೂಲದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ) ರಂಗದ ಮೇಲೆ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದಾಗ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗ ಬಲ್ಲುದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬ ಔಚಿತ್ಯ ಕಲ್ಪನೆ ಜಾಗ್ರತವಾಗಿರುವುದು ಅತ್ಯಂತ ಅಗತ್ಯ. ಅಪತಿವ್ರತೆಯಲ್ಲದ, ಆದರೆ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಗೆ ಕೂಡಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವ ಅತಿಪತಿವ್ರತೆಯೂ ಆಗದ ದಿಙ್ನಾಗನ ಸೀತೆಯಂತೆ ಭಾಷಾಂತರವು ಮಾಧ್ಯಮದ ಹಾಗೂ ರಂಗಪ್ರದರ್ಶನದ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲೀನ ರೂಢಿ–ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಪಾತ್ರಗಾಂಭೀರ್ಯಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆಬಾರದಂತೆ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಅಗತ್ಯ. ಕಾಳಿದಾಸನ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸುವಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಅರವಿಂದರೂ, ಅವನ 'ಮೇಘದೂತ'ವನ್ನು ಅನುವಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಬೇಂದ್ರೆಯವರೂ ಇಂಥ ಔಚಿತ್ಯ ಅಥವಾ ಸಮುತ್ಪಯೋಗವನ್ನು ಆಧರಿಸಿದ್ದು ಸುವಿದಿತ. ಈ ಆದರ್ಶವನ್ನು ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನಂಬಿರುವ ಪ್ರಸ್ತುತ ಅನುವಾದವು ವಾಕ್ಯಗಳ ಹಾಗೂ ಅರ್ಥಸಂದರ್ಭಗಳ ಸಹಜತೆ, ಸ್ಫುಟಾಭಿಪ್ರಾಯ ಸಮನ್ವಿತತೆ ಮತ್ತು ನಾಟಕೀಯ ವೇಗಧ್ವನಿಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಮೂಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಆದರೂ ಮೂಲದ ಅಕ್ಷರಾರ್ಥ ಬೇಕೆನ್ನಿಸಿದಾಗ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಲೆಂದು ಪದ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಯಂಭೃತ ಪದಾವಳಿಗಳನ್ನು ಆವರಣ ಚಿಹ್ನಗಳ ನಡುವೆ ಇಡಲಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಗದ್ಯವೂ ಪದ್ಯವೂ ಅಕ್ಷರಾರ್ಥವನ್ನು

ಶಕ್ಯವಿದ್ದ ಅನೇಕ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಹೋಗಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಯಾರೂ ಮರೆಯಬಾರದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇದು ದಿಙ್ನಾಗನ ನಾಟಕವಾಗುವುದರ ಬದಲು ಭಾಷಾಂತರಕಾರನ ನಾಟಕವಾದೀತು!

ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಸಾರ್ವಜನಿಕರು ಸಂಗೀತ ನಾಟಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಗದ್ಯರೂಪದ ಸಂವಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಾಲೆ, ಕಾಲೇಜು, ಕರ್ನಾಟಕ ಸಂಘಗಳ ಉತ್ಸವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಚಿಕ್ಕ-ದೊಡ್ಡ ಸಾಮಾಜಿಕ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ದುಡ್ಡು ಕೊಟ್ಟು ನೋಡಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ದುಡ್ಡು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಹಾಗೇ ನೋಡಿ ಹರಸಿಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಕೈಲಾಸಂ—ಶ್ರೀರಂಗರಂತಹ ನಾಟಕಕಾರರು ಬರೆದ ನಾಟಕಗಳಿಗೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ಸದ್ಯಃ ಹಳೆಯ ಅಭಿಜಾತ ನಾಟಕ ವೊಂದನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸುವಾಗ ಅವರ ಪದ್ಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಗೀತ ರಚನೆಗಳಿಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಿದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಓದುಗನಿಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟಾ ದೀತು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಒಂದು ಮಧ್ಯ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿಯಲಾಗಿದೆ. ಇತರ ಕೆಲ ಅನುವಾದಕಾರರಂತೆ ಹಳಗನ್ನಡ ವೃತ್ತಗಳಿಗೆ ಮೂಲ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಿವರ್ತಿಸಲಿಲ್ಲ; ಹಾಗಲ್ಲದೆ ಸಂಗೀತ ಕೃತಿಗಳ ಆಕೃತಿಗಳಿಗೂ ರೂಪಾಂತರ ಮಾಡಿಲ್ಲ: ಕನ್ನಡದ ಜಾತಿಚ್ಛಂದಗಳ ಗಣಗತಿಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ (ಹೊಸ ಗನ್ನಡದ ಸರಳ-ಮುಕ್ತಾದಿ ನವ್ಯಸ್ವರೂಪಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ತಾಲ-ಲಯ ಬದ್ಧವಾಗಿ (ಪ್ಲುತರಹಿತವಾಗಿ) ಹಾಡಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಮೂಲದ ವೃತ್ತ—ಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಿಸಲಾಗಿದೆ. ಕೇವಲ ಕುಶಲವರು ಹಾಡುವ ರಾಮಾಯಣ ಕಥಾಭಾಗವೊಂದನ್ನು ಆದಿತಾಳದ ಕಲ್ಯಾಣಿ ರಾಗದ ಛಂದಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ (ಪಲ್ಲದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ಲುತಪ್ರಯೋಗ ವನ್ನಿಟ್ಟು) ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಜಾತಿಚ್ಛಂದದ ವಿವಿಧ ಆಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಇತರ ಪದ್ಯಗಳನ್ನು ಓದುಗನು ಗದ್ಯದಂತೆ ಓದಿಯೂ ಅರ್ಥ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳ ಬಹುದು; ಇಲ್ಲದೆ ನಟರು ಬಲ್ಲವರಿಂದ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಂಗೀತದ ರಚನೆಗಳ ನ್ನಾಗಿಯೂ ಪರಿವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ಹಾಡಬಹುದು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ನಾಟಕವನ್ನು ರಂಗದ ಮೇಲೆ ಆಡಿ ತೋರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಬೇಕು ಎಂಬುದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ರಂಗದರ್ಶನವಿಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ ಚತುರ್ವಿಧವಾದ

ಅಭಿನಯ ಮಾಧ್ಯಮದಿಂದ ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ನಾಟಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಏಕಮಾಧ್ಯಮದಿಂದ (ಕೇವಲ ವಾಚಿಕಾಭಿನಯದ ಮೂಲಕ) ಅಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಡುವ ದುರವಸ್ಥೆಯು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಅಪವಿಮರ್ಶೆಗೆ ತುತ್ತಾಗುವ ಸಂಭವವಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ, ಅಧ್ಯಾಹೃತವಾಗುವ (ಇತರ ಅಭಿನಯಗಳಿಂದ ವ್ಯಂಜಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ) ಭಾವವಿವರಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೇವಲ ಓದಿ ಊಹಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಇರಲಾರದು. ಇದನ್ನು ನೆನೆದು ಮೂಲವನ್ನು ಭಾಷಾಂತರಿಸುವಾಗ ಯಥಾಶಕ್ತಿಯಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಅಕ್ಷರಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹಿಡಿದು ಕನ್ನಡತನದ ಶೈಲಿಯ ವಿಶಿಷ್ಟತೆಗನುಗುಣವಾಗಿ ಸಾಗಲಾಗಿದೆ. ಪಂಡಿತ-ಪಾಮರ ಉಭಯ ರಂಜಕತ್ವವೇ ಇದರ ಗುರಿ.

ರಸಾಸ್ವಾದದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅಡ್ಡ ಬರಬಹುದಾದ ಅಡೆತಡೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಲು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತ ಹೋಗಲಾಗಿದೆ. ಅದರ ಲಾಭಾಲಾಭಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಕದೃಷ್ಟಿಯ ರಸಿಕರಿಗೇ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಲಾಗಿದೆ. ಬೇಕಾದರೆ ಈ ಮೊದಲ ಮಾತನ್ನೂ ಅಡಿಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಕೂಡ ರಸಿಕರು ಓದಿ ರಸಾಸ್ವಾದ ಮಾಡಬಹುದು. ಅತ್ಯಂತ ಅಸಮರ್ಥನೀಯ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕ್ಷಮ್ಯವಾದ ಗ್ರಂಥಕರ್ತೃಗತ ಲೋಪದೋಷಗಳನ್ನು ತಿದ್ದಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಪರಂಪರಾಗತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಪದ್ಧತಿಯ ದೃಷ್ಟಿಕೋನದಿಂದ ಅನುವಾದ ಉದ್ದೇಶ್ಯಾಸಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ಮೂಲಕ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲಾಗುತ್ತದೆ. ಭಾಷಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮೂಲದ ಸ್ವಾರಸ್ಯ ಕೆಡದಂತೆ (ಅದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿ ದೊರೆವಂತೆ) ಲೋಪ-ಆಗಮ-ಆದೇಶರೂಪದ ಆ ಈ ಪದಗಳನ್ನು ವಿರಳವಾಗಿ ಬಳಸಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈ ವಿವರಣೆಯನ್ನಿಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕಾಯಿತು. ಹೀಗೆ ಮಾಡಲು ಆಗಲೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮೂಲದ ಭಾಷಾಂತರವು ಆಡಬಹುದಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಶೈಲಿಯ ನಾಟಕವಾಗಿರಬೇಕಲ್ಲದೆ, ಕೇವಲ ಅರ್ಥಾವಧಾರಣಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಭಂಡಾರಸ್ಥ ಸಹಾಯಕ ಪುಸ್ತಕ (reference book) ವಾಗಿರಬಾರದು—ಎಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇ ಕಾರಣ.

ಕುಂದಮಾಲೆಯ ಸಂಕೇತ: 'ಕುಂದಮಾಲೆ'ಯೊಂದು ಆಕರ್ಷಕ

ವಾದ ಕಾವ್ಯಮಯ ಸಂಕೇತ. ಇದರ ಅನನ್ಯತೆಯು 'ಹಿಂಡಬಾರದು ದುಂಡು ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ದಂಡೆಯನು' ಎಂದ ಶ್ರೀ ಕೆ. ಎಸ್. ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿ ಯವರ ಸಾಲನ್ನು ನೆನೆದಾಗ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ. ಸೀತೆ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಮಾಲೆಯಂತಿದ್ದಾಳೆ. ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳು ತೇಲಿ ಬಿಡುವ ಕುಂದಮಾಲೆಯು ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತುಗುರಿ ಇಲ್ಲದೆ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಅವಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬರಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ್ದನ್ನು ಸಂಕೇತಿಸುತ್ತದೆ. ಅದು ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ವಿಹರಿಸುತ್ತ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದ ರಾಮನ ಪಾದವನ್ನು ಸೇರುವಂತೆ ಸೀತೆಯಾದರೂ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಮೂಲಕ ರಾಮಸಾನ್ನಿಧ್ಯವನ್ನು ಸೇರುತ್ತಾಳೆ. ನೀರು-ನೆಲಗಳು ಮಾನವ ಜೀವನದ ಭೌತಿಕ ಆಧಾರಗಳು. ಸೀತೆಯ ತಾಯಿ ಭೂದೇವಿ, ಭೂದೇವಿಯ ಪ್ರಾಣಸಖಿ ಗಂಗೆ. ಆದುದರಿಂದ ಗಂಗೆಗೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಅರಿಕೆ ಭೂಮಿತಾಯಿಗೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಭೂದೇವಿಯು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನ ಪತ್ನಿ. ಅವಳನ್ನು ದೇವ-ದಾನವ-ಮಾನವರೆಲ್ಲರೂ ಪೂಜ್ಯೆ ಎಂದು ನಂಬಿ ದ್ದಾರೆ. ಅವಳ ಮಾತನ್ನು ನಂಬದ ದೇವತಾವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವಳನ್ನೇ ನಾಟಕಕಾರನು ಔಚಿತ್ಯೈಕನಿಕೇತನನಾಗಿ ಸೀತಾಪಾತಿವ್ರತ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಿ ಕೊಡಲು ಪಾತಾಳದಿಂದ ಭೂಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆಯಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವ ನಾಟಕೀಯ ಅದ್ಭುತ ಗಾಂಭೀರ್ಯವನ್ನು. ಈ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಚಿತ್ರಿಸುವ ಇತರ ಯಾವ ನಾಟಕವೂ ಮೂಡಿಸಿಲ್ಲ ಎನ್ನಬಹುದಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯ ಭೂದೇವಿಯ ಅವತಾರವು ಅವತರಣವಲ್ಲ (ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯು ವುದಲ್ಲ); ಉದ್ಧರಣ : ಸೀತೆಯ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ಸತ್ಯನಿಷ್ಠೆಯ ಪ್ರಭಾವವು ಭೂದೇವಿಯನ್ನು ಪಾತಾಳದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ತರುತ್ತದೆ; ಎಂದರೆ ಸೀತೆಯನ್ನು ಭೂದೇವಿ ಸತ್ಯವಂತೆಯನ್ನಾಗಿ ದೃಢಪಡಿಸಿದ ಸಂದರ್ಭದ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಉದ್ಧರಿಸಿದ (ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ) ಅರ್ಥವು ಅಡಗಿರುವುದು ಸುವೇದ್ಯ. ಇದು ನಾಟಕದ ಮಹಾಧ್ವನಿ: 'ಸತ್ಯೇನ ವಿಧೃತಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂಬ ವ್ಯಾಸವಾಣಿಯ ಪ್ರಾತ್ಯಕ್ಷಿಕೆ.

ವೇದದಲ್ಲಿ 'ಸೀತೆ' ಎಂದರೆ ಗದ್ದೆಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತು ಮಾಡಿದ ಆವಳಿ (furrow). ಅವಳು ಅಲ್ಲಿ ಕೃಷಿಪೋಷಕ ದೇವತೆ. 'ಕೃಷಿ' ಎಂದರೆ

(culture) ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದದ್ದು ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದದ್ದು—ಎಂಪರ್ಥ. ಕೃಷ್ಟಿಗಳು ಅಥವಾ ಸುಸಂಸ್ಕೃತರು. ಪ್ರಜೆಗಳು (ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಜನಿಸಿದವರು, ನಿಕೃಷ್ಟವಾಗಿ ಅಲ್ಲ). ನೈಸರ್ಗಿಕನು ಪ್ರಾಕೃತ. ಅಸಂಸ್ಕೃತ, ಪ್ರಾಣಿ ಧರ್ಮಾನುಯಾಯಿ. ತಾಮಸ–ರಾಜಸವರ್ತನಗಳು ಮನುಷ್ಯಾದಿ ಪ್ರಾಣಿ ಸಾಧಾರಣ. ಸಾತ್ವಿಕತೆಯು ದಿವ್ಯವಾದ ಪರಾಪ್ರಕೃತಿ ಅಥವಾ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸ್ವಭಾವ. ಸೀತೆಯು ಅದರ ಸಂಕೇತ. ರಾಮನ ಸತ್ಯೋನ್ಮುಖವಾದ ರಾಜಧರ್ಮದ ರಾಜಸಕ್ಕೆ ಸೀತೆಯು ಆರ್ಷಧರ್ಮದ ಸಾತ್ವಿಕತೆ ಕಲಶ ಪ್ರಾಯವಾದುದು. ಇಂಥ ಸಮಾಗಮವು ಭೂಪತಿಯತಿಯ ಅಥವಾ ರಾಜರ್ಷಿಯ (philosopher-king) ಆದರ್ಶವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸೀತಾರಾಮರ ರಾಜ್ಯವು ರಾಮರಾಜ್ಯ; ಸೀತಾ ರಹಿತವಾದ ರಾಜ್ಯವು ರಾಮರಾಜ್ಯವಲ್ಲ !

ಪರಿತ್ಯಾಗದ ಅರ್ಥ: 'ರಾಮಸೀತಾಲಕ್ಷ್ಮಣ' ಎಂದರೆ ರಾಮ ಸೀತಾ ಲಕ್ಷಣ. ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಅವತಾರ ಕುಶಲವರಲ್ಲಾಗಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸಲು ನಾಟಕಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ–ಯೌವರಾಜ್ಯ ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕಗಳು ಅವರಿಗಾಗುತ್ತವೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಸೀತೆಯ ಪುರುಷಾವತಾರವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ತೋರು ವುದರಿಂದ ಅವನು ಗುಣಶಃ ಸೀತಾಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೀನ: ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಸೀತೆಯರು ರಾಮತ್ವದ ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರತಿನಿಧಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸೀತಾ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಜನರ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ (ಒಬ್ಬ ಅಗಸನ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ) ಕೈ ಕೊಂಡ ರಾಮನು ನಾಟಕಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದು (ಅಂದರೆ ಕುಶಲವರಿಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಡುವುದು) ಅವನ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ ಚಾರಿತ್ರ್ಯ ಗಳಿಗೆ ಕಿರೀಟವನ್ನಿಡುತ್ತದೆ. "ತೇನ ತ್ಯಕ್ತೇನ ಭುಂಜೀಥಾಃ" ಎಂದ ಈಶಾವಾಸ್ಯದ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಆಚರಿಸಿ ತೋರಿಸು ತ್ತಾನೆ. ಯಾಗವು ತ್ಯಾಗಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಹಾಕರ್ಮ. ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಞವನ್ನು ರಾಮ ಮಾಡಹೊರಟದ್ದು ಸೀತಾತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಅನಂತರ. ಆ ಯಜ್ಞ ಮುಗಿಯಿತೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಈ ನಾಟಕದ ಕವಿ ಹೇಳದೆ ಇರಲು, ಸೀತಾತ್ಯಾಗದ (ಅಂದರೆ ಅವಳ ಪತ್ನೀ ತ್ವದ ಶಾರೀರಿಕ ಸ್ವರೂಪದ ಸಂಪರ್ಕವನ್ನು ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ) ರೂಪದಲ್ಲಿ

ಆಗಲೇ ಅರ್ಧ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ್ದ ರಾಮನು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ರಾಜ್ಯ ತ್ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡುವುದರ ಮೂಲಕ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದ ಯಜ್ಞವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕ ವಾಗಿ ಮುಗಿಸಿದನು ಎಂಬುದನ್ನು ಧ್ವನಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದ್ದೇ ಕಾರಣ. ಸೀತಾ ಹೃದಯವನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಆಮೇಲೆ ಭೂ ದೇವೀ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಅವಳನ್ನು ಶರೀರತಃ ಪುನಃ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರ ಅವಗಾಹನೆಗೆ ತಂದುಕೊಟ್ಟಂತೆಯೇ ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರ ದಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಕುಶನು ತಂದೆಯ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದು ರಾಜ್ಯಾಧಿಕಾರದ ಅಂತರ್ಹೃದಯವನ್ನು ರಾಮನು ಸಾತ್ಮ್ಯಗೊಳಿಸಿಕೊಂಡನೆಂಬುದನ್ನು ಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಸೂಚಿಸು ತ್ತವೆ. ರಾಜ್ಯತ್ಯಾಗ ಮಾಡಿದ ರಾಮನ ಸ್ಥಾನವು ಕೃಷ್ಣ-ಗಾಂಧಿಗಳ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸದೃಶ ಎನ್ನಬಹುದು. ಕೃಷ್ಣನು ರಾಜನಿರ್ಮಾಪಕ, ಗಾಂಧಿ ಯವರು (ಜವಾಹರರಂಥ) ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದವರು. ಕುಶಲವರಿಂದ ಆಮೇಲೆ ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಕುಶಲವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನಾವುದೂ ಸಂಭವಿಸದು. ಕುಶೀಲವ, ಕುಶೀವಾಸ ಎಂಬಿವು ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಹೆಸರುಗಳು. ಕುಶಲವರು ರಾಮ ಸೀತೆಯರ ಔರಸಪುತ್ರರಾದರೆ ಧರ್ಮದ ಹುತ್ತವಾದ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಮಾನಸಪುತ್ರರು. ಕುಶದ (ದರ್ಭೆಯ) ಲವ (ಚೂರು) ಸೀತಾರಾಮರ ಅರ್ಧನಾರೀಶ್ವರ ಸಮನ್ವಯದ ಒಂದು ಅಂಶ ಎಂದೂ ಆಗಬಹುದು. ದರ್ಭೆಯು ಪಾವಿತ್ರ್ಯದ ಸಂಕೇತ, ಶುದ್ಧಿಯ ಸೂಚೀಪತ್ರ. ಒಳ ಹೊರ ಶುಚಿ ಇಲ್ಲದವರಿಂದ ಜಗದ್ಧಿತ ಎಂದೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರದು ಎಂಬುದು ದಿಙ್ನಾಗನು ದಿಗ್ಗಜ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಈ ನಾಟಕದ ಮೂಲಕ ಕೊಟ್ಟ ಸಂದೇಶ. The Elemental is to be unearthed from the mental— ಮಾನಸ ದೃಶ್ಯವಾದ ಈ ಸಂಮಿಶ್ರ. ಪಾಂಚ ಭೌತಿಕ, ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯ ನಿಷ್ಠ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಆತ್ಮಶೋಧದ ಪ್ರಯತ್ನವು ಶುದ್ಧ ಪೃಥಿವೀ ತತ್ವದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಮುಗಿತಾಯವಾಗುವಂತೆ ಕವಿ ಚಿತ್ರಿಸಿರುವುದು ರಾಮನು ಮನಸ್ಸು, ಸೀತೆ ಅವನ ಆತ್ಮ ಎಂಬುದನ್ನು ಹೊಳೆಯಿಸುತ್ತದೆ. ಆತ್ಮ-ಸತ್ಯಗಳು ಅಭಿನ್ನ. ಪೃಥಿವಿಯ, ಮನದ ಮತ್ತು ಇತರ ಮೂರ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವುಗಳ ಅಂತಃಸಾರರೂಪದ ನಿತ್ಯಸತ್ಯ ಅಥವಾ ಆತ್ಮವು

ಸೀತೆಯ ಶುದ್ಧ ಹೃದಯದಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ರಾಮಾಯಣದ ಅಂತರರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಕಾಲ್ಪನಿಕ ಸಾಹಸಕೃತ್ಯವಲ್ಲ. 'ಆದಿರಾಜಯಶೋಬಿಂಬಂ ಆದರ್ಶಂ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾಙ್ಮಯಂ। ತೇಷಾಮಸನ್ನಿಧಾನೇಽಪಿ ನ ಸ್ವಯಂ ಪಶ್ಯ ನಶ್ಯತಿ' ಎಂಬ ದಂಡಿಯ ಮಾತಿನಂತೆ ಅಥವಾ ಡಾ॥ ರೇನೆ ವೆಲೆಕ್(Rene Wellek)ಮಹಾಶಯನು Literature and Ideas—ಸಾಹಿತ್ಯ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಅಂತರ್ವಾಹಿನಿಯಾದ ಭಾವಗಳು (ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಕಲ್ಪನೆ, ಮಹಾವಿಚಾರ ಅಥವಾ ತತ್ವಗಳು)—ಎಂಬ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನಾಟಕಾಂತರ್ಗತವಾದ ರಸಾಸ್ವಾದೋತ್ತರ ಕಾಲದ ಚಿಂತನಾಂಶಗಳನ್ನು (ಡಿ. ವಿ. ಜಿ. ಅವರ 'ಸಾಹಿತ್ಯಶಕ್ತಿ' ಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ) ಶೋಧಿಸಲು ಮಾಡಿದ ಅಲ್ಪ ಪ್ರಯತ್ನ. ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕನ್ನಡಿಯಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿಖಚಿತವಾಗಿರುವ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಮಹಾ ಮೌಲ್ಯಗಳನ್ನು ಮಹಾಭಾರತ-ರಾಮಾಯಣಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅವನ್ನಾಧರಿಸಿ ಬರೆದ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಿದರೆ ಅಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದೆನ್ನಿಸಲಾರದಲ್ಲವೇ ?

ದಿಙ್ನಾಗ ಮಾಡಿದ ಹೊಸ ಬದಲಾವಣೆಗಳು : ದಿಙ್ನಾಗನು ಕಾಳಿದಾಸನಂತೆ ('ರಘುವಂಶ'ದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುವಂತೆ) ರಾಮವಂಶದ ಅನುಕ್ರಮವನ್ನು ತನಗೆ ದೊರೆತ ವಿಶಿಷ್ಟ ಆಕರದಿಂದ ಆಯ್ದುಕೊಂಡಿರಬೇಕಲ್ಲದೆ, ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ರಾಮಾಯಣದ ಉಪಲಬ್ಧ ರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಸೀತಾದುರಂತವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸದಿದ್ದ ಪ್ರಾಚೀನತರ ರಾಮಾಯಣ ರೂಪದಿಂದ ಕವಿ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಆಯ್ದುಕೊಂಡು ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಸಂವಿಧಾನಿಸಿರಬೇಕು—ಎಂಬುದು ವಿದ್ವಾಂಸರ ತರ್ಕ. ದಿಙ್ನಾಗನು ಅನುಪ್ರವೇಶಿಸಿದ ನವಾಂಶಗಳು :

(೧) ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಎಲೆವನೆಯನ್ನು ಸೇರಲು ಬಯಸಿ ಸೀತೆಯೊಡನೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲಿಲ್ಲ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಆಶ್ರಮ ತಮಸಾನದಿಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಸನ್ನಿವೇಶ ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಲ್ಲ.

(೨) ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಮೊದಲೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗೆ ಸೀತೆ ಬರುವಳೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಾಗಿರುವ ಸಂಗತಿ ನಾಟಕದಲ್ಲಿಲ್ಲ.

(೩) ಗಂಗಾ ಗೋಮತೀ ಸಂಗಮದ ಪರಿಸರದ ಜಲ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ

ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರಿಗೆ ಸೀತೆ ಕೇಲಿಬಿಟ್ಟ ಕುಂದಮಾಲೆ ದೊರಕುವುದು ಮತ್ತು ಅದು ಸೀತೆಯದೆಂದೇ ಗುರುತಿಸಿ, ಹೆಜ್ಜೆ ಹಿಡಿದು ಸೀತೆಯಿರುವ ಸ್ಥಳದ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತು (ಸೀತೆ ಅಲ್ಲಿರುವುದನ್ನು ಅರಿಯದೆ) ಅವಳನ್ನು ನೆನೆದು ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ವಿಲಪಿಸುವುದು ಹಾಗೂ ಅದನ್ನು ಅಲ್ಲೇ ಅಡಗಿದ್ದ ಸೀತೆ ಕೇಳುವುದು:

(೪) ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಕೆರೆಯ ಏರಿಯ ಮೇಲೆ ಋಷಿ ಕನ್ಯೆಯರೊಡನೆ ಸೀತೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ವರದ ದೆಸೆಯಿಂದ ಅದೃಶ್ಯಳಾಗಿರುವುದು ಮತ್ತು ಅವಳ ನಿಜ ರೂಪದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು ರಾಮನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದು. ರಾಮ ಸೀತೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿ ವಿಫಲನಾಗಿ ಮೂರ್ಛೆ ಬೀಳುವುದು ಮತ್ತು ಸೀತೆ ತನ್ನ ಮೇಲುದುವಿನಿಂದ ಗಾಳಿಬೀಸಿ ಎಚ್ಚರಿಸುವುದು. ಅವಳ ಆ ಮೇಲುದುವನ್ನು ರಾಮ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಸೀತೆಯದೆಂದು ಗುರುತಿಸುವುದು ಮತ್ತು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಅವಳು ಅವನೆಸೆದ ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. ರಾಮ ತನಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಳಾಗೆಂದು ಸೀತೆಯನ್ನು ಬೇಡಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು ಮತ್ತು ಈ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ರಾಮಸಖನಾದ ವಿದೂಷಕನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಅದೆಲ್ಲಾ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯ ಮಾಯೆಯೆಂದು ವಿವರಿಸಿ ರಾಮನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲಕಾಲ ಅದು ಹೌದೆನ್ನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿಬಿಟ್ಟದ್ದು.

(೫) ಸೀತಾಪರಿತ್ಯಾಗದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರಾಮ ಸೀತೆಯರು ಪರಸ್ಪರ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಮೂಲಕ ಪಡೆದದ್ದು. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಸೀತೆ ಮಾತ್ರ ರಾಮನಿಗೆ ಸಂದೇಶವನ್ನು ಕಳಿಸುತ್ತಾಳೆ.

(೬) ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಸೀತೆ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಬಿಡುವಳು; ಆದರೆ ಈ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅವಳು ಕೊನೆಗೆ ರಾಮನನ್ನು ಕೂಡಿ ಕೊಂಡು ಸುಖಿಯಾಗುವಳು.

ರಾಮಕಥೆಯ ಆಕರಗಳು : (೧) ಭಾಸನ ಅಭಿಷೇಕ ನಾಟಕ, ಪ್ರತಿಮಾನಾಟಕ ಮತ್ತು ಯಜ್ಞಫಲ; (೨) ಕಾಳಿದಾಸನ ರಘುವಂಶ; (೩) ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ; (೪) ಪದ್ಮಪುರಾಣ; (೫) ಹರಿವಂಶ; (೬) ಬ್ರಹ್ಮ ಪುರಾಣ; (೭) ವಾಯುಪುರಾಣ; (೮) ಭಾಗವತ; (೯) ಭವಭೂತಿಯ ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತ ಮತ್ತು ಮಹಾವೀರ ಚರಿತ; (೧೦) ಮಹಾನಾಟಕ;

(೧೧) ಛಲಿತ ರಾಮ ; (೧೨) ಅನಾಮಕರಾಜ, ದಶರಥ ಮತ್ತು ರಾಜ ನಿದಾನ ಎಂಬ ಜಾತಕಗಳು ; (೧೩) ಗುಣಭದ್ರನ ಉತ್ತರ ಪುರಾಣ ಮತ್ತು ವಿಮಲಸೂರಿಯ ಪಉಮಚರಿಯ ; (೧೪) ಸೋಮದೇವನ ಕಥಾಸರಿತ್ಸಾಗರ ; (೧೫) ಕೂರ್ಮ—ಅಗ್ನಿ—ಸ್ಕಂದ—ಗರುಡ—ನೃಸಿಂಹ—ನಾರದ—ದೇವಿ—ಬ್ರಹ್ಮ ವೈವರ್ತ—ವಿಷ್ಣುಧರ್ಮೋತ್ತರ ಮುಂತಾದ ಪುರಾಣಗಳು : (೧೬) ವಿದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಬಂದ ರಾಮ ಕಥೆಗಳು—ಎಂಬ ವಿವಿಧ ಆಕರಗಳು ರಾಮ ಕಥೆಗಿದ್ದರೂ ದಿಙ್ನಾಗಕವಿಯ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ(ಕ್ರಿ.ಶ. ೫೦೦) ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟೋ ಇತ್ತೀಚಿನವು ; ಅಲ್ಲದೆ, ತನಗಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಹಾಗೂ ಸಮಕಾಲದ ರಾಮಕಥಾ ಗ್ರಂಥಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅವನು ನೋಡಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸುವುದೂ ಸರಿಯಾಗಲಾರದು. ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಗಳಾದ ಭಾಸ. ಕಾಳಿದಾಸ ಮತ್ತು ಗುಣಾಢ್ಯರ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ದಿಙ್ನಾಗ ಒಮ್ಮೆ ನೋಡಿದ್ದರೂ ನೋಡಿರಬಹುದೆಂದು ಊಹಿಸಬಹುದು. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ರಾಮಾಯಣವಂತೂ (ಈಗಿಲ್ಲದ ಸ್ವರೂಪದ ಉತ್ತರಕಾಂಡದೊಡನೆ) ಇದ್ದೇ ಇತ್ತು ಅವನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ; ಅಂದರೆ ಸೀತೆಯ ಆತ್ಯಂತಿಕ ಪಾತಾಳಗಮನ ಅದರಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿಲ್ಲ. 'ತಿಣಿಕಿದನು ಫಣಿರಾಯ ರಾಮಾಯಣದ ಕವಿಗಳ ಭಾರದಲಿ' ಎಂಬ ಮಾತನ್ನು ಕುಮಾರವ್ಯಾಸನು ಕ್ರಿ. ಶ. ೫ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲೇ ಇದ್ದಿದ್ದರೂ ಹೇಳಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಕಥಾವಸ್ತುವಿನ ಅಸ್ಥಿಪಂಜರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಮಕಥಾಕೃತಿಗಳೊಂದಿಗೆ ಕುಂದಮಾಲೆಯೂ ಬಹಳ ಅನನ್ಯತೆಗೆ ಹೆಸರುಗಳಿಸಲಾರದು. ಆದರೆ ಮೇಲೆ ಕೊಟ್ಟ ಕೆಲ ನವಾಂಶಗಳ ಅನುಪ್ರವೇಶನವು ಕವಿಯ ಅನನ್ಯತೆ ಕಥಾಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಕೆಲಮಟ್ಟಿಗೆ ಇದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ನಿದರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ.

ದಿಙ್ನಾಗನ ರಸೈಕ ದೃಷ್ಟಿ: ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಕಥೆಯೊಂದು ಭಿತ್ತಿ. ಆದುದರಿಂದ ಕವಿಯ ಕಲಾಕೌಶಲ ಇರುವುದು ಅದರ ಘಟನೆಗಳನ್ನು ಸಂವಿಧಾನಿಸುವುದರಲ್ಲಿ, ಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ರಸಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸಂವಾದಗಳನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಜೋಡಿಸುತ್ತ ಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿ. ರಸದ ಹೃದ್ರಸಾಯನ (psycho-chemistry) ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ಪಾತ್ರ. ಸನ್ನಿವೇಶ. ಸಂಚಾರಿ ಭಾವಗಳ ಆಂಗಿಕ ಮತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕ

ಆವಿಷ್ಕರಣಗಳ ಸಮರಸೀಕರಣವಾಗುವಂತೆ ಯೋಜಿಸುವುದು ನಾಟಕ ಕವಿಯ ಜಾಣ್ಮೆಗೆ ನಿಕಷ. ಈ ಅಂಶವನ್ನು ನೆನೆದು ದಿಙ್ನಾಗನ 'ಕುಂದ ಮಾಲೆ'ಯನ್ನು ಪ್ರೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಯಾರೂ ನಿರಾಶರಾಗಲಾರರು. ಇದರಲ್ಲಿ ರಸಭಂಗವಾಗುವಂಥ ಸಂದರ್ಭವಿಲ್ಲವಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ರಸಪೋಷಕವಾದ ಸಂವಾದ, ಸನ್ನಿವೇಶ, ಕಾರ್ಯಗತಿಗಳ ಜೋಡಣೆ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳನ್ನು ಕಂಡಮೇಲೆ ಕಾಳಿದಾಸನ ನಾಟಕಗಳ ಪರಿಣಾಮಕತೆಗಳ ಹೊಗಳಿಕೆ ಹೇಗೆ ಅತಿಯಾಗದೆ ಸಮುಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂತೋ ಹಾಗೇ ಕುಂದಮಾಲೆಯನ್ನು ಸಹೃದಯತೆಯಿಂದ ಕಂಡು ಅನುಭವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತೆ ಮತ್ತು ವೇಣೀಸಂಹಾರಗಳ ರಂಗಪ್ರದರ್ಶನಾರ್ಹತೆ ಎಷ್ಟು ನ್ಯೂನವಾದುದು ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗ ದಿರದು. ನಾಟಕದ ನಾಟಕತ್ವಕ್ಕೆ ಧಕ್ಕೆತರುವಷ್ಟು (ಶ್ರವ್ಯ) ಕಾವ್ಯತ್ವ ಕಂಡು ಬರುವ ನಾಟಕವು ಹೇಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ನಾಟಕವೆನ್ನಿಸೀತು? ದೃಶ್ಯ ದೃಶ್ಯವಾಗಿರ ಬೇಕು. ಶ್ರವ್ಯ ಶ್ರವ್ಯವಾಗಿರಬೇಕು. ಶ್ರವ್ಯ ಕಾವ್ಯವು ನಾಟಕತ್ವವನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ತೋರುವಂಥದಾದಾಗ ಒಳ್ಳೆಯ ಶ್ರವ್ಯವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳದು— ಎಂಬುದನ್ನು ಪದ್ಯಕಾವ್ಯದಲ್ಲಿಯ ನಾಟಕೀಯತೆಯನ್ನು ಹೊಗಳುವವರು ಶುದ್ಧಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಪರಾಮರ್ಶಿಸಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದೊಳಿತು. ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟೇ ಕಾವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವುದರಲ್ಲಿ ದಿಙ್ನಾಗ ಭಾಸ ಸಂಪ್ರದಾಯಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರವಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಶ್ಲೋಕಸಂಖ್ಯೆ ಭಾಸನಾಟಕಗಳಿಗಿಂತ ಇಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಂಡರೂ ದಿಙ್ನಾಗನ ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಮುಂತಾದ ಚಿಕ್ಕ ಛಂದೋ ವೃತ್ತಗಳು ಎಷ್ಟೋ ಗದ್ಯಕ್ಕಿಂತ ಬಹಳ ಕಡೆ ಸರಳವಾಗಿವೆ, ಗದ್ಯ ಧಾರೆಯಲ್ಲೇ ಹರಿಯುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವು ದೂರಾನ್ವಯ ಮುಂತಾದ ಪದ್ಯಸಹಜ ಗುಣಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತವಾಗಿವೆ. ಹಾಗೆಂದು ಅಲಂಕಾರಗಳೇ (metaphorical expressions) ಇಲ್ಲದ ಸಪ್ಪೆಯಾದ ಗದ್ಯಾತ್ಮಕ ಪದ್ಯ ಗಳೂ ಬಹಳ ಇಲ್ಲ; ಬಳಸಿದ ಅಲಂಕಾರಗಳು ವಿರಳ ಮತ್ತು ಸುಂದರ. ಒಂದು ಸಲ ಕಿವಿಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದೊಡನೆಯೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುವಷ್ಟು ಸುಲಭ ಗ್ರಾಹ್ಯತೆ ನಾಟಕದ ಪದ್ಯಗಳಿಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು 'ಕುಂದಮಾಲೆ' ನಿದರ್ಶಿಸುತ್ತದೆ.

ನಾಟಕದ ಸಂವಾದ: ಸಂವಾದದ ಗತಿಯು ಶೀಘ್ರ; ಆದರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿನಿಮಯಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗದಷ್ಟು ಕಡಿಮೆ ವಾಕ್ಯಗಳು 'ಕುಂದ ಮಾಲೆ'ಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಜೊತೆಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯಸ್ಪಷ್ಟತೆಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಉದ್ದ ವಾಗಿಯೂ ಮಾತು-ಕತೆಗಳಿಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತವೆ. ಇತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಅಂಶವನ್ನು ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾಲಿಸದವೇ ದಿಙ್ನಾಗೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ಒಮ್ಮೆ ಪಾಲಿಸಿದಲ್ಲೂ ಅನವಶ್ಯಕವಾದ ಪದ-ವಾಕ್ಯಗಳ ಬಳಕೆ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಅತಿ ಉದ್ದದ ಭಾಷಣಗಳು ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಅಸಹಜ; ಅತಿ ಮೊಟಕು ಮತ್ತು ಅತ್ಯಲಂಕೃತ ವಾಕ್ಯಗಳೂ ಅರ್ಥಗ್ರಹಣಬಾಧಕ ಗಳು. ಇಂಥ ಅವಲಕ್ಷಣ ದಿಙ್ನಾಗನ ಹತ್ತಿರ ಸುಳಿಯವು. ಹಾಗೇ ಈತನು ದೃಷ್ಟಾಂತ ತತ್ವೋಕ್ತಿಗಳನ್ನು (corroborating generalisations) ಬಳಸುವುದರಲ್ಲೂ ಬಹಳ ಸಂಯಮಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ.

ಆರಂಭ, ಮುಕ್ತಾಯ: ದಿಙ್ನಾಗನ ನಾಟಕಾರಂಭವು ವಿಘ್ನೇ ಶ್ವರನ ಸ್ತೋತ್ರದಿಂದ. ಇದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ತತ್ವಜ್ಞಾನದ ಅಥವಾ ಪುರಾಣದ ತತ್ವಸಂಕೇತಗಳೂ ಇಲ್ಲ. ಆದರೆ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಕಾರ್ಯ ವಾಗಲು ಪ್ರತಿಬಂಧಕದ ಅಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕಾರಣ ಸಾಮಗ್ರಿ ಇರುವುದು ಅಗತ್ಯ. ಸಾಮಾನ್ಯರ ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವೆಂದರೆ ಅಡ್ಡಿ, ವಿಘ್ನ. ವಿಘ್ನವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸರ್ವ ಉದ್ದೇಶಗಳ ಸಾಧನೆಯ ಪ್ರಯತ್ನ ದಲ್ಲೂ ಅನಪೇಕ್ಷಿತ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಘ್ನನಿವಾರಣೆಯ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಅತ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಸಾರ್ವಜನಿಕತೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ವಿಘ್ನಗಳು ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ ಕಂಟಕ ಗಳು; ಅವುಗಳ ಪ್ರೇರಕ ಶಕ್ತಿಯು ಅಜ್ಞಾತನಾದ (the unknown) ಪರಮೇಶ್ವರ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಘ್ನೇಶ್ವರನು ದೇವೇಂದ್ರ ನಿಂದ ವಂದ್ಯ, ವಿಘ್ನ ಪರಿಹಾರವು ಶುಭದಾಯಕ. ಸೂತ್ರಧಾರ ಆದ ರಿಂದಲೇ ಅನಂತರ ಶಂಭು (ಶುಭದಾಯಕ ದೇವ)ವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಾನೆ. ಈ ಶಂಭುವು ಪೌರಾಣಿಕ ತತ್ವಸಂಕೇತ ಸಂಪನ್ನ. ತಪಸ್ಸು, ಗಂಗೆ, ಸರ್ಪ, ಚಂದ್ರ, ಜಟೆಗಳು ಶಿವಸೂಚಕಗಳಾಗಿವೆ. ಶಿವನೆಂಬ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈ ಐದು ಅನುಕ್ರಮವಾಗಿ ಆಕಾಶ, ಜಲ, ಪೃಥ್ವಿ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯುಗಳೆಂಬ ಸ್ವಭಾವಾಂಗಗಳು—ಎಂದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಜಟೆ, ಜಟೆಯಲ್ಲಿ

ಚಂದ್ರ, ಚಂದ್ರನ ಬುಡದಲ್ಲೇ ಗಂಗೆ, ಗಂಗೆಯ ಕೆಳಗೆ ಸರ್ಪ—ಆಕಾಶದಿಂದ ಅಗ್ನಿತತ್ವ, ಅಗ್ನಿತತ್ವದಿಂದ ಜಲತತ್ವ, ಜಲದಿಂದ ಪೃಥ್ವೀ (ಅನ್ನ) ತತ್ವ ಹುಟ್ಟುವುದು ಸೃಷ್ಟಿವಿಕಾಸಕ್ರಮ. ಭರತವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಶಿವ, ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಷ್ಣು, ಸಮುದ್ರ, ಅಗ್ನಿ, ವಾಯು, ಪಾತಾಳ, ಭೂ, ಭುವ, ಸುವ, ಸಾಮ, ಇತರ ವೇದಗಳು; ವಿದ್ಯಾವಂತರು, ಧರ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಂತರು ಮತ್ತು ತಪಸ್ವಿಗಳು ಶಿವಕಾರಕ ಶಕ್ತಿಗಳೆಂದು ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಈ ೧೫ ಮಾನವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ದ್ರವ್ಯಗುಣ ಸಂಕೇತಗಳು : ಸತ್, ಚಿತ್, ಆನಂದ, ಜೀವನ, ತೇಜಸ್ಸು, ಚಲನ ಅಥವಾ ಕರ್ಮ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಘನತೆ, ದ್ರವತೆ, ಅನಿಲತೆ, ನಾದ, ಅರ್ಥ, ಅರ್ಥಜ್ಞತೆ, ಅರ್ಥವಿನಿಯೋಜಕತೆ ಮತ್ತು ಆದರ್ಶೋನ್ಮುಖ ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲತೆ—ಎಂಬಿವೇ ಆ ದ್ರವ್ಯ-ಗುಣಗಳು. ಶಿವಕಾರಕ ಶಕ್ತಿಗಳು ಮಹಾರಾಜನಾದ ಕುಶನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಲಿ ಮತ್ತು ಗೋಸಂಪತ್ತು ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯಲಿ ಎಂಬುದೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೇಳಿಸಿದ ದಿಙ್ನಾಗನ ಹರಕೆ. ಕುಶನಿಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಸಾದರೆ ಅವನ ಪ್ರಜೆಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಶ್ರೇಯಸ್ಸು ದೊರತಂತೆಯೇ, ದೊರಕಿಯೇ ದೊರಕುತ್ತದೆ—ಎಂಬುದಿಲ್ಲಿ ಇಂಗಿತ. ಏಕೆಂದರೆ, ಕುಶನು ರಾಮನಂಥ ಧಾರ್ಮಿಕ. ಅಪ್ಯರ್ಥ ಕಾಮೌ ತಸ್ಯಾಸ್ತಾಂ ಧರ್ಮ ಏವ ಮನೀಷಿಣಃ—ಎಂಬ ಕಾಳಿದಾಸೋಕ್ತಿಯ ಪ್ರಕಾರ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದ ದಿಲೀಪನ ಧೋರಣೆ ರಾಮನದು ಮತ್ತು ಅವನ ಮಗ ಕುಶನದು. ಕುಶನ ಕುಶಲ ಎಲ್ಲರ ಕುಶಲ! ರಾಘವರ ಸತ್ಯಸಂಧತೆಗೆ ಅವನು ತಕ್ಕ ವಾರಸುದಾರ. ಶುದ್ಧ ಸತ್ಯವಷ್ಟೇ ಶಿವ, ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಿವ (ಶುಭ) ವಾದುದಷ್ಟೇ ಸುಂದರ; ಸುಂದರವೆನ್ನಿಸಿದ್ದೆಲ್ಲಾ ಶಿವ (ಮಂಗಲ)ವಲ್ಲ, ಶಿವವೆಂದು ತೋರಿದ್ದೆಲ್ಲಾ ಸತ್ಯವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ರಾಮ ಆಳಿದರೂ ಕುಶ ಆಳಿದರೂ ಒಂದೇ; ಅವರು ಸತ್ಯನಿಷ್ಠರಾದುದರಿಂದ ಸತ್ಯವೇ ರಾಜರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನಾಳುತ್ತದೆ—ಎಂಬುದು ರಾಮ (ಕುಶ) ರಾಜ್ಯದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವಲ್ಲವೇ? ಅದು ಮುಂದುವರಿಯಲಿ ಎಂಬುದೇ ಭರತ (ನಟ) ವಾಕ್ಯದ ಆಶಯ.

ಆರ್ಟ್ಸ್ ಮತ್ತು ಸೈನ್ಸ್ ಕಾಲೇಜು —ಬಿ. ಎಚ್. ಶ್ರೀಧರ
ಶಿರಸಿ (ಉ. ಕನ್ನಡ ಜಿಲ್ಲೆ) ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಧಾನ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕ

ಪಾತ್ರಗಳು

೧. ರಾಮ — ಕಥಾನಾಯಕ, ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಮಹಾರಾಜ

೨. ಲಕ್ಷ್ಮಣ — ರಾಮನ ತಮ್ಮ.

೩. ಸುಮಂತ್ರ — ಸಾರಥಿ.

೪. ವಾಲ್ಮೀಕಿ — ರಾಮಾಯಣದ ಗ್ರಂಥಕರ್ತ, ಕವಿ, ಋಷಿ.

೫. ಕಾಶ್ಯಪ — ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

೬. ಬಾದರಾಯಣ — ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

೭. ಕೌಶಿಕ — ವಿದೂಷಕ.

೮. ತಾಪಸ — ಒಬ್ಬ ಋಷಿ.

೯. ಸೀತೆ — ರಾಮನ ರಾಣಿ, ಕಥಾನಾಯಿಕೆ.

೧೦. ವೇದವತಿ — ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಆಶ್ರಮದವಳು.

೧೧. ಯಜ್ಞವತಿ — ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಆಶ್ರಮದವಳು.

೧೨. ಭೂದೇವಿ — ಭೂಮಿಯ ಅಧಿಷ್ಠಾನದೇವತೆ.

ಅನಂತರ

ಭರತ, ಶತ್ರುಘ್ನ ಮತ್ತು ಅವರ ಹೆಂಡತಿಯರು, ರಾಜಮಾತೆಯರಾದ ಕೌಸಲ್ಯೆ-ಕೈಕೇಯಿ-ಸುಮಿತ್ರೆಯರು, ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಹೆಂಡತಿ, ಸ್ವರ್ಗದ ಸುಂದರಿ ತಿಲೋತ್ತಮೆ, ನಾಗರಿಕ ಪ್ರಮುಖರು, ಭೂದೇವಿಯ ಸೇವಿಕೆಯರು, ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಆಶ್ರಮದ ಹೆಂಗಸರು, ಮುಂತಾದವರು.

ಸ್ಥಳ

೧. ಗಂಗಾತೀರದಲ್ಲಿಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಆಶ್ರಮ (೧-೨ ಅಂಕಗಳು).

೨. ಗೋಮತಿಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿಯ ನೈಮಿಷಾರಣ್ಯ (೩-೬ ಅಂಕಗಳು).

ಕಾಲ

೧ನೆಯ ಅಂಕ : ಸಾಯಂಕಾಲ (ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವ ಮುನ್ನ ಮತ್ತು ಆಮೇಲೆ).

೨ನೆಯ ಅಂಕ : ಪೂರ್ವಾಹ್ನ.

೩ನೆಯ ಅಂಕ : ಮಧ್ಯಾಹ್ನ.

೪ನೆಯ ಅಂಕ : ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಿಂದ ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗುವತನಕ.

೫ನೆಯ ಅಂಕ : ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದವರೆಗೆ.

೬ನೆಯ ಅಂಕ : ಅಪರಾಹ್ಣ

ಕುಂದಮಾಲೆ

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

(ರೂಪಕ-ಗತಿ) ಇಂದ್ರಮೌಲಿ ಮಂದಾರದ ಮಾಲೆಯ ಮಧುಗೆ |
ಮತ್ತನಿತ್ತ ಗಜಮುಖಪದರೇಣುಗಳಿಡರ |
ಕಡಲನಿಡೀ ಕುಡಿಯಲಿ |
ಕುಡಿಯಲಿ ||೧||

[ನಾಂದಿಪಾಠದಮೇಲೆ ಸೂತ್ರಧಾರನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ]

ಸೂತ್ರಧಾರ—ಶಿವನ ಪರಿಣತವಾದ ಅಂತಸ್ತಪಸ್ತೇಜ
ಉರಿದು ಪಬ್ಬುತ್ತಿತ್ತೋ ಎನ್ನುವಂತೆ ||
ಗಂಗಾತರಂಗ ಸರ್ಪಾವಾಸವಾಗಿದ್ದು
ವಲ್ಮೀಕಲಕ್ಷ್ಮಿ ತಾನೆನ್ನುವಂತೆ ||
ನೆನೆದ ತಾವರೆ ತೊಟ್ಟನಂಥ ಮಿದು ಮೈಯುಳ್ಳ
ತಿಂಗಳೊಡನಿದ್ದು ಮುಚ್ಚಂಜೆಯಂತೆ ||
ತರುಣಾರುಣನ ಕರದ ಎಳಗೆಂಪಸೂಸುತಿಹ
ಶಿವಜಟಾಸಂತಾನ ಪೊರೆಗೆ ನಿಮ್ಮ ||೨||

ಅನುರಾಧಾಪುರದ ದಿಙ್ನಾಗ ಕವಿ ಬರೆದ ಕುಂದಮಾಲೆ ಎಂಬ ನಾಟಕವನ್ನು ಅಡಬೇಕೆಂದು ಈ ಸಭೆ ಅಪ್ಪಣೆಕೊಟ್ಟಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಯೋಗ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸಹಕಾರಿಯಾಗುವ ಮಹಿಳೆಯನ್ನು ಕರೆದು ನಾನೀಗ ರಂಗಸ್ಥಳವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತೇನೆ.

(ತೆರೆಯಲ್ಲಿ) ಇತ್ತ ಬನ್ನಿ ಅಮ್ಮನವರೇ !

ಸೂತ್ರಧಾರ—ಅರೆ, ಯಾರದು ? ನಮ್ಮವಳನ್ನು ಕರೆದು ನನಗೆ ಯಾರು ಜೊತೆಯ ಕಾರ್ಯಕರ್ತ್ರಿಯನ್ನು ಒದಗಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ? (ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿ) ಅಯ್ಯೋ, ಎಂಥ ಕಷ್ಟದ ಕಾಲ ! ಎಷ್ಟು ಕರುಣಾಜನಕ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ !

ರಾವಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲವಿದ್ದಳೀಕೆ
ಎಂದು ಜನ ನಿಂದಿಸಲು ಆದಕಂಜಿ ರಾಮಚಂದ್ರ ||
ಬಸಿರಿಯಾಗಿಹ ಸೀತೆಯನು ಬಿಡಲು ಅವನ ತಮ್ಮ
ರಾಜ್ಯದಾಚೆಯ ಕಾಡಿಗೊಯ್ಯುತಿಹ ರಾಮರಾಮಾ ! ||೩||

(ಎಂದು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ)

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ ಮುಗಿಯಿತು.

ಮೊದಲನೆಯಂಕ

(ರಥ ಹತ್ತಿದ ಸೀತೆ, ಸಾರಥಿ, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ)

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಈ ಕಡೆ ಇಳಿಯಿರಿ ಅಮ್ಮಾ. ಇದು ಗಂಗೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಗಹನವಾದ ಗಿಡ-ಬಳ್ಳಿ-ಮರಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಕಾಡು. ಇಲ್ಲಿ ರಥ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇಳಿಯಿರಿ ಅಮ್ಮಾ.

ಸೀತೆ—ಮಗು, ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ, ಕುದುರೆಯ ಅತಿವೇಗದ ದೆಸೆಯಿಂದ ನನ್ನ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ನಡುಗುತ್ತಿದೆ. ಆದರಿಂದ ನನಗಿಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದೇ ಅಸಾಧ್ಯ ವಾಗಿದೆ. ಹೀಗಿರುವಾಗ ಇಳಿಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಸುಮಂತ್ರ, ಕುದುರೆಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಯತ್ನಿಸು ನೋಡೋಣ.

ಸುಮಂತ್ರ—ದಿವ್ಯಗೀತ ಪ್ರೇಮಿಗಳಾದ ಈ ಕುದುರೆಗಳು ನಿಲ್ಲಿಸಲು ಯತ್ನಿಸಿದರೂ ಆ ಯತ್ನವನ್ನು ಮೀರಿ ಹೋಗುತ್ತಿವೆ. ಅದರಿಂದಲೇ—

ತಾರ ಕಲಹಂಸನಾದ |
ಕೇಳಿಸಿದ | ರೂನು ಹಿಡಿದೆಳೆಯುವಾಗ |
ನಾನೀಗ ಅತಿಜವದಲಿ |
ಅವಿಧೇಯ | ವಾರುವಗಳೋಡುತಿಹವು ||೪||

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಸುಮಂತ್ರ, ಅತ್ಯಂತ ರಭಸದಿಂದ ಓಡುತ್ತಿರುವ ಈ ಕುದುರೆಗಳು ಏರುತಗ್ಗುಗಳನ್ನು ಕಾಣದೆ ಗಂಗಾಪ್ರಪಾತದಲ್ಲಿ ಈ ರಥವನ್ನು ಬೀಳಿಸಬಹುದು[1]. ಆದುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ತಡೆಯಲು ಶಕ್ತಿ ಮೀರಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸು.

ಸುಮಂತ್ರ—(ಕಡಿವಾಣವನ್ನು ಎಳೆಯುವಂತೆ ಅಭಿನಯಿಸುತ್ತಾನೆ).

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಇದೋ ರಥ ನಿಂತಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಸೀತಾದೇವಿಯರೇ, ರಥದಿಂದ ಇಳಿಯಿರಿ.

---

[1] ಇಲ್ಲಿ ಕವಿಯು ಸೀತೆಗೆ ಒದಗಲಿರುವ ಸಂಕಟವನ್ನು ಧ್ವನಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ಬೀಳಬೇಕೆಂದು ಭಾವಿಸುವಷ್ಟು ಅಸಹನೀಯ ದುಃಖ ಅವಳಿಗೀಗ ಕಾದಿದೆ.

ಸೀತೆ—(ಇಳಿದು ನಡೆಯುತ್ತಾಳೆ).

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಸುಮಂತ್ರ, ಈ ಕುದುರೆಗಳು ಬಹಳ ದೂರದ ಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಬಳಲಿವೆ; ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಡು.

ಸುಮಂತ್ರ—ದೊರೆಗಳ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ (ಎಂದು ರಥದಿಂದ ಇಳಿದು ಹೋಗುವನು).

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ನಡೆದು ತನ್ನಲ್ಲಿಂಯೇ)

ಅಣ್ಣ ಹೇಳಿದ—ಅಲ್ಲಲ್ಲ—ಒಡೆಯ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟ—ತಮ್ಮಾ ಲಕ್ಷ್ಮಣ. ರಾವಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದಳೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಸೀತಾದೇವಿಯ ಚಾರಿತ್ರದ ಬಗ್ಗೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕರು ಹೇಳಬಾರದ್ದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಕೇವಲ ಸೀತೆಗಾಗಿ ಶರದ ಚಂದ್ರನಷ್ಟು ಚೊಕ್ಕವಾಗಿರುವ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಕುಲಕ್ಕೆ ಕಲಂಕವನ್ನು ತರಲಾರೆ. ಬಸಿರಿಯಾದ ಸೀತೆ ಗಂಗಾನದಿಯನ್ನು ನೋಡುವ ತನ್ನ ಬಯಕೆಯನ್ನು ಪೂರಯಿಸಲು ಕೇಳಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ಆದುದರಿಂದ ನೀನು ಗಂಗಾಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ ನೆವದಿಂದ ಸುಮಂತ್ರಸಾರಥ್ಯದ ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಂಡು[೨] ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ಬಾ ಎಂದು. ಆದುದರಿಂದ ನಾನೀಗ ತನ್ನ ಆತ್ಮೀಯನೆಂದು ನಿಃಶಂಕೆಯಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ನಂಬಿಬಂದ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನೀಗ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಕಿದ ಜಿಂಕೆಯನ್ನು ಕಟುಕಸಾಲೆಯಂತಿರುವ ಕಾಡಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ.

---

೨ ಜನರನ್ನು ವಂಚಿಸಲು ರಾಮನಿಲ್ಲಿ ಸೀತೆಗೆ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾಗಿ ಸಜ್ಜುಮಾಡಲು ಯೋಜಿಸಿಲ್ಲ; ರಾಜಧರ್ಮ–ಪತಿಧರ್ಮಗಳ ಪೈಪೋಟಿ ಇಲ್ಲಿಲ್ಲ. ಕುಲದ ಹಿರಿಯರ ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಸರಿಗೂ ಪತಿಧರ್ಮಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಲೋಕಾಪವಾದವಿಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬ ಅಗಸನ ದೂರಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿಲ್ಲ; ಕುಲಕೀರ್ತಿ ರಕ್ಷೆಯು ದೇಹಋಣಹಾರಿ. ದೈಹಿಕ ಪತಿತ್ವದ ರಕ್ಷೆ ಅಂಥ ಋಣವನ್ನು ಸರಿಹರಿಸಲಾರದು. ಹಾರ್ದಿಕ ಪತಿತ್ವದ ರಕ್ಷೆಗೆ ದೇಹಸಾನ್ನಿಧ್ಯ ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಲ್ಲ. ಕುಲಕ್ಕೆ ಅಪತ್ಯದಾನ ಮಾಡದಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಜನನಿಂದಿತಳಾದ ಅಪ್ಪನ ಸೊಸೆಯನ್ನು ಪತ್ನಿಯೆಂದಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಕುಲಕಂಟಕ ಕೆಲಸ—ಎಂಬುದಿಲ್ಲಿ ರಾಮನಇಂಗಿತ.

ಸೀತೆ—ಮಗು, ಲಕ್ಷ್ಮಣ. ತುಂಬಿದ ಬಸಿರಿನ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತ ನನ್ನ ಕಾಲುಗಳು ಬಹಳ ಬಳಲಿರುವುದರಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡಲಾರವು. ಆದುದರಿಂದ ನೀನೇ ಮುಂದಾಗಿ ಪರಮ ಪೂಜನೀಯ ಗಂಗಾನದಿ ಎಷ್ಟು ದೂರದಲ್ಲಿದೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತೋರಿಸು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಗಂಗಾನದಿ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇದೆ. ಬೇಸರ ಪಡಬೇಡಿ. ನಾವಾಗಲೇ ಅದರ ಹತ್ತಿರ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇವೆ. ನೋಡಿ—

ತಮ್ಮೆಡೆ ಬರುತಿದೆ ದೇವಿಯರೇ
ಬರುತಿದೆ ದೇವಿಯರೇ ||ಪಲ್ಲ||
ತಾವರೆದೋಟದ ಮಧುವಿನ ಗಂಧವ
ಹೊತ್ತೆಳೆದೀ ಕಲಹಂಸಾಳಿ |
ಹಾಡಿದ ಇಂಪನು ಗಂಗೆಯ ತೆರೆಗಳ
ತಂಬನಿಗಳ ತಾಳಿದೆ ಗಾಳಿ |
ತಮ್ಮನು ಸತ್ಕರಿಸಲೊ ಎಂಬಂತಿದೊ
ಬರುತಿದೆ ದೇವಿಯರೇ |
ತಮ್ಮೆಡೆ | ಬರುತಿದೆ ದೇವಿಯರೇ ||೫||

ಸೀತೆ—(ತಂಗಾಳಿಯ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸಿ)
ಈಗ ತಾಯ್ಗೈಯ ತಣಿವಿನ ಗಂಗೆದೆರೆಗಾಳಿಯ ಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಪಾಪ ಹಿಂಗುವಂತೆ ನನ್ನ ಶ್ರಮ ಹಿಂಗಿತು. ಆದರೂ ಬಸಿರಿನ ಬಯಕೆ ಗಂಗಾಸ್ನಾನ ಮಾಡೆಂದು ನನ್ನನ್ನು ಹುರಿದುಂಬಿಸುತ್ತಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸುಸ್ನಾತ ನನಗೆ ಅನುಗುಣವಾದಂಥ ದಾರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸು, ಲಕ್ಷ್ಮಣ!

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ತೋರಿಸಿ) ಇದು ಜನಸಂಚಾರ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವ ಸ್ಥಳವಾದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಗಿಳಿಯುವುದು ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ಇಳಿಯೋಣ.

ವಾನೀರಲತೆಯನೆಡಗೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಬಲ-
ಗೈಯಿಂದ ಮೊಣಕಾಲಿಗೊತ್ತಿನಿತ್ತು |

ನನ್ನ ಹೆಜ್ಜೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಜ್ಜೆ ಹಾಕುತ ನೀವು
ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಬನ್ನಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ||೬||

ಸೀತೆ—(ಹೇಳಿದಂತೆ ಇಳಿದು) ಮಗು, ಬಹಳ ಸುಸ್ತಾಗಿದೆ. ಈ ಮರದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಕುಳಿತು ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಮ್ಮನವರಿಷ್ಟದಂತೆ ಆಗಲಿ.

ಸೀತೆ—(ಕುಳಿತು ವಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾಳೆ).

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಸ್ವಗತ) ಆಹಾ, ಪುಣ್ಯವಂತರಿಗೆ ಎಂಥ ಅವಿನಾಶಿ ಪರಿವಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ! ಅದರಿಂದಲೇ ಈಕೆ—

ಹನಿಯ ಹೊತ್ತ ತಂಗಾಳಿಯನ್ನು ಬೀಸುವುದು ಜಲತರಂಗ
ಇನಿಯ ನುಡಿಯ ಕಲಹಂಸ ಉಲಿಯುವುದ ಕೇಳುವ ಪ್ರಸಂಗ ||
ಗೆಳತಿಯಂತೆ ಎದೆಗವುಚಿಕೊಂಡು ನೆರಳಿದೋ ರಮಿಸುತಿಹುದು |
ಜನರೆ ಇಲ್ಲದೀ ವನದಿ ಪರಿಜನರ ಹೊಂದಿದಂತಿರುವಳು ||೭||

ಸೀತೆ—ಮಗು, ನೀನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಸ್ವಜನರ[3] ನಡುವೆ ಇರುವಂತೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸು ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ತನ್ನೊಳಗೆ) ಈಕೆ ಈಗ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಪಡೆದಿದ್ದಾಳೆ, ಸುಖವಾಗಿ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಳೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನಿಜ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಇದೇ ತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭ. (ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ) (ಸೀತೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಕೂಡಲೇ ಬಿದ್ದು) ಯಾವಾ

---

[3] ಪ್ರಕೃತಿಯ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿರುವ ಪರಾಪ್ರಕೃತಿ ಸೀತೆಗೆ ಸ್ವಜನ. ರಾಮನದು ಮಾನವಮನೋಧರ್ಮವಾದರೆ, ಸೀತೆಯದು ದಿವ್ಯ ಮನೋಧರ್ಮ ಎಂಬುದಿಲ್ಲಿ ಸೂಚಿತ; ಸೀತೆ ವನದೇವತಾಸ್ವಭಾವದವಳು; ಅವಳ ಮಾತೃತ್ವದ ಔದಾರ್ಯವು ಪತ್ನೀತ್ವದ ಪ್ರೇಮಕ್ಕಿಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು. ಸೀತೆಯು ಲೋಕಮಾತೆ ಎಂಬುದನ್ನು—ಗರ್ಭರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಅವಳು ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡದೆ ಮುಂದೆ ಬದುಕಿರಲು ನಿರ್ಧರಿಸುವ ಸಂದರ್ಭವು ಪ್ರಮಾಣಿಸುವುದು. ಪತಿತ್ವ-ಪತ್ನೀತ್ವಗಳು ಮಾನವ (ರಾಜಸ) ಗುಣಗಳಾದರೆ, ಪಿತೃತ್ವ-ಮಾತೃತ್ವಗಳು ದೇವ (ಸಾತ್ವಿಕ) ಗುಣಗಳು ಎಂಬುದು ಹದಿನಾರಾಣೆ ಭಾರತೀಯ ಮತ.

ಗಲೂ ಊರುಬಿಟ್ಟಿರುವ ದುಃಖವನ್ನುಂಡಂಥ, ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ ಈ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ—ಎದೆ ಗಟ್ಟಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ.

ಸೀತೆ—(ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಕುಶಲವಾಗಿದ್ದಾನೆಯೇ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಕಾಡನ್ನು ತೋರಿಸಿ) ಹೀಗಾದ ಮೇಲೆ ಆತನಿಗೆಲ್ಲಿಯ ಕುಶಲ ?

ಸೀತೆ—ಕೈಕೇಯೀ ತಾಯಿ ಮತ್ತೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗು ಎಂದಳೆ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗಹೇಳಿದ್ದು ಹೌದು ; ಆದರೆ ಅವಳಲ್ಲ.

ಸೀತೆ—ಹಾಗಾದರೆ ಯಾರು ಹೇಳಿದ್ದು ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣ.

ಸೀತೆ—ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಕಣ್ಣೀರಿಸಿಂದ ಕಂಠ ಬಿಗಿದು)

ಅಣ್ಣನಪ್ಪಣೆಯೆಂದೆ ಯತ್ನದಿಂದುಸಿರ ಬಯಸುವೆನು ||
ಆದರೂ ಮಾತೆದೆಯ ಹೊಕ್ಕು ಗಂಟಿಕ್ಕಿಕೊಳುತಿಹುದು ||೮||

ಸೀತೆ—ಏನು, ನನಗೆ ವನವಾಸ—ಅಂದಿದ್ದಾನೆಯೆ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ನಿಮಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ; ತನಗೂ.

ಸೀತೆ—ಅದು ಹೇಗೆ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ತನ್ನದೀ ಮನೆ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಸಖಿ-ಸಖರಿಹರು
ಗೃಹಯಜ್ಞ ನಿತ್ಯವೂ ನಡೆಯುತಿದೆ, ಅದರಿಂದ ||
ರಮಣೀಯವಿದು ಎಂದು ತಿಳಿದು ಬಾಳ್ದಣ್ಣನಿಗೆ
ನೀವಿರದ ಗೃಹವಾಸ ವನವಾಸವೇ ||೯||

ಸೀತೆ—ಮಗು, ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳಪ್ಪಾ—ಹೇಗೆ ನನಗೂ ವನವಾಸ ಆರ್ಯಪುತ್ರ ನಿಗೂ ವನವಾಸ—ಎನ್ನುವುದನ್ನು ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಮತ್ತೇನನ್ನೀ ಹತಭಾಗ್ಯ ಹೇಳಬೇಕು ತಾಯಿ ?
ತ್ಯಕ್ತರಾದಿರಹಹ ಸುಚರಿತಕ್ಕೆ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾದ
ಅಣ್ಣನಿಂದ ತಾಯಿ ನೀವು ಈಗ ವನದಲಿ |
ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಲಿರುವೆ ನಾನು ನಿಮ್ಮನೇನ ಮಾಡಲಿದುವೆ
ಕಟ್ಟಿಕೊಟ್ಟ ಕಾರ್ಯ ನನಗೆ ಸ್ವಜನರಿಂದಿರಲಿ ||೧೦||

ಸೀತೆ—ಹಾ, ತಂದೆ, ಕೋಸಲಪೊಡೆಯು, ಈಗ ನೀನಿಲ್ಲ; ಅಯ್ಯೋ!

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಗಾಬರಿಯಿಂದ) (ಸ್ವಗತ) ಅಯ್ಯೋ, ಅಯ್ಯೋ,—ತಲೆಯಮೇಲೆ ಹೊಡೆದ ಹಾಗೆ ಪರಿತ್ಯಾಗವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದ ದೇವತಾಸ್ವರೂಪಳಾದ ಅತ್ತಿಗೆ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಣಬಿಟ್ಟಳು! (ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ) ಸುದೈವದಿಂದ ಉಸಿರಿದೆ. ಆದರೆ ಇವಳು ಮೂರ್ಛೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಳಾಗಿ ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಏನು ಮಾಡಬಲ್ಲೆ? ಅಯ್ಯೋ! (ಶೀಘ್ರ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ) ಹಾ, ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ!

ಗಂಗೆಯ ತುಂತುರು ತುಂಬಿದ ಗಾಳಿಯು
ತೀಡಿದ ತಂಪಿನ ಬಲದಿಂದ!
ಎಚ್ಚತ್ತಳು ಈ ರಾಜಕುಮಾರಿ
ನನ್ನ ಸುದೈವದ ಕೃಪೆಯಿಂದ
ಈ ನನ್ನ ಸುದೈವದ ಕೃಪೆಯಿಂದ ॥೧೧॥

ಸೀತೆ—ಮಗು. ಹೋಗಿಬಿಟ್ಟೆಯಾ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿರಿ; ದುರ್ದೈವಿಯಾದ ನಾನಿಲ್ಲಿ ನಿಂತಿದ್ದೇನೆ.

ಸೀತೆ—ಯಾವ ದೂರಿಗಂಜಿ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಯ್ತು?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ದೇವತಾಸ್ವರೂಪದ ನಿಮಗೆ ಎಂಥ ನಿಂದೆ ತಟ್ಟೀತು?

ಸೀತೆ—ಅಯ್ಯೋ, ನನ್ನ ದೌರ್ಭಾಗ್ಯವೇ? ಯಾವ ದೂರೂ ಇಲ್ಲದೆ ನನಗೀ ದಂಡನೆಯೇ? ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಈ ಬಗ್ಗೆ ಏನನ್ನಾದರೂ ಹೇಳಿದ್ದಾನೆಯೇ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಹೇಳಿದ್ದಾನೆ.

ಸೀತೆ—ಹೇಳು, ಹೇಳು

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಕುಲದಲಿ ಗುಣದಲಿ ಸುಖದುಃಖಗಳಲಿ
ಸಹಚರಿ ನೀನೆನಗೊರೆದೊರೆಯೇ ॥
ಅರಿತಿಹೆನಿದನಪವಾದಕ್ಕಪ್ಪೇ
ಹೆದರಿ ಬಿಡುವೆ ತಪ್ಪಿಲ್ಲದೆಯೇ ೧೨॥

ಇದು ಅಣ್ಣ ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದ್ದು.

ಸೀತೆ—ಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ಅಂದರೆ? ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಅಪವಾದ ಇದೆಯೇ? /

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ನಾನು ನಣ್ಣಣ್ಣ ರಿಸಿಮುನಿ ಲೋಕಪಾಲರೆದುರು ।
ಅಗ್ನಿಶುದ್ಧಿಯು ನಡೆದಿರಮ್ಮ ಅಂತಾದರೂ ನೊ ॥

ಸೀತೆ—(ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ಅಭಿನಯಿಸುತ್ತಾ ಳೆ) ಹೇಳು, ಹೇಳು, ಏನದು !

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಜನರ ಬಾಯಿಗೆ ಬೀಗವುಂಟೆ ? ಬಿಡಪಪಲಪಿಸುವ ।
ಅಂಕುಶವೆ ಇರದಾನೆಯಂಥ ಜನ ಕಡಿವೆಯೇನು ? ॥೧೩॥

ಸೀತೆ—ಅಗ್ನಿಶುದ್ಧಿಯ ಅನುಭವವನ್ನು ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನೀಗ ಜಾಗ್ರತಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ. ರಾವಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದದ್ದರ ಪಾಪ ಮತ್ತೆ ಈಗ ಕಾಡಿಸಲಾರಂಭಿಸಿದೆ.[4] ಸೀತೆಯಂಥವಳಿಗೂ ಇಂಥ ಅಪವಾದ ಉಂಟಾಗುವುದಾದರೆ ಮಹಿಳೆಯ ಬಾಳು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸಾಕು. ಇನ್ನೆಂದೂ ಬೇಡ! ಓಹೋ. ಹೀಗೆ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಡಲಾಯಿತೇ? ಹೌದು—ನಾನೀಗ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಪರಿತ್ಯಕ್ತೆ. ಆರ್ಯಪುತ್ರ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಡುವುದು ನ್ಯಾಯವಾದರೆ, ನಾನು ನನ್ನ ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಏಕೆ ನ್ಯಾಯವೆನ್ನಿಸದು? ಅಥವಾ ಆ ನಿರ್ದಯನಿಗೆ ಸಮಾನರಾಗಿ ನಾಳೆ ನನ್ನ ಗರ್ಭದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಮಕ್ಕಳನ್ನಾತ ನೋಡಬೇಕು—ಎಂಬ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ನಿಂದಾಸ್ಪದವಾದ ನನ್ನ ಈ ಬಾಳನ್ನು ಉಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೇ ?

---

[4] ಪಾಪಿಯ ನೆರಳೊಳಗೆ ಇರುವುದು ನಿರಂತರ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಹೇತು ಎಂಬುದನ್ನು ಇದು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ವಿಕ್ಟರ್ ಹ್ಯೂಗೋ ಬರೆದ "ಲಾ ಮಿಸರಬಲ್ಸ್" ಎಂಬ ಕಾದಂಬರಿಯ ಕಥಾನಾಯಕನ ಅಪವಾದಬದ್ಧತೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಣೀಯ. ಅಲ್ಲಿ ಹೆಂಡತಿಮಕ್ಕಳ ಮೇಲಿನ ಅವನ ದಯೆಯೇ ದೋಷವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ಗಂಡನ ಬೆನ್ನುಬಿಡದೆ ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಹೋದ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯಶೀಲವೇ ದುಷ್ಪರಿಣಾಮಕಾರಿಯಾಯಿತು. ಈ ದೋಷ ದುರಂತಕಾರಿಯಾದ ದೌರ್ಬಲ್ಯದ (tragic flaw) ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರದು. ಜೈಲಿಗೆ ಹೋಗಿಬಂದ ಕಳ್ಳನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಸಂಶಯದಿಂದ ಆ ಕಥಾನಾಯಕ ಏನುಮಾಡಿದರೂ ಮುಕ್ತನಾಗದೆ ಹೋದಂತೆ ರಾವಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಬಂದವಳೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶಂಕಾಸ್ಪದತೆ ಸೀತೆಯ ಬೆನ್ನುಬಿಡದಾಯಿತು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಮ್ಮಾ ನಾನೀಗ ಅನುಗ್ರಹೀತನಾದೆ. (ಎದ್ದು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ) ಅಣ್ಣ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಮಾತನ್ನು ಹೇಳಿ ಕಳಿಸಿದ್ದಾನೆ:

ಮನೆಯ ದೇವಿ ನೀನೆನ್ನ ಮನದಿ ಮನೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮಹಿಳೆ
ಮಲಗಿದಾಗ ಕನಸಿನಲಿ ಗೆಳತಿ ನೀ ಮೂಡಿ ಬರುವೆ ಸರಳೆ ||
ನಿನ್ನ ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಬ್ಬಳನ್ನು ಕೈಹಿಡಿಯಲಿಚ್ಛೆ ಇಲ್ಲ
ನಿನ್ನ ಬೊಂಬೆ ಯಾಗದಲಿ ನನ್ನ ಕುಲಧರ್ಮಪತ್ನಿ ಯಲ್ಲಾ ||೧೪||

ಸೀತೆ—ಹೀಗೆ ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದ್ದರಿಂದ ನನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಪರಿತ್ಯಾಗ ದುಃಖವನ್ನೆಲ್ಲಾ (ಒಂದು ಗಳಿಗೆ) ಆತ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿದಂತಾಯಿತು. ಅನ್ಯಾಸಕ್ತನಾದ ಗಂಡನಿಂದ ಹೆಂಡತಿ ಸಂಕಟಪಡುವಷ್ಟುಮಟ್ಟಿಗೆ ಅನ್ಯಾಸಕ್ತೆಯಾದ ಹೆಂಡತಿಯಿಂದ ಗಂಡ ಸಂಕಟಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಮನೆಗೆ ಏನು ಹೇಳಿಕಳಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದೀರಿ?

ಸೀತೆ—ಯಾರಿಗೆ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣನಿಗೆ.

ಸೀತೆ—ಇಷ್ಟಾದಮೇಲೆ ಇನ್ನೂ ಹೇಳಿಕಳಿಸುವುದಿದೆಯೇ? ಕಾಲಿಗೆ ಬಿದ್ದು ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂದು ತಾಯಂದಿರಿಗೆ ತಿಳಿಸು—ಹೀಗೆ ಅರಕ್ಷಿತೆಯಾಗಿ ಕ್ರೂರಮೃಗಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬದುಕಿರುವ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ನಿಮ್ಮ ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ ಅನುಗ್ರಹವಿರಲಿ—ಎಂದು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಪ್ಪಣೆ. ಆದರೆ ಅಣ್ಣನಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲವಲ್ಲ?

ಸೀತೆ—(ತನ್ನೊಳಗೆ) ನಿಷ್ಠುರನಾದ ಅಣ್ಣನಿಗೆ ಅಷ್ಟೇ ನಿಷ್ಠುರಳಾಗಿ ನಾನು ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಕೊಟ್ಟೇನು ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಈಗ ನನ್ನನ್ನು ಕೆರೆಕೆರೆದು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ; ಈತ ಈ ಇರಾದೆಯಿಂದ ಕೇಳುವುದು ಸೀತೆಗೆ ಧನ್ಯತೆಯನ್ನು ತರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. (ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ) ನಾ ಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂದು ಆತನಿಗೆ ತಿಳಿಸು—ಈ ಹತಭಾಗ್ಯಳನ್ನು ನೆನೆದು ಪ್ರಜೆಗಳನ್ನು ವರ್ಣಾಶ್ರಮಧರ್ಮದ ಪ್ರಕಾರ ಪಾಲಿಸುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತೊಂದರೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಡ, ಸ್ವಶರೀರ—ಸ್ವಧರ್ಮಗಳ ಬಗ್ಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯ ಹಾಕು—(ಸಾಕಲ್ಲವೇ) ಲಕ್ಷ್ಮಣ? ನಾನೇಕೆ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ನಿಂದಿಸಲಿ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಷ್ಟುಮಾಡಲೂ ಶಕ್ತರಲ್ಲವೇ ನೀವು ?[5]
ಸೀತೆ—ಹಾಗಾದರೆ ದೊರೆಗೆ ಹೇಳು : ಈ ನಿರಪರಾಧಿನಿಯನ್ನು ಹೃದಯದಿಂದ ಹೊರಹಾಕುವುದೇ ತಪ್ಪು ; ಹೀಗಿರುವಾಗ ದೇಶದಿಂದ ಹೊರತಳ್ಳುವುದು ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ತಪ್ಪಾಗಲಾರದು ?—ಎಂದು.
ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಹೇಳಿ ಕಳಿಸತಕ್ಕದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿದಿರಿ.

ಪ್ರಭು ಹೃದಯದಿಂದ ದೇವಿಯರ ಹೊರದೂಡುವುದು
ಎಂದರೇನು ?
ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗಟ್ಟುವುದನೊಮ್ಮೆ ಕಂಡಾತ
ಸುಮ್ಮನಿದ್ದಾನು;
ದೇಶದಾಚೆಗೆ ಕಳಿಸುವುದನಾವ ತಮ್ಮನ್ನು
ಕಂಡು ಸಹಿಸುವನು ? ||೧೫||

ಸೀತೆ—ದೊರೆಗೆ ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದೇನೆಂದು ಇದನ್ನೂ ತಿಳಿಸು—ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯೆತ್ತಿ ಜೋಡಿಸಿ (ನಮಿಸಿ) ಅವಳು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ —ಎನ್ನು : ನಾನು ನಿರ್ಗುಣೆ, ಚಿರಪರಿಚಿತೆ, ಅನಾಥೆ ಅಥವಾ (ಬರಿ) ಸೀತೆ ಎಂದಾದರೂ ಭಾವಿಸಿ ನನ್ನನ್ನು ನೆನಪಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಕೃಪೆ ಮಾಡಬೇಕು—ಎಂದು.
ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಈ ಮಾತು ಕೇಳಿದರೆ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಉಪ್ಪುಸುರಿದಂತೆ ||
ಆಗದಿರದಣ್ಣ ದುಃಸಹ ದುಃಖದಲಿ ಬೀಳದಿರನು ||೧೬||
ಸೀತೆ—ಬಳಗ ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಿದ್ದರೂ ದೊರೆಗೆ ಅವನ ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಸಹಭಾಗಿಗಳಾಗುವವರು ಎಲ್ಲಿದ್ದಾರೆ ? ಈಗ ಅವನ ಬಗ್ಗೆ ನನ್ನನ್ನುಳಿದರೆ ನೀನೊಬ್ಬನೇ ಎಚ್ಚರಿಕೆ ವಹಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ನೀನು ನಿನ್ನ ಅಣ್ಣನ ಆರೋಗ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯ ಹಾಕಬೇಕು.

---

[5] ಗಂಡನನ್ನು ಸಾಧ್ವಿ ಎಂದೂ ದೂರಲಾರಳು—ಎಂಬುದು ನಿಜವಾದರೂ ನ್ಯಾಯವಾದ ಕಾರಣಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಜೆ ರಾಜನನ್ನು ದೂರಲು ಸಮರ್ಥ ; ಸೀತೆ ಈಗ ರಾಮರಾಜನ ಪ್ರಜೆ: ಆದುದರಿಂದ ಅವಳು ರಾಜನಾದ ರಾಮನ ನಡತೆಯನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಬಹುದು—ಎಂಬುದಿಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿತ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ— ಇದು ನಿಮ್ಮ ಮಹಾನುಭಾವತೆಗೆ ತಕ್ಕ ಮಾತು.

ಸೀತೆ—ಮಗೂ, ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ, ನನ್ನ ಪರವಾಗಿ ನೀನು ರಾಘವಕುಲದ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ಅಧಿದೇವತೆಗೆ ವಂದಿಸಬೇಕು; ಪ್ರತಿಮಾರೂಪದಲ್ಲಿರುವ ಅಯೋಧ್ಯೆಯ ದಶರಥ ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು: ತಾಯಂದಿರ ಆಜ್ಞೆಗಳನ್ನು ಪಾಲಿಸಬೇಕು; ನನ್ನ ಪ್ರಿಯಸಖಿಯರಾದ ಪ್ರಿಯಂವದೆ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಬೇಕು ಮತ್ತು ಹತಭಾಗ್ಯಳಾದ ಈ ನನ್ನನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿಡಬೇಕು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಉದ್ವೇಗದಿಂದ)

ನನ್ನ ಶತ್ರು ಆ ಮಾರುತಿ—ನಿಜ, ನಿಜ, ನಿಜ:
ಲಂಕಾ ಸಮರದಲಿ ಸತ್ತೆನಂದು ನಾನು ಸುಖದಲಿ ||
ಪೂಜ್ಯರಾದ ನಿಮ್ಮನೀ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು
ನಿಮ್ಮಳುವನು ಕೇಳಲೆಂದು ಬದುಕಿಸಿದನು ನನ್ನ ||೧೭||

(ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿ)

ಹಸಿರನುಳಿದು ಹರಿಣಗಣ
ರೋದಿಸುತ್ತಿದೆ |
ಶೋಕವಿಧುರ ಹಂಸಗಳೂ
ದನಿ ಗೂಡಿಸಿವೆ ||
ದೇವಿಯರೇ ನಿಮ್ಮ ನೋಡಿ
ಕುಣಿಯುವುದನು ಬಿಟ್ಟಿವೆ |
ನವಿಲುಗಳೂ—ಎಂದ ಮೇಲೆ
ಪ್ರಾಣಿಗಳೇ ಉತ್ತಮ ||
ನರನಿಗಿಂತ ಎಂದೆಂದೂ
ನಿರ್ಘೃಣ ನರನಧಮ ||೧೮||

ಸೀತೆ—ಮಗು, ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ, ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುತ್ತ ಬಂತು. ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಮನುಷ್ಯಸಂಚಾರದಿಂದ ದೂರವಾಗಿದೆ. ಹಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರಿಹೋಗಿವೆ.

ದುಷ್ಟ ಮೃಗಗಳು ಹೊರ ಹೊರಡುತ್ತಿವೆ. ಹೋಗು, ತಡಮಾಡುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಕೈ ಮುಗಿದು) ಇದು ನಿಮಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಕೊನೆಯ ನಮಸ್ಕಾರ. ಆದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯವಿತ್ತು ಇದನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರಿ.

ಸೀತೆ—ನಾನು ಸದಾ ಅವಧಾನವುಳ್ಳವಳಲ್ಲವೇ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ದೇವಿಯರಿಗೆ ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ :

ನಿಮ್ಮ ಜೀವದ ಗೆಳೆಯ ಅಣ್ಣನ ನೆನೆದೊ
ಅಥವಾ ನಂಬಿದ |
ಇತರ ಬಾಂಧವ ಜನರ ನೆನೆದೋ ಶೋಕ
ಉಕ್ಕಲು ಎದೆಯಲಿ ||
ಕೊನೆಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳದಿರಿ ಬಾಳನು ಗರ್ಭ
ದೊಳಗಿಕ್ಷ್ವಾಕುವ
ಕುಲದ ಸಂತತಿ ಇರುವುದದ ಹೇಗಾದರೂ
ರಕ್ಷಿಸುವುದು ! ||೧೯||

ಸೀತೆ—ಆಗದೆನ್ನಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಂಥ ಮಾತು—ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ, ನೀನು ಆಡಿದ್ದು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಇನ್ನೊಂದು ಬಿನ್ನಹ :

ಸೀತೆ—ಇನ್ನೊಂದು ಯಾವುದು ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ನಿಮ್ಮ ಬಿಟ್ಟಿಹೆ, ದೇವಿಯರೆ, ವಿಜನವನದಲ್ಲಿ
ಅಣ್ಣನಾಜ್ಞೆಯ ಹೊತ್ತು ಜೀವನದಲಿ ||
ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡಿರುವೆನಿದನೊಂದ ದಯವಿಟ್ಟು
ಮನ್ನಿಸಿರಿ ಸೆರಗೊಡ್ಡಿ ಬೇಡಿಕೊಂಬೆ ||೨೦||

ಸೀತೆ—(ಅವಸರದಿಂದ)

ಹಿರಿಯನಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸಿ ಒಳ್ಳೆಯವನೆನ್ನಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಸಂತೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀನೇಕೆ ಹೀಗೆ ಅನ್ಯಾಯ ಮಾಡಿದೆನೋ ಏನೋ ಎಂಬ ಶಂಕೆಗೆ ಒಳಗಾಗಿದ್ದೀಯೆ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಹಾಕಿ ಹೊರಡಲು ಸಿದ್ಧನಾಗುತ್ತಾನೆ).

ಸೀತೆ—(ಅಳುತ್ತಾಳೆ).

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿ)

ಲೋಕ ಪಾಲಕರೆ ಕೇಳಿರಿ ನನ್ನ ಮಾತ :
ದಶರಥ ಮಹಾರಥನ ಸೊಸೆಯುಂದಿರಿವರು ||

ಸೀತೆ—ಅತ್ಯಂತ ಶ್ಲಾಘನೀಯವಾದ ಮಾತನ್ನೀಗ ನಾನು ಕೇಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಮಧುಸೂದನನ ಗೃಹಿಣಿಯರು ರಾಮನೆಂಬ |

ಸೀತೆ—ಅಂಥ ಪುಣ್ಯ ನನಗೆಲ್ಲಿಂದ ಬಂದೀತು ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಪತಿಭವನದಿಂದ ನಿರ್ವಾಸಿತೆಯರಾಗಿ ||

ಸೀತೆ—(ಕಿವಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ).

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ನಿರ್ಜನಾರಣ್ಯದಲಿ ಒಬ್ಬರೇ ಇಹರು |
ಪರಿರಕ್ಷಿಸಿರಿ ಇವರ ದಯವಿಟ್ಟು ನೀವು[6] ||೨೧||

ಸೀತೆ—(ತನ್ನ ಬಸಿರನ್ನು ನೆಟ್ಟದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ಅನಂತರ ಲೋಕಪಾಲಕರಿಗೆ ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವಳಂತೆ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾಳೆ).

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಸೀತಾದೇವಿಯ ಪರವಾಗಿ ಭಗವತಿ ಭಾಗೀರಥಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುತ್ತೇನೆ :

ಎಡಬಲದ ತಾವರೆಯ ತಂಗೊಳಗಳ ಮಡಿ ನೀರ ಕೂಡಿ ಎದ್ದ
ನಿಡುದೋಳ್ಗಳಂಥ ವೀಚಿಗಳ ಬೀಸಿ ಓ ಗಂಗೆ ದಣಿಸು ಬಿದ್ದ ||

---

[6] ರಾಮನೂ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ ಸೀತೆಯನ್ನು ಯಾವ ರಕ್ಷಣೆಯ ಸಂಭವವನ್ನೂ ಊಹಿಸದೆ ಸಹಜವಾಗಿ ಘೋರಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿಡಲು ನಿರ್ಧರಿಸಿದ ವಾಸ್ತವಿಕ ಭಾವನೆ ಇದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಕರುಣರಸದ ಅಗಾಧ ಆಕರ. ಅವರು ನಿಶ್ಚಿತವೆಂದು ಊಹಿಸದ ವಾಲ್ಮೀಕಿರಕ್ಷಣೆ ಸೀತೆಗೆ ಮುಂದೆ ದೊರಕುವುದು ಒಂದು ವಿಧದ ನಾಟಕೀಯ ಮುನ್ಸೂಚನೆಯಾಗಿ ಲೋಕಪಾಲಕರಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಈ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಡಿದೆ. ಈ ಮುನ್ಸೂಚನೆಯು ದುರಂತಕಾರಿಯಾದ ದೋಷ ಅಥವಾ ದೌರ್ಬಲ್ಯ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಇಲ್ಲದ ಸೀತೆಗೆ ದುರಂತವಿಲ್ಲ, ಸುಖಾಂತವಿದೆ ಎಂಬ ಅಂಶವನ್ನು ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಲ್ಲಿ ಹೊಳೆಯಿಸುತ್ತದೆ.

ಈ ಮಹಿಳೆಯರನು ಸಂತವಿಸು ಇವರು ಪತಿದೇವಪೂಜೆಗೆಂದು
ಇಳಿದೊಡನೆ ಮೀಹಕರೆಗಳಿಗೆ ಇಳಿಸು ಜಲಜನವ ತಾಯೆ ಇಂದು
||೨೨||

ಅಲ್ಲದೆ ಇಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಇರಬಹುದಾದ ಇತರ ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ:

ತಪಸಿಗಳ ಬನದ ನಿಮಗಿದೋ ನಮನ ಇವರಬಲೆಯರ್ಕಳೆಂದೋ
ಕುಲವನಿತೆಯರ್ಕಳೋ ನಿಃಸಹಾಯರೋ ಪರಿತ್ಯಕ್ತರೆಂದೋ ||
ದೇವಿಯರ ಮೇಲೆ ದಯೆದೋರಿ ಧರ್ಮಿಗಳೆ ನೀವು ಸಲಹದಿಹರೆ?
(ಪಾವನನಾನೆಂದು ಭಾವಿಸುವೆ ನನಗೆ ನೀವಿಷ್ಟು ಕರುಣಿಸಿದರೆ) ||೨೩||

ವನದೇವತೆಗಳೆ. ನಿಮಗಿದೋ ಅಂಜಲೀಹಸ್ತ ಬಿನ್ನವಿಸುವೆ
ಮಲಗಿರಲಿ, ತಪ್ಪಿಬಿದ್ದಿರಲಿ, ಸಂಕಟದೊಳಿರಲಿ ಇವರು ನೀವೆ ||
ತಿಳಿದಿತ್ತ ಬಂದು ಶತಯತ್ನಮಾಡಿಯಾದರೂ ಕಾಯ ಬೇಕು
(ಉಳಿದಿಲ್ಲಿ ಕಾಯಲಾರದ ಪರಾಯಣನ ಕಂಡು ಕ್ಷಮಿಸ ಬೇಕು) ||೨೪||

ಹಿಂಸೆಯಿಂದಲೇ ಬಾಳುತಿರುವ ಜಂತುಗಳೆ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿ
ಶಂಕೆ ಬೇಡ ಇದು ಪರರ ಭೂಮಿ ಇಹುದಲ್ಲ ನಿಮ್ಮದಾಗಿ ||
ನಿಮ್ಮ ಸಖಿಯರೀ ಇವರು ಜಿಂಕೆಗಳೆ ಬಿಡದಿರಿವರ ಜೊತೆಯ
ವಿರಹದಲ್ಲಿ ನೀವಿನಿಯೆಯರಿಗೆ ಗೆಳತಿಯರು ಕಳೆಯೆ ವೆತೆಯ ||೨೫||

ಗೆಳೆತನವ ತೋರ್ಪ ಹೊಳೆಗಳೇ, ಲೋಕಗಳ ಕಾವ ಹೆದ್ದೊರೆಗಳೇ
ತಳತಳಿಸಿ ಹರಿವ ತಾಯ್ ಗಂಗೆ, ಸಹಜತೆಯ ತಳೆದ
ಪರ್ವತಗಳೇ ||
ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಬೇಡುತ್ತಲಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ನಿಮ್ಮೊಳಿದನು:
ಯತ್ನದಿಂದ ಕಾಯುವುದು, ಹೋಹೆನಿದೊ,
ರಾಜಪುತ್ರಿಯರನು ||೨೬||

(ನಮಿಸಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ).

ಸೀತೆ—ಏಕಾಕಿನಿಯಾದ ನನ್ನನ್ನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಬಿಟ್ಟು ಹೋದ! ಇದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ?

(ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿ)

ಅಯ್ಯೋ, ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗಿದ; ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ದನಿ ಕೂಡ ಕೇಳಿಸುವು ದಿಲ್ಲ. ಜಿಂಕೆಗಳು ತಮ್ಮ ಪೊದೆಗಳನ್ನು ಸೇರುತ್ತಿವೆ. ಹಕ್ಕಿಗಳು ಗೂಡುಗಳಿಗೆ ಹಾರಿಹೋಗಿವೆ. ಹಿಂಸ್ರಜಂತುಗಳು ಓಡಾಡಲಾರಂಭಿ ಸಿವೆ. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕತ್ತಲು ಕವಿಯುತ್ತಿದೆ. ಈ ಮಹಾರಣ್ಯವೀಗ ನಿರ್ಜನ ವಾಗಿದೆ. ಮಂದಭಾಗ್ಯಳಾದ ನಾನೀಗ ಏನುಮಾಡಬಲ್ಲೆ ? ಒಬ್ಬಳೇ ಹೇಗೆ ಈ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ತಿರುಗಲಿ ? ಈ ಅನನುಕೂಲ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಆಧಾರವಾಗಿ ಒಂದು ಕಡ್ಡಿ ಕೂಡ ಇಲ್ಲ. ನಾನು ಯಾವ ಪಾಪ ಮಾಡಿದ್ದೆನೋ ಹಿಂದೆ! ಅದರ ಫಲವಾಗಿಯೇ ನಾನು ಈಗಲೇ ಪತಿವಿಯೋಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಬೇಕಾಗಿ ಬಂದಿದೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣ ನಿಂದ ನಿಯೋಜಿತರಾದ ವನದೇವತೆಗಳೀಗ ಎಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪತಃ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ? ರಾಘವಕುಲಕ್ರಮಾಗತವಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದ ಪರಂಪರೆಗೆ ಸೇರಿದ ವಸಿಷ್ಠ-ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುಂತಾದ ಮಹಾ ಪ್ರಭಾವಿಗಳಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳೀಗ ಎಲ್ಲಿ ಹೋದರು ? ಅವರೇ ಈಗ ನನ್ನನ್ನೀ ಭಯಂಕರ ಸನ್ನಿವೇಶದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಿ ಸಲಹಲಿ.

(ಎಂದು ನುಡಿದು ಮೂರ್ಛೆ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ).

(ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುನಿಯು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ).

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಅವಸರದಿಂದ)

ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗೆಂದು ಗಂಗೆಯೆಡೆ
ಗೆಯ್ದಿದ ರಿಸಿಗುವರರು ಇಲ್ಲಿ |
ಬಸಿರಿನ ಭಾರದೆ ದಣಿದು ಅಳುತಲಿಹ
ಅಸಹಾಯ ಸ್ತ್ರೀ ಯೊಬ್ಬಳನು ||
ಕಂಡೆವೆನಲು ನಾ ಕೇಳಿ ಬಂದೆನತಿ
ತೀವ್ರ ಗತಿಯೊಳೀ ತಾಣಕ್ಕೆ |
ಅವಳೆಲ್ಲಿರುವಳೊ ಹುಡುಕುವೆನೀಗಳೆ
ಇವಳೇ ಅವಳೋ ಇದಿರಾದ ||೨೭||

(ಹುಡುಕುತ್ತಾನೆ. ಸೀತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾಳೆ)

ಸೀತೆ—(ಎದುರು ಬಂದು)

ಯಾರು ನನಗೆ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ? (ವಿಚಾರಮಾಡಿ) ಮತ್ತೆ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲ. ಆಜ್ಞಾಪಾಲಕನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ವಿಜ್ಞಾಪನೆಯನು-ಸಾರವಾಗಿ ಭಗವತಿ ಭಾಗೀರಥಿಯು ತನ್ನ ಅಲೆಗಳಿಂದ ನನಗೆ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಸ್ವಗತ) ಕತ್ತಲು ಕವಿದಿರುವುದರಿಂದ ಕಣ್ಣು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸದ್ದು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ. (ಪ್ರಕಾಶ) ಇಗೋ ಇಲ್ಲಿ ನೋಡು —ನಾನು ಬಂದಿದ್ದೇನೆ.

ಸೀತೆ—(ಸಂತೋಷದಿಂದ) ಮಗು, ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ! ತಿರುಗಿ ಬಂದೆಯಾ?

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ನಾನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಲ್ಲ.

ಸೀತೆ—(ಮುಸುಕು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಸ್ವಗತ) ಅಯ್ಯೋ, ಬರಬಾರದ್ದು ಬಂತು! ಇವನಾವನೋ ಪರಪುರುಷ. ಈ ಮಹಾನರ್ಥದಿಂದ ನಾನು ಹೇಗೆ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ? (ವಿಚಾರಿಸಿ) ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ: (ಪ್ರಕಾಶ) ನಾನೊಬ್ಬಳು ಏಕಾಕಿನಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ನಿನ್ನೆದುರೀಗ ನಾನು ನಿಂತಿದ್ದೇನೆ. ಮಗಳೇ, ಪರಪುರುಷನೆಂಬ ಭೀತಿ ಬೇಡ. ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆಗಾಗಿ ಬಂದು ಗಂಗೆಯನ್ನು ಆರಾಧಿಸಿ ತಿರುಗಿ ಬಂದ ಮುನಿಕುಮಾರಕರಿಂದ ನಿನ್ನ ಸುದ್ದಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ತಪೋಧನನಾದ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನೇ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಂದೆ. ಈಗ ನಿನ್ನನ್ನು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ: ಮಗಳೇ—

ಧರ್ಮದಿಂದ ಕಾಳಗದಲಿ ಗೆದ್ದು ರಾಮಚಂದ್ರನು ||
ರಾಜ್ಯಗೈಯುತಿರಲು ನಿನಗೆ ಹೇಗೆ ಬಂತು ಸಂಕಟ? ||೨೮||

ಹೇಳು ಹೇಳು; ಸಂಕೋಚ ಬೇಡ.

ಸೀತೆ—ಆ ಪೂರ್ಣಚಂದ್ರಲೋಕದಿಂದಲೇ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಸಿಡಿಲೆರಗಿದ್ದು!

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ರಾಮಚಂದ್ರನಿಂದಲೇ, ಅವನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ನಿನಗೆ ವಿಪತ್ತು ಒದಗಿತೋ?

ಸೀತೆ—ಹೌದು.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ವರ್ಣಾಶ್ರಮವ್ಯವಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಮಹಾರಾಜ ನಿಂದಲೇ ನೀನು ನಿರ್ವಾಸಿತೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ನಾನೇನನ್ನೂ ಮಾಡಲಾರೆ; ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ ನಿನಗೆ; ನಾನು ಹೊರಟೆ. (ಹೋಗಲು ಉಪಕ್ರಮಿ ಸುತ್ತಾನೆ).

ಸೀತೆ—ನನ್ನ ಬಿನ್ನಹವೊಂದಿದೆ—

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಹೇಳು.

ಸೀತೆ—ರಾಮಚಂದ್ರನಿಂದ ಪರಿತ್ಯಕ್ತೆ ನಾನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದ ನಾನು ನಿಮ್ಮ ದಯೆಗೆ ಅನರ್ಹಳಾದರೆ ಆಗಲಿ. ಬಸಿರಿಯಾದ ನಾನು ರಘು-ಸಗರ-ದಿಲೀಪ-ದಶರಥ ಮುಂತಾದ ಮಹಾರಾಜರ ಮತ್ತು ಅಂಥವರ ಸಂತತಿಯವಳೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಲಾದರೂ ರಕ್ಷಣಾರ್ಹಳೆನ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಹಿಂದಿರುಗಿ ಸ್ವಗತ) ಏನಿದು? ಇಕ್ಷ್ವಾಕುವಂಶವನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೇಳುತ್ತಾಳೆ ಈಕೆ! ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತೇನೆ: (ಪ್ರಕಾಶ) ಮಗಳೇ, ನೀನು ದಶರಥನ ಸೊಸೆಯೋ?

ಸೀತೆ· ಹೌದು, ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿಸಿದಂತೆಯೇ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ವಿದೇಹದ ದೊರೆಯಾದ ಜನಕನ ಮಗಳೇನು ನೀನು?

ಸೀತೆ—ನಿಜ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಸೀತೆಯೇನು ನೀನು?

ಸೀತೆ—ಸೀತೆಯಲ್ಲ ನಾನೀಗ; ಒಬ್ಬಳು ಹತಭಾಗ್ಯ ಸ್ತ್ರೀ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಅಯ್ಯೋ. ತಪ್ಪುಮಾಡಿಬಿಟ್ಟೆ. ಏನು ಮಾಡಿ ಈ ಮಹಿಳೆಯನ್ನೀಗ ನಾನು ಸಂತೈಸಲಿ?

ಸೀತೆ—(ನಾಚುತ್ತಾಳೆ).

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಸ್ವಗತ) ಇದೇನಿದು—ನಾಚುತ್ತಾಳೆ ಹೀಗೆ! ಆಗಲಿ. ಯೋಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. (ಧ್ಯಾನಮಗ್ನನಾಗಿ) (ಪ್ರಕಾಶ) ಮಗಳೆ. ಕೇವಲ ಜನಾಪವಾದಕ್ಕೆ ಹೆದರಿ ರಾಮ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟ. ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ನಿರಪರಾಧಿನಿಯಾದ ನೀನು ನಮ್ಮಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಡಲು ತಕ್ಕವಳಾಗಿಲ್ಲ. ಬಾ. ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ.

ಸೀತೆ—ನೀವು ಯಾರು ?
ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಕೇಳು—

ನಿನ್ನ ತಂದೆಯಾದ ಜನಕರಾಜನ ಹಳೆಗೆಳೆಯ ನಾನು
ನಿನ್ನ ಮಾವ ದಶರಥನೃಪ ನನಗೆ ಬಾಲ್ಯಮಿತ್ರನು ||
ಅನ್ಯನೆಂಬ ಶಂಕೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸು ನಾನೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯು
ನಿನ್ನ ತಂದೆ ನಿನ್ನ ಮಾವ ಎಲ್ಲ ನಾನೆ ತಿಳಿ ಮಗು ||೨೯||

ಸೀತೆ—ಪೂಜ್ಯರೆ. ನಮಸ್ಕಾರ ನಿಮಗೆ.
ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ವೀರರನ್ನು ಹಡೆ ; ನಿನಗೆ ಪತಿಯ ಪುನರ್ದರ್ಶನವಾಗಲಿ.
ಸೀತೆ—ನೀವು ಲೋಕಕ್ಕೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಾದರೆ ನನಗೆ ತಂದೆಯೇ. ಆದುದರಿಂದ ನಿಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗೋಣ. ನಡೆಯಿರಿ.

(ಗಂಗೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ)

ಭಗವತಿ ಭಾಗೀರಥಿ. ನಾನು ಸುಖವಾಗಿ ಪ್ರಸವಿಸಿದರೆ ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ನಾನೇ ಮಾಡಿದ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಾಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಪೂಜಿಸುತ್ತೇನೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಇದು ಬಹಳ ದುರ್ಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗ—ಅದರಲ್ಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಿನಗೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ದಾರಿ ತೋರಿಸುತ್ತ ಹೋದ ಹಾಗೆ ನನ್ನ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ಬಾ.

ತುರುಚುದರ್ಭೆಪೊದೆಯೆದುರು ಮೆಲ್ಲನಿಡು ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಮಗಳೇ
ಮರದ ಕೊಂಬೆಯಿದು ಬಾಗಿ ನಡೆದು ಬಾ ಎಡಕೆ ದೊಡ್ಡ ಗುಂಡಿ||
ಬಲದೊಳಿರುವ ಬೋಳ್ಮರದ ಮುಂಡ ನೀ ಹಿಡಿದು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ
ಚಲಿಸು ಮುಂದೆ ನೀ ತಾವರೆಗೆರೆಯಲಿ ಕಾಲು ತೊಳೆಯಬಹುದು
||೩೦||

ಸೀತೆ—(ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.)
ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಬೊಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು ತೋರಿಸುತ್ತ)

ಇದು ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಮ.

ಪುಂಸವನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳ ಮಗಳೆ
ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದವರೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲೇ ||
ನಮ್ಮಿಂದಲೇ ಮಾಡಿಸುವರು ಆದರಿಂದ ನೀ
ನಿನ್ನ ಗರ್ಭದ ಬಗೆಗೆ ಚಿಂತಿಸದಿರು ||೩೧||

ಇಲ್ಲಿರುವ ವೃದ್ಧೆಯರ ಸೇವೆಯಿಂದಲೆ ನೀನು
ನಿನ್ನತ್ತೆಯರ ಸೇವಿಸುವ ಸುಖವ ಪಡೆವೆ ||
ನಿನ್ನ ಗೆಳತಿಯರೆಲ್ಲ ಈ ಮುನಿಕುಮಾರಿಯರು
ಇವರೆ ನಿನ್ನಕ್ಕ ತಂಗಿಯರು ನೋಡಮ್ಮಾ ||೩೨||

(ಎಲ್ಲರೂ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

ಮೊದಲನೆಯಂಕ ಮುಗಿದುದು

ಎರಡನೆಯಂಕ

(ಇಬ್ಬರು ಮುನಿಕನ್ನಿಕೆಯರು ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ)

ಮೊದಲಿನವಳು—ಲೇ ವೇದವತಿ, ದೇವರ ದಯದಿಂದ ಸುಖವಾಗಿ ನೀನು ಶುಭದ ಮೇಲೆ ಶುಭವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವೆ. ರಾಮನ ಹೆಂಡತಿಯೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರಿಯಸಖಿಯೂ ಆದ ಸೀತೆಗೆ ಎರಡು ಅವಳಿ ಮಕ್ಕಳು ಹುಟ್ಟವೆ !

ವೇದವತಿ— ಬಹಳ ಸಂತೋಷ, ಬಹಳ ಸಂತೋಷ. ಆ ಮಕ್ಕಳ ಹೆಸರೇನು?

ಮೊದಲಿನವಳು—ಹಿರಿಯನನ್ನು ಪೂಜ್ಯರು ಕುಶನೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ, ಕಿರಿಯನನ್ನು ಲವ ಎಂದು.

ವೇದವತಿ—ಅವರು ನಡೆದಾಡಬಲ್ಲರೇನು ?

ಮೊದಲಿನವಳು—ಏನು, ನಡೆದಾಡಬಲ್ಲರೇ-ಎಂದು ಕೇಳುತ್ತೀಯಾ ?

> ಏನೆಂದು ಕೇಳುವೆ | ಗೆಳತಿ | ಏನೆಂದು ಕೇಳುವೆ | ಗೆಳತಿ ||ಪಲ್ಲ||
> ಚಿಗರೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಧಾವಿಸುತ್ತಾರೆ
> ಮರಿಸಿಂಗದೊಡನೆ ಗುದ್ದಾಡುತಾರೆ ||
> ಆ ಬಡವೆಯೆದೆಗೆ ತಂಪೆರೆಯುತಾರೆ
> ಕಣ್ಣೆಮ್ಮ ಹಬ್ಬವಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ||೧||

ಅವರು ಮುನಿಜನರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರ ತೊಡೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ತೊಡೆಗೆ ಹೋಗುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಈಗ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಚಿಸಿದ ರಾಮಾಯಣ ವನ್ನು ಓದುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ವೇದವತಿ—ಈ ಸಮಾಚಾರವನ್ನು ಕೇಳಿ ಇಷ್ಟರಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ಸೀತೆ ಪುಣ್ಯವಂತೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ ಸ್ನೇಹ ದಿಂದ ಬೆಳೆದುಬಂದ ಕುಶಲವರ ಏಳಿಗೆಯು ಅತ್ಯಂತ ಆಳವಾಗಿ ಬೇರೂರಿರುವ ಸೀತೆಯ ಶೋಕವನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸುತ್ತಲೇ ಬಂದು ಅವಳನ್ನು ಗಾಸಿಗೊಳಿಸಿದೆ.

ಮೊದಲಿನವಳು—ಈ ಶೋಕವನ್ನು ಅವಳು ಬೆಳೆಯಗೊಡುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ

ವಾಗಿದೆ. ಸನಿಹದ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯದ ಸುದ್ದಿಯೇನು—ಬಲ್ಲೆಯಾ ?
ವೇದವತಿ—ಮಹಾರಾಜನ ಯಜ್ಞಸಂಭಾರ ಬಂದು ತುಂಬಿದೆ. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಸಪತ್ನೀಕ ಋಷಿಮುನಿಗಳನ್ನು ಬರಹೇಳಲಾಗಿದೆ.
ಮೊಪಲಿನವಳು—ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳನ್ನು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆಯೇ ?
ವೇದವತಿ—ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ತಪೋವನಕ್ಕೂ ರಾಮದೂತ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ.
ಮೊಪಲಿನವಳು—ಈಗ ಸೀತೆಯನ್ನೆಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು ?
ವೇದವತಿ—ಇಲ್ಲೇ ಈ ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ. ಹೇಗೆ ರಾಮದೂತನ ಕಣ್ಣುತಪ್ಪಿಸಲಿ ?—ಎಂದು ಅವಳು ಚಿಂತಿಸುತ್ತ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಳೆ.

(ಇಬ್ಬರೂ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಕ ಮುಗಿದುದು.

(ಅನಂತರ ನೆಲದಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಚಿಂತಾಸಕ್ತೆಯಾದ ಸೀತೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ)

ಸೀತೆ—(ನಿಟ್ಟುಸಿರಿಟ್ಟು) (ಸ್ವಗತ)

ಸ್ವಭಾವತಃ ಕಠಿನವಾಗಿರುವ ಗಂಡೆದೆ ನಂಬಲರ್ಹವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ–ನಮ್ಮಿಬ್ಬರದು ಶಿಲಾಲೇಖಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೆಳೆತನ. ದೇವಲೋಕದ ಉಮಾಮಹೇಶ್ವರರಿದ್ದ ಹಾಗೆ ಸೀತಾರಾಮರಿದ್ದಾರೆ—ಎಂಬಷ್ಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹಬ್ಬಿರುವಾಗ ನಿರಪರಾಧಿನಿಯಾದ ನಾನು ಈಗ ಇಂಥ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಅಥವಾ ನಾನೀಗ ಆರ್ಯಪುತ್ರನನ್ನಾದರೂ ಹೇಗೆ ದೂಷಿಸಲಿ ? ಹಿಂದೆ ನಾನು ಆರ್ಯಪುತ್ರನೊಂದಿಗೆ ಏಕಶಯನೆಯಾಗಿದ್ದಾಗ ಕೇವಲ ಒಂದು ಚೂರು ವಸ್ತ್ರದಿಂದಷ್ಟೇ ಬೇರೆಯಾಗಿದ್ದೇನೆ ಎಂದು ಕೊಂಡಿದ್ದೆ ; ಈಗ ಅನೇಕ ಯೋಜನ ದೂರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ವಾಸಿತೆಯು ಬಾಳನ್ನು ಬಾಳುತ್ತಿದ್ದೇನೆ ! ನನ್ನಷ್ಟು ಆತನಿಗೆ ಯಾರು ದುಃಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬಲ್ಲರು ? ಆಗ ಅವನೊಡನೆ ಬೆಳುದಿಂಗಳನ್ನು ಕಂಡೆ. ಅವನೊಡನೆ ಕೋಗಿಲೆಯ ಹಾಡನ್ನು ಕೇಳಿದೆ. ಅವನೊಡನೆ ಮಲಯಾನಿಲ ಸ್ಪರ್ಶವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿದೆ. ಈಗಲಾದರೋ ಏಕಾಕಿನಿಯಾದ ನನ್ನಿಂದ ಚಂದ್ರಮನು ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. ಕೋಗಿಲೆಯ ಹಾಡು ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಮಲಯಾನಿಲ ಸ್ಪರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ನನ್ನಂಥ ಹೆಂಗಸು ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಳೆಂಬುದು ಮಿಥ್ಯೆ

ಸುಳ್ಳು. ಹಿಂದೆ ನಾನು ನನ್ನ ಸ್ವಾಮಿಗೆ ಪ್ರಿಯಳಾಗಿ ಮಿಥಿಲೆಯ ಎಲ್ಲ ಜನರಿಗೂ ಬೇಕಾದವಳಾಗಿದ್ದು ಈಗ ಈ ಅವಸ್ಥೆಗಿಳಿದು ಶೋಚನೀಯ ಳಾಗಿ ಬಿಟ್ಟೆನಲ್ಲಾ! ಎಂಬ ಲಜ್ಜೆ ನನ್ನನ್ನು ಬಹಳವಾಗಿ ಕಾಡಿಸುತ್ತಿದೆ. ಹುಡುಗರಿಬ್ಬರು ಈಗ ಹುಟ್ಟಿದರು; ಅವರನ್ನು ಬೆಳೆಯಿಸಿಯೂ ಆಯಿತು. ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ಆದರದಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತಪೋವನ ದಲ್ಲಿರುವವರಿಗೆ ಹೊಂದಲಾರದ ಸಿಟ್ಟುಸಿರ ಬಾಳನ್ನು ಕಳೆಯುವುದು ನನಗೆ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ನನ್ನ ಪ್ರಿಯಸಖಿ ವೇದವತಿಗೆ ಕರೆಗೊಟ್ಟಿಲ್ಲ, ಅವಳಿಗೆ ಏನನ್ನೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ— ಎಂಬುದೇ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಮಾಡಲು ಈಗ ನನಗಿರುವ ಪ್ರತಿಬಂಧ.

(ಆಮೇಲೆ ವೇದವತಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ)

ವೇದವತಿ—(ಸ್ವಗತ) ತಪೋಧನರನ್ನು ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು. ಅತಿಥಿ ಗಳನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸುವದೂ ಮುಗಿಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಕಡೆಯಿಂದ ಸಾಲವೃಕ್ಷದೆಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ನನ್ನ ಪ್ರಿಯ ಸ್ನೇಹಿತೆಯನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ವಿದೇಹರಾಜಪುತ್ರಿಯು ಜೇನಿಗೆಯ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಬಡವಾಗಿ ಬಿಳಿಚಿಕೊಂಡು ತನ್ನ ಹೃದಯವನ್ನೇ ದೂರುತ್ತ ಸಾಲವೃಕ್ಷದ ಬುಡವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸಿದ್ದಾಳೆ. ಹೋಗು ತ್ತೇನೆ ಅವಳ ಹತ್ತಿರ. ಚಿಂತಾಪರವಶೆಯಂತೆ ಕೆಳಮೋರೆ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡ ಈಕೆ ನಿಡುಗೂದಲಿನಿಂದ ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕಣ್ಣುಗಳಿಂದ ದೀನೆಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತಾಳೆ. ಕರೆಯುತ್ತೇನೆ ಇವಳನ್ನು (ಪ್ರಕಾಶ) ಗೆಳತಿ, ವೈದೇಹಿ! (ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾಳೆ)

ಸೀತೆ—(ಗಡಿಬಿಡಿಯಿಂದ ನೋಡಿ) ಒಳ್ಳೆಯದು. ಒಳ್ಳೆಯದಾಯಿತು. ಪ್ರಿಯ ಸಖಿಯಾದ ವೇದವತಿ! ಬಂದೆಯಾ? ನಿನಗೆ ಸ್ವಾಗತ.

(ತಬ್ಬಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸುತ್ತಾಳೆ)

ವೇದವತಿ—ಕುಶಲವರಿಗೆ ಕುಶಲವೇ?

ಸೀತೆ—ವನವಾಸಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಇರುವ ಕುಶಲ ಅವರಿಗಿದೆ.

ವೇದವತಿ—ನಿಮ್ಮ ಸಮಾಚಾರ ಏನು?

ಸೀತೆ—(ಜಡೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ) ಇದು ಹೇಗಿದೆ? ನೋಡು.

ವೇದವತಿ—(ಸ್ವಗತ) ಈ ಬಡವೆ ಬಹಳ ನೊಂದುಕೊಂಡಿದ್ದಾಳೆ. ರಾಮ

ನನ್ನು ದೂರಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ದುಃಖತ್ಯಾಗ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತುಂಬುತ್ತೇನೆ. (ಪ್ರಕಾಶ) ಅಯ್ಯೋ ಮಂಕೇ, ಅಂಥ ನಿರಪೇಕ್ಷನೂ ನಿರ್ದಯನೂ ಆದ ಮನುಷ್ಯನಿಗಾಗಿ ನೀನು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಚಂದ್ರನಂತೆ ದಿನೇ ದಿನೇ ಎಷ್ಟು ಕ್ಷೀಣವಾಗುತ್ತಿದ್ದೀಯೆ!

ಸೀತೆ—ಅವನು ಹೇಗೆ ನಿರ್ದಯನು?

ವೇದವತಿ—ನಿನ್ನನ್ನು ಪರಿತ್ಯಜಿಸಿದ್ದರಿಂದ.

ಸೀತೆ—ನಾನು ಪರಿತ್ಯಕ್ತೆಯೇ?

ವೇದವತಿ—(ನಕ್ಕು ಜಡೆಯನ್ನು ಸೇವರಿಸಿ) ಜಗತ್ತು ಹಾಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿದೆ. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನೀನು ಪರಿತ್ಯಕ್ತೆ!

ಸೀತೆ—ಆದರೆ ನಾನು ಶರೀರದಿಂದಲ್ಲದೆ ಮನಸಾ ಪರಿತ್ಯಕ್ತೆಯಲ್ಲ.

ವೇದವತಿ—ಪರಕೀಯರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೀನು ಹೇಗೆ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವೆ?

ಸೀತೆ—ಅವನ ಹೃದಯ ಸೀತೆಗೆ ಪರಕೀಯವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ?

ವೇದವತಿ—ಭೇಷ್, ನಿನ್ನ ಅಪರಿತ್ಯಕ್ತ ಅನುರಾಗವೇ!

ಸೀತೆ—ಅಧನ್ಯೆಯಾದ ನನಗಾಗಿ ಸೇತುಬಂಧ ಮುಂತಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಪರಿಶ್ರಮಪಟ್ಟದ್ದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲವೇ? ಅದೆಲ್ಲ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲದೆಯೆ ಮಾಡಿದ್ದೇ?

ವೇದವತಿ—ಅಯ್ಯೋ, ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘಿನಿ, ರಾವಣನ ಮೇಲೆ ಕೋಪ ಬರುವುದು ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಸಹಜ; ಅದು ಸೀತೆಯ ಮೇಲಿನ ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲ.

ಸೀತೆ—ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಮಾಣವಿದೆಯಲ್ಲಾ!

ವೇದವತಿ—ಅದಾವುದು ಇನ್ನೊಂದು?

ಸೀತೆ—ಇದು.

ವೇದವತಿ—ಇದೆಂದರೆ ಯಾವುದು?

ಸೀತೆ—(ನಾಚಿ) ಸವತಿಯರಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬರುವಂತೆ ರಾಮನ ವಕ್ಷಃಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಲ ನಾನು ಮುದ್ದಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು.

ವೇದವತಿ—ಸಖಿ, ಬಹಳ ಹೆಮ್ಮೆ ಪಡಬೇಡ. ರಾಮನ ಯಜ್ಞದೀಕ್ಷೆಯ ಕಾಲವೀಗ ಬಂದಿದೆ.

ಸೀತೆ—ಅದರಿಂದ ಏನು?

ವೇದವತಿ—ಅವರಲ್ಲಿ ರಾಮನು ಅಶ್ವಸ್ತ್ರೀಯ ಕೈಹಿಡಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ!

ಸೀತೆ—ನಾನು ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಹೃದಯದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವಳಲ್ಲದೆ ಕೈಯ ಮೇಲಲ್ಲ.

ವೇದವತಿ—(ಸ್ವಗತ) ಭಲೇ. ಇವಳ ಅನುರಾಗದ ಆಳವೇ! (ಪ್ರಕಾಶ) ಸಖಿ, ಮಕ್ಕಳ ಮೋರೆಯನ್ನು ಕಂಡ ಮೇಲೂ ನಿನ್ನ ಪ್ರವಾಸದ ಶೋಕ ಹೋಗಲಿಲ್ಲವೇ?

ಸೀತೆ—ಶೋಕ ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಮಾಡಿದ ಉಪಾಯದಿಂದಲೇ ಶೋಕ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿದೆ.

ವೇದವತಿ—ಅದು ಹೇಗೆ?

ಸೀತೆ—ಮೊದಲು ಕಿರುಹಲ್ಲು ಮೂಡಿ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಬಾಯ್ದೆರೆದು ಬಾಲಕರು ನನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ನೋಡಿ ನಕ್ಕಾಗ ಮತ್ತು ಮುದ್ದು ಮುದ್ದಾಗಿ ಮಾತಾಡಿದಾಗ ಅವರ ನಡುವೆ ಮುಳುಗಿ ಹೋದೆನೆಂದು ಎನ್ನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಅವರೀಗ ಕೌಮಾರದಶೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಿಡುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ನನ್ನ ವೇದನೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಗಿದೆ.

ವೇದವತಿ—ಎಳೆ ಮಕ್ಕಳ ತಾಯಿಯಾದ ನೀನು ಇಂಥ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ತೊಳಲಾಡುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದ ಮಹಾರಾಯ ಎಷ್ಟು ನಿರ್ದಯ, ಅಬ್ಬಬ್ಬಾ!

ಸೀತೆ—ಸಖಿ, ವೇದವತಿ, ಅಂದರೆ....?

ವೇದವತಿ—ನಾಚಿಕೆಯೇತಕ್ಕೆ? ಆರ್ಯಪುತ್ರನನ್ನು ನೋಡಬೇಕೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನು.

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ನಾಚಿಕೆಯಿಂದೇನು? ಹೀಗೆನ್ನುವೆ: ಕುಶಲವರ ತಂದೆಯನ್ನು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಜನ್ಮ ಅಮೂಲ್ಯವಾಗುವುದೆಂದು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ತಪ್ಪೇನಿದರಲ್ಲಿ?

ವೇದವತಿ—ನಿನಗೆ ರಾಜದರ್ಶನವಾಗುವ ಕಾಲ ಬಂದಿದೆ.

ಸೀತೆ—ಹೇಗೆ?

(ತೆರೆಯ ಹಿಂದೆ ರಿಸಿ)

ಎಲೈ ಆಶ್ರಮವಾಸಿಗಳೇ ; ಕೇಳಿ. ಕೇಳಿ : ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಅಶ್ವಮೇಧವೆಂಬ ದೊಡ್ಡ ಯಜ್ಞ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಯಜ್ಞಸಾಮಗ್ರಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತರಲಾಗಿದೆ. ವಸಿಷ್ಠ, ಅತ್ರೇಯ ಮುಂತಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ನಾನಾ ದೇಶಗಳ ಆಶ್ರಮಗಳಿಂದ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಕೇವಲ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುನಿಗಳ ಆಗಮನವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ, ಅವರು ಇನ್ನೂ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ, ಮಹಾರಾಜರು ಯಜ್ಞ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ತಪೋವನದಲ್ಲಿರುವವರನ್ನು ಆಮಂತ್ರಿಸಲು ಈಗ ರಾಮದೂತ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ತಡಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.

ಹಿಡಿದು ತೀರ್ಥೋದಕಗಳ | ತುಂಬಿರುವ
ಗಡಿಗೆಗಳ, ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲ ||
ನಡೆಯಲೀ ಮುನಿಗಳೆಲ್ಲ | ಸಲೆ ಚೆಲ್ಲಿ
ಬಿಡಲಿ ಮಂಗಲಬಲಿಗಳ ||೨||

ತಿಳಿಯಿತೇ ? ಮುಂದೆ ಗಡಿಗೆ ಹಿಡಿದ ಮುನಿಗಳು, ಹಿಂದೆ ಪರ್ಣಕುಟಿಗಳ ಅಂಗಳಗಳಲ್ಲಿ ಬಲಿ ಚೆಲ್ಲುವ ಮುನಿಕನ್ನಿಕೆಯರು-- ಹೀಗೆ ಹೋಗಲಿ ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಮವಾಸಿಗಳ ಗುಂಪು !

ಸೀತೆ— ವೇದವತಿ ; ಬೇಗ ಹೊರಡು ; ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಹೊರಡಲು ಕರೆಗೊಟ್ಟ ಪೂಜ್ಯ ಕಾಶ್ಯಪನು ಯಜ್ಞಸಂಭಾರಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಹೊರಟು ನಿಂತಿದ್ದಾನೆ. ನಾನು ಕುಶಲವರನ್ನು ಹೊರಡಲು ಸಜ್ಜುಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಎರಡನೆಯಂಕ ಮುಗಿದುದು

ಮೂರನೆಯಂಕ

(ಹೊರೆ ಹೊತ್ತು ಮಾರ್ಗಾಯಾಸದಿಂದ ಬಳಲಿದ ತಪಸ್ವಿಯೊಬ್ಬ ಈಗ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ).

ತಪಸ್ವಿ—(ಸ್ವಗತ) ಅಬ್ಬಬ್ಬಾ, ಸುಸ್ತು! ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಣಿದುಹೋಗಿದ್ದೇನೆ. ಈ ವರ್ಷ ಸೀತಾಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದ ಬೇಸಿಗೆ ಬಹಳ ಉದ್ದವಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ನನ್ನ ಕಾಲು ಎಷ್ಟು ಸೋತಿದೆ ಅಂದರೆ ಈ ಹೊರೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹೊರಲಾರೆ, ಹೊತ್ತರೆ ಅದನ್ನು ಕೆಳಗಿಳಿಸಲಾರೆ! ಅಂಗಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಗುಳ್ಳೆಗಳೆದ್ದಿವೆ! ನಮ್ಮ ಜೊತೆಗೇ ಹೊರಟ ಸುಕುಮಾರಿ ಸೀತೆ ಮತ್ತು ಎಳೆ ಮಕ್ಕಳಾದ ಕುಶಲವರು ಹೊತ್ತು ಮುಳುಗುವುದರೊಳಗೇ ಈ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬಂದು ಮುಟ್ಟಿದ್ದು ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನದು. ಆ ಗಂಗಾತಟದಿಂದ ಈ ಗೋಮತೀತೀರದ ಗಂಗಾತಟಕ್ಕೆ ಬರುವದರೊಳಗೆ ನನ್ನ ಕಾಲು ತಟಪಟವಾಯಿತು! ಹೊಳೆದಾಟಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲವಾದರೂ ಈ ಕಾಡ ಕೊಳೆ ದಾಟಬೇಕಾಯ್ತಲ್ಲ--ಎಂಥ ಕಾಡು. ಏನು ಜೇಡು! ಅಬ್ಬಬ್ಬಾ! ಆ ಅರಣ್ಯ–ಈ ಅರಣ್ಯಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸುವ ಅರಣ್ಯ ಅರಣ್ಯವೇ ಅಲ್ಲ, ಯಮನೂರ ಹಾದಿ! ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಾರಣ್ಯ ಒಂದು ಬಗೆಯದಾದರೆ ಈ ಆಶ್ರಮಾರಣ್ಯ ಮತ್ತೊಂದು ಬಗೆಯ ಚೆಲುವುಳ್ಳದ್ದು! ಅಂತೂ ಬಂದು ಬಿದ್ದೆ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯದ ಆಶ್ರಮಾಂಗಳದಲ್ಲಿ! ಉಶ್![7]

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಕ ಮುಗಿದುದು.

---

[7] ಈ ತಪಸ್ವಿಯ ಮಾತನ್ನು ಇದ್ದದ್ದಕ್ಕಿಂತ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಉದ್ದ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಏಕೆ? ಕವಿ ದಿಙ್ನಾಗನಿಗೆ ಭೂಗೋಲ ಪರಿಚಯ ಸಾಲದೆಂದು ಕೆಲ ವಿಮರ್ಶಕರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಅಯ್ಯೋ, ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸ್ಥಳಗಳ ಹೆಸರುಗಳಿಗೆ ಹತ್ತುಪಟ್ಟು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯ ತತ್ಸಮ ಸ್ಥಲನಾಮಗಳಿರುವಾಗ ಕವಿ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ವಿಮರ್ಶಕ ಊಹಿಸಿದ ಭಾರತದ ಒಂದು ಭಾಗದೊಡನೆ ಏಕೀಕರಿಸಿ

(ಶೋಕಾತುರ ರಾಮ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮಣ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯದ ಯಜ್ಞಭೂಮಿಯ ಡೇರೆಯೊಂದರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ)

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣಾ, ಈ ಕಾಡಿಗೆ ನಡೆ (ತಿರುಗಿ ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇ)

ಕೊಂಡು ನಾಟಕದ ರಸಚರ್ವಣಕ್ಕೆ ಭಂಗವನ್ನೇಕೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು? ಇದು ಚಿಕ್ಕ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯವಾಗಿರಬಹುದು; ಅಥವಾ ದೊಡ್ಡ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯದ ಒಂದು ಅಂಚಾಗಿರಬಹುದು. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಆಶ್ರಮದಿಂದ ಹೊರಟರೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಡೆದು ಬರಲು ೮-೧೦ ತಾಸುಗಳು ಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಗಂಗಾನದಿಯಿದೆ, ಗೋಮತೀನದಿಯಿದೆ.

ಈ ಸ್ಥಳ ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಆಶ್ರಮವಿದ್ದ ಸ್ಥಳಕ್ಕಿಂತ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕೆಳಗಿನ ಮಟ್ಟದ್ದಾಗಿದೆ. ಇಷ್ಟೇ ನಮಗೆ ಬೇಕಾದದ್ದು. ಭಾರತ—ರಾಮಾಯಣಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಿದ ಎಲ್ಲ ಸ್ಥಳಗಳನ್ನೂ ಸಂಶಯಾಸ್ಪದವಿಲ್ಲದಂತೆ ಯಾರಾದರೂ ಈವರೆಗೆ ನಿರ್ಧರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆಯೇ? ಆದ್ದರಿಂದ ಕವಿಯ ಆಶಯವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸಲು ತಪಸ್ವಿಯ ಸ್ವಗತವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಸಲಾಗಿದೆ. ಭಾರತದ ಭೂಪಟದಲ್ಲಿ ಅಯೋಧ್ಯೆಯು ಗೋಮತಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಶಾರದಾನದಿಯ ಸಂಗಮವೊಂದರ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದೆ. ಗೋಮತಿಯು ಗಂಗೆಯ ಉತ್ತರದಲ್ಲಿದೆ. ಕವಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯವಿದ್ದದ್ದು ಗಂಗಾಗೋಮತಿಗಳ ಸಂಗಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ. ಗಂಗೆಯ ಪ್ರವಾಹದ ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಆಶ್ರಮದವರು ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಹೊಳೆ ದಾಟಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಅಯೋಧ್ಯೆಯವರೂ ಅಲ್ಲಿಂದ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯಕ್ಕೆ ತಲುಪಲು ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಬೇಕಾದ್ದಿಲ್ಲ. ಸೀತೆ ಗಂಗೆಯಲ್ಲಿ ತೇಲಿಬಿಟ್ಟ ಮಲ್ಲಿಗೆಮಾಲೆ (ಕುಂದಮಾಲೆ) ಗೋಮತಿಯಲ್ಲಿ ರಾಮನಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿತೆಂದರೆ ಗಂಗಾ ಗೋಮತೀ ಸಂಗಮದ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸುಲಭ. ಆ ಸಂಗಮಸ್ಥಳದ ಹತ್ತಿರ ಹಿಂದೆ ಕೆರೆಯೊಂದು ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಅಸಂಭಾವ್ಯವಾಗದು. ಯಜ್ಞಶಿಬಿರ ಅದರ ದಂಡೆಗೆ ತಾಗಿ ಸ್ಥಾಪಿತವಾಗಿತ್ತು. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುಂತಾದ ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಉಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಮಸದೃಶವಾದ ಡೇರೆ (ತಂಬು)ಗಳನ್ನು ರಾಮರಾಜ ಕಟ್ಟಿಸಿದ್ದನೆಂಬುದು ಸುಲಭೋಹ್ಯ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಪರಿವಾರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದ ಸೀತೆ, ಲವ, ಕುಶರೂ ಅಲ್ಲೇ ತಂಗಿದ್ದು ಸ್ಪಷ್ಟ.

ಅಪರಾಧ ಮಾಡದಿಹ ದೇವಿಯನು ಕರೆದುಕೊಂಡು
ಕಾಡಿನಲಿ ಬಿಡಲು ನಾ ಮೊದಲು ಹೊರಟದ್ದೆನೆಂದು ||
ಅಪರಾಧವನು ಮತ್ತೆ ಮಾಡಲೀ ಕುಲಶೇಷನಾದ
ಅಣ್ಣನನು ಕರೆದುಕೊಂಡೆತ್ತಲೋ ಹೊರಟಿರುವೆನೀಗ ||೧||

ಸ್ವಜನರಿಗೆ ಸಂಕಟವನ್ನು ತಂದೊಡ್ಡುವದರಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಾದ ನನ್ನಂಥ ಅಧನ್ಯನಿಗೆ ಏನು ಹೇಳಬೇಕು! ಅಯ್ಯೋ, ಇದು ನಿಜವಾದ ಮಾತು, ಸುಳ್ಳಾಗದ ಮಾತು—

ಹಾಳು ಮಾಡುವುದು ಸಂಪತ್ತನು ಹಾ ಪ್ರಮಾದವೀನರನ
ಏಳು ಕಡಲುಗಳ ಆಚೆಗೆಸೆಯುವುದು ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಸೊಕ್ಕು ||
ವ್ಯಸನ ವಿನಯವನು ದೂರ ಸರಿಸುವುದು ಮನುಜಜಾತಿಯಲ್ಲಿ
ನಶಿಸಿಹೋಗುವುದು ಧೈರ್ಯ ಶೋಕದಿಂದೆಲ್ಲ ಕಾಲದಲ್ಲೂ ||೨||

ಅದರಿಂದಲೇ ಮಂದರ ಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಸರಿಸಮವಾದ ಧೈರ್ಯವನ್ನುಳ್ಳ ಅಣ್ಣನೀಗ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ಬಂದದ್ದನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವರ ಬಿಡಾರವಿರುವ ಗೋಮತೀತೀರದ ಸ್ಥಳದತ್ತ ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ಈಗ ಇವನು ಆ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶೋಕದಿಂದ ಪ್ರಕ್ಷುಬ್ಧನಾಗಿ ಗೊಂಡಾರಣ್ಯದತ್ತ ತಿರುಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳಲೆ? ಅಥವಾ ತಿಳಿಸಿ ಹೇಳುವುದೇನು ಬಂತು? ಈ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಹಾದಿಯನ್ನೇ ಹಿಡಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆಗ ತನಗೆ ಅರಿವಿಲ್ಲದೆಯೇ ಈತ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ತಲುಪುತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರಕಾಶ) ಈ ಕಡೆಗೆ ನಡೆ ಅಣ್ಣಾ!

ರಾಮ—(ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟು)

ಸಾಗರದ ಅಡ್ಡಕಟ್ಟಿದ ಶೈಲಸೇತು ತಾ ವ್ಯರ್ಥಪ್ರಯತ್ನ
ವಾಯ್ತು
ಶುದ್ಧಿಸಾಕ್ಷಿಯ ಕೊಟ್ಟ ಅಗ್ನಿದೇವನನೀಗ ಕಡೆಗಣಿಸಿಬಿಟ್ಟು
ದಾಯ್ತು

ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಗಳ ಮನೆಯ ಮಹಿಮೆಯನು ತಾಳಿರುವ ಸಂತತಿ
ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾಯ್ತು
ಆ ಮೈಥಿಲಿಯ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಮಂದತೆಯಿಂದ ಏಗೈದೆನೇ
ನಿದಾಯ್ತು ||೩||

(ತಿರುಗಿ)

ಅಯ್ಯೋ, ಆ ಬಡವೆಯನ್ನು ಕಳಿಸಿದ್ದು ಅತ್ಯಂತ ಅಸಹಾಯತೆಯ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ :

ಎಲ್ಲಾಕೆ ಕಣ್ಣುಹರಿಯಿಸಬೇಕು, ಯಾರ ಕಂಡಾಕೆ ಸಾಂತ್ವನ
ಪಡೆವಳು ?
ಖುಲ್ಲ ಮೃಗಗಳು ತುಂಬಿಡಡವಿಯಲಿ ಕಳೆದಾಸೆ ಎಂತಾಕೆ
ಜೀವಿಸುವಳು ? ||೪||

ಲಕ್ಷ್ಮಣ.—(ಸ್ವಗತ) ಪೂಜ್ಯೆಯರಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯರ ವಿಪರೀತ ಪ್ರವಾಸವನ್ನೂ ಸಂತತಿದುರಂತವನ್ನೂ ಎಣಿಸಿ ಈತನು ಬಹಳ ದುಃಖ ಪಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ದೇವಿಯರ ವಿಷಯವನ್ನು ದೂರಗೊಳಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಪ್ರಕಾಶ) ಅಣ್ಣಾ, ಈ ಕಡೆ ನೋಡು—

ಮರಕತದ ಹಾಗೆ ಹಸಿರಾದ ನೀರು ತುಂಬಿರುವುದಿಲ್ಲಿ ಕೇಳು
ಮದಕಲದ ಹಂಸಗಳು ಹಾಡುತಿಹವು ದಂಡೆಯಲಿ ಸಾಲುಸಾಲು||
ನಲಿನಗಳ ಕಂಪು ಕೊಳದಿಂದ ಹೊರಟು ದೆಸೆಗಳಲಿ ಹರಡಿರುವುದು
ಜನರಾಜ ನಿಂತು ನೋಡಿದಿರು ಗೋಮತೀ ತೀರ
ಮೆರೆಯುತಿಹುದು ||೫||

ರಾಮ—(ಗೋಮತಿಯ ತೀರದ ಗಾಳಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ)

ಮುತ್ತಿನ ಸರ ಮಲಯಮರುತ ಚಂದ್ರಪಾದ ಚಂದನ
ತ್ಯಕ್ತೆಯಾದ ಸೀತೆಯಿಂದ ಸುಟ್ಟವೆನ್ನನನುದಿನ ||
ಆದರೀಗ ಗೋಮತೀ ಪ್ರದೇಶದನಿಲ ತಣಿಸುವ
ಇಲ್ಲೆ ಎಲ್ಲೊ ದೂರ ಹೋದ ಆಕೆ ಇಹುದು ಸಂಭವ ||೬||

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಈ ಹೊಳೆಯನ್ನು ಇಳಿಯುವುದು ಬಹಳ ಕಷ್ಟ; ಜಾಗರೂಕತೆಯನ್ನು ವಹಿಸಿ ಇಳಿ. (ಇಬ್ಬರೂ ಇಳಿದು ಅತ್ತಿತ್ತ ನೋಡಿ) ಈ ಮಳಲುದಿಣ್ಣೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಲು ಸಾಲು ಹೆಜ್ಜೆಗಳಿವೆ. ತೀರದ ಮೇಲಿನ ಹೂಬಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ತೊಟ್ಟುಗಳು ಮಾತ್ರ ಇವೆ; ಹೂವುಗಳನ್ನು ಯಾರೋ ಕೊಯ್ದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ನೆರಳು ಅಷ್ಟೇನೂ ಸಾಂದ್ರವಾಗಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲೇ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ನೆಲೆಸಿರಬೇಕು. ಅದರಿಂದಲೇ—

ಜಲಕುಸುಮಗಳನು ಕೊಯ್ದಿಕ್ಕಿ ಬಲಿಯ ಹೊಸದಾಗಿ
ಮಳಲ ಮೇಲೆ
ಜಲದೇವತೆಗಳನರ್ಚಿಸಿದ ಚಿಹ್ನೆಯಿದೆ ಬರಿಯದಲ್ಲ ಬೇಲೆ ||
ಜಲದಲೆಯ ಮಾಲೆಗಳ ಮೇಲೆ ತೇಲುತಿದೆ ಅದೋ
ಕುಂದಮಾಲೆ
ಚಲಿಸುತ್ತ ಬರುವ ಆದರಲ್ಲಿ ತೋರುತಿದೆ ಸಿತಭುಜಂಗಲೀಲೆ ||೭||

ರಾಮ—ಹತ್ತಿರದ ಈ ಕಡೆಯಲ್ಲಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, ನದಿಯ ಪ್ರವಾಹದ ವಿರುದ್ಧ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲೂ ಜನವಸತಿ ಇರಬೇಕು ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅರೇ, ಇದೇನಾಶ್ಚರ್ಯ! ಈ ಮಲ್ಲಿಗೆಮಾಲೆಯು ಪಾದಪೂಜೆ ಮಾಡಲೋ ಎಂಬಂತೆ ಅಲೆಗಳನ್ನೇರಿ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಅಣ್ಣನ ಪಾದಗಳ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟಿತಲ್ಲಾ! ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ ಮಾಲೆಯ ಹೆಣಿಗೆಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೋಡು ಅಣ್ಣಾ!

(ರಾಮನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ).

ರಾಮ—(ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ, ನವಿರೆದ್ದುದನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ) ಹೂವುಗಳನ್ನು ಈ ಪ್ರಕಾರ ಕಟ್ಟಿದ ಕೌಶಲವನ್ನು ನಾನು ನೋಡಿ ಬಲ್ಲೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದೆ ?

ರಾಮ—ಇನ್ನೆಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಕಾರದ ಹೆಣಿಗೆಯನ್ನು ನೋಡಲು ಸಾಧ್ಯ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಸೀತಾದೇವಿಯರು ಕಟ್ಟಿದ ಹೂಮಾಲೆಯಲ್ಲೇ ?

ರಾಮ—ಹೌದು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಕುಪಂಡಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ನಡೆಸುವ ಲೀಲೆ ಎಂಥೆಂಥದೆಂಬುದನ್ನು ಯಾರು ಬಲ್ಲರು? ನಡೆ ಅಣ್ಣಾ. ಈಗ ಗೋಮತಿಯ ಹೊನಲಿನ ವಿರುದ್ಧ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗಿ ಈ ಮಾಲೆ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂತು—ಎಂಬುದನ್ನು ಶೋಧಿಸೋಣ.

ರಾಮ—ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಂದರಂತೆ ಇನ್ನೊಂದು ಎಷ್ಟೋ ಇರಬಹುದು. ಇದು ನಮಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು ಮಹಾಭಾಗ್ಯವೆಂದು ನಾವೇನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಇಂಥ ಅತಿ ದೂರದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಪರಿತ್ಯಕ್ತೆಯಾದ ಸೀತೆ ಬಂದಿರುವುದು ತೀರ ಅಸಂಭವ. ಆದರೂ ದಾರಿದೋರು. ಈ ನೀರಂಚನ್ನು ಬಿಡದೆಯೇ ಜನವಸತಿಯಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯೋಣ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಇದು ಎಂಥ ನದೀಪ್ರದೇಶವೆಂದು ತಿಳಿದೆ? ಇಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೂ ಮುಳ್ಳು, ಬಿಳಿಗಲ್ಲು, ಕಪ್ಪೆ ಚಿಪ್ಪು—ಇದರಮೇಲೆ ನಡೆಯುವುದೇ ಕಷ್ಟ! ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ನಡೆದು ತೋರಿಸಿದಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟು ಬಾ.

ರಾಮ—ಹಾಗೇ ಮಾಡು. ಈ ಮಲ್ಲಿಗೆ ಮಾಲೆ ಬಹಳ ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದರೂ ದೇವರಿಗರ್ಪಿಸಿದ್ದಾದ್ದರಿಂದ ನಾವು ಬಳಸಬಾರದು (ಎಂದು ಅಲ್ಲೇ ನೀರಿಗೆ ಎಸೆಯುತ್ತಾನೆ).

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಇದು ಬೆತ್ತದ ಬಳ್ಳಿ ಹಾರಿ ದಾಟಿದನ್ನು, ಇಡದಿರು।
ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನಿವು ಮೊನಚಾಗಿರುವ ಚಿಪ್ಪು ತಡೆದಿರು॥
ಮರದ ಕೊಂಬೆ ಬಾಗಿದೆ ತಲೆ ಬಾಗಿಸಿ ಬಾ ಮುಂದಿಕೋ।
ಅಡ್ಡರೆಂಬೆಯನ್ನು ಬಿಲ್ಲಿನಿಂದ ದೂರ ಸರಿಸಿಕೋ॥
ದುಷ್ಟಮೃಗಗಳಂಜಿಸುತಿವೆ ಅತ್ತಕಡೆಗೆ ಜಾಗ್ರತೆ।
ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಇತ್ತ ಬಾ ಅಪಾಯಜನಕ ವ್ಯಗ್ರತೆ ॥೮॥

ರಾಮ—(ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆದು ಹೋಗಿ)

ತಮ್ಮಾ, ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಆಶ್ರಮ ಈ ಕಡೆಯೇ ಇದೆಯೇ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಕಾಣಿಸಿತೇನು ನಿನಗೆ?

ರಾಮ—ದೆಸೆದೆಸೆಗೆ ಬೀಸಿಕೊಂಡೊಯ್ಯುತಿದೆ ನಿಡುಗಾಳಿ ಹೊಗೆಯ ||
ಪಿಸುಮಾತಿನಂತೆ ಸಾಮೋಚ್ಚಾರ ಮುಟ್ಟುತಿದೆ ಬಗೆಯ ||೯||

ಸ್ವಲ್ಪ ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡಬೇಕು-ಅಷ್ಟೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಧೂಮಲೇಖೆ ಬಹಳ ತೆಳ್ಳಗಿದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣಾ, ನೀನು ನೋಡಿ ಹೇಳಿದ್ದು ನಿಜ. ಆದರೆ ನಾನೀಗ ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ. (ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ಹೋಗಿ ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ನೋಡುತ್ತ) ಅರೆ, ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಇಡಲು ಯತ್ನಿಸುತ್ತಿರುವಾಗಲೇ ನನಗೇಕೋ ಎದೆ ನಡುಗುತ್ತಿದೆ ಯಲ್ಲಾ ! ಕಾಲು ಮರವಟ್ಟು ಹೋಗಿವೆ! ಎತ್ತಿದ ಕಾಲು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲಾ ! ಏನಿದು ?

(ಆಲೋಚಿಸಿ)

ಇದು ಗುರುಹಿರಿಯರು ನಡೆದು ಹೋದ ಜಾಗವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದು ಖಂಡಿತ. ಹೆಜ್ಜೆಗಳೂ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ.

(ನೆಲವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ)

ರಾಮ— ಲಕ್ಷ್ಮಣನೇಕೆ ಹೀಗೆ ನೆಲವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಇಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸೊಗಸಾಗಿರುವ, ಮೃದುವಾದ ಹೆಣ್ಣು ಹೆಜ್ಜೆಗಳು ಕಾಣಿಸುತ್ತಿವೆ. ಇವು ಆ ಮಳಲು ದಿಣ್ಣೆಯ ಮೇಲೆ ಕಂಡಂಥ ಹೆಜ್ಜೆಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ನೀನೇ ಬಂದು ನೋಡು :

ಗೆಲವಿನಿಂದಲೋ ಸುಸ್ತಿನಿಂದಲೋ ಸ್ವಭಾವ ಬಲದಿಂದೋ |
ಬಹಳ ಮೆಲ್ಲನಿಟ್ಟಂಥ ಹೆಜ್ಜೆಗಳು ಊರಿ ನೆಟ್ಟಿರುವುವೋ ||
ಹಂಸಪಾದ ವಿನ್ಯಾಸ ಸದೃಶವಾಗಿರುವುವಿಲ್ಲಿ ನಮಗೆ |
ದಿಣ್ಣೆ ಮೇಲೆ ಕಾಣಿಸಿದ ಹೆಜ್ಜೆಗಳೆ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ (ಕಣ್ಗೆ) ||೧೦||

ರಾಮ—(ಹೋಗಿ ನೋಡಿ ಸಂತೋಷದಿಂದ)

ತಮ್ಮಾ, ಇದು ಇನ್ನಾರ ಹೆಜ್ಜೆಗಳೂ ಅಲ್ಲ; ಸೀತೆಯ ಹೆಜ್ಜೆಗಳೇ ಸರಿ ; ನೋಡು, ಇವುಗಳ ರಚನೆ ಹೇಗಿದೆ ಎಂದು—

ಸಮುಕಟ್ಟಸಿಂದ ಲಲಿತತೆಯಿಂದ ಗಾಢತೆಯ ವಿನ್ಯಾಸದಿಂದ ಹೆಜ್ಜೆ
ಕಮಲ ರೇಖೆಗಳಿಂದ ತಿಲಕಲಾಂಛನದಿಂದ (ಮೂಡಿ
ಬಿದ್ದಿರುವ ಗೆಜ್ಜೆ) ||
ದುಃಖ ಸಂತಪ್ತನಾದೆನ್ನ ಹೃದಯವನು ಸೆರೆಗೊಳ್ಳುವಂತೆಯೆ
ಮೈಥಿಲಿ
ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟಿಹಳಿಲ್ಲಿ (ದೇವಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ನೋಡು ಈ ವನೋದ್ದೇಶದಲ್ಲಿ)
||೧೧||

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಸಂತೋಷಗೊಂಡು)
ಈ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ನಡೆದೇ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸೇರೋಣ. ಈ ಹೆಜ್ಜೆಗಳು ಎದುರಾಗಿ ಬಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಸೀತಾದೇವಿಯವರು ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಇರಬಹುದೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

(ಸೀತೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾಳೆ)

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಗಂಗಾಸ್ನಾನ ಮುಗಿಸಿದ್ದಾಯಿತು, ಸಂಧ್ಯಾವಂದನೆ ಮಾಡಿದ್ದಾಯಿತು, ಅರ್ಘ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟದ್ದಾಯಿತು; ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ನೆರವೇರಿಸಿದ್ದಾಯಿತು, ಗಂಗೆಗೆ ಹರಕೆ ಹೊತ್ತಂತೆ ನನ್ನ ಕೈಯಿಂದಲೇ ಹೆಣೆದ ಕುಂದಮಾಲೆಯನ್ನು ಅರ್ಪಿಸಿ ಬಂದದ್ದೂ ಆಯಿತು. ಈಗ ನಾನು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು ತಂಪಾಗಿರುವ, ಸಾಂದ್ರವಾದ ಹೂಬಳ್ಳಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಕ್ಕು ಅತಿಥಿಪೂಜೆಗೆ ತಕ್ಕ ಹೂಗಳನ್ನು ಕೊಯ್ದು ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ.

(ಹೂ ಕೊಯ್ಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾಳೆ)

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಈ ಹೆಜ್ಜೆಸಾಲು ಕ್ರಮೇಣ ಮಳಲು ದಿಣ್ಣೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನೆಲವನ್ನು ಏರಿ ಕಾಣದಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲೇ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಬಳ್ಳಿಯ ಮಟ್ಟೆಯ ನೆಳಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ದಣಿವಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂಜ್ಯರಾದ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸೋಣ.

ರಾಮ—ನಿನ್ನ ಇಷ್ಟದಂತೆ ಆಗಲಿ.

(ಹೋಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು, ನಿಟ್ಟುಸಿರುಬಿಟ್ಟು, ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸಿ)

ತಮ್ಮಾ, ತಮ್ಮಾ!

ಸೀತೆ—(ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು) (ಸ್ವಗತ)

ಮಳೆಗಾಲದ ಗುಡುಗಿನ ಗಾಂಭೀರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ವರದಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ದುಃಖದ ದನಿಯನ್ನೆತ್ತಿದವರಾರು? ಯಾರೆಂದು ನೋಡಿ ಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ ಸ್ವಲ್ಪ. ಅಥವಾ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದಾಗ ಅಸ್ಥಾನದತ್ತ ಕಣ್ಣು ಹಾಕುವುದು ಸರಿಯಾಗಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದಾದರೂ ಏನು?

ನನ್ನ ಮೈಯಲ್ಲಿ ಪರಪುರುಷರ ದನಿಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಎಂದೂ ನವಿರೇಳದು. ಆ ನಿರ್ದಯನು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಯಮಾಡಿ ಸಿರಬೇಕು. ಆದ್ದರಿಂದ ನೋಡಿಯೇ ಬಿಡುತ್ತೇನೆ. ಅಥವಾ ಆ ಪ್ರಕಾರ ವಿಮುಖನಾದವನೆದುರು ನಿಲ್ಲುವುದನ್ನೆಣಿಸಿದರೆ ನನಗೆ ನಿಜ ವಾಗಿಯೂ ನಾಚಿಕೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏನು? ನನ್ನ ಮೇಲೆಯೇ ನನಗೆ ಹಿಡಿತವಿಲ್ಲವೇ? ನನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಬಲಾತ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿಗೇ ಹೋಗುತ್ತವೆ! ಇನ್ನೇನು ಮಾಡಲಿ? ರಾಜಾಧೀನೆ ನಾನಲ್ಲವೇ? ಅವನನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದಷ್ಟೇ ನನ್ನ ಕೆಲಸ. ಕಂಡೆನೆಂದು ಸಂತೋಷ, ಇಷ್ಟು ದೀರ್ಘಕಾಲ ನನ್ನನ್ನು ಹೊರಗಿಟ್ಟನೆಂದು ಸಿಟ್ಟು. ಬಹಳ ಸೊರಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾನಲ್ಲಾ ಎಂದು ಕಳವಳ, ನಿರ್ದಯನಾದನೆಂದು ಎದುರು ನಿಲ್ಲುವ ಹೆಮ್ಮೆ, ಸಲಿಗೆ ಯವನೆಂದು ಪ್ರೀತಿ, ಸುಂದರನೆಂದು ತವಕ, ಒಡೆಯನೆಂದು ಗೌರವ, ಕುಶಲವರ ತಂದೆಯೆಂದು ಕುಟುಂಬಿನಿಯ ಆದರ, ನನ್ನನ್ನು ತಪ್ಪಿತಸ್ಥಳ ಸಾಲಿಗೆ ಸೇರಿಸಿದನೆಂದು ನಾಚಿಕೆ—ಅಂತೂ ಆರ್ಯ ಪುತ್ರನನ್ನು ಕಂಡ ನನಗೆ ಏನಾಗಿದೆಯೆಂಬುದನ್ನು ನಾನರಿಯೆ!

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣಾ, ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಎಂಬಂತೆ ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದು ಆ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತ ಮಾತಾಡದೆ ಮೋರೆಯನ್ನು ಏಕೆ ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿದೆ?

ರಾಮ—ಈ ಕಾಡು ನಿರ್ಜನವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಬಂದಿಲ್ಲ: ನದೀ ತೀರದ ಮರಗಳ ನೆರಳಿಂದ ಇದು ಬಹಳ ಸುಂದರವಾಗಿದೆ. ಇದ

ರೊಟ್ಟಿಗೆ ಈ ತಿಳಿನೀರ ನದಿ ; ಇದು ಸಮುದ್ರಮುಖವಾಗಿ ಹರಿಯು ತ್ತಿದೆ. ಇವುಗಳನ್ನು ಕಂಡು ದಂಡಕಾರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾವಿದ್ದದ್ದು ನೆನ ಪಾಯಿತು. ಆದ್ದರಿಂದ ದುಃಖ ಉಕ್ಕಿ ಬಂತು--ಅಷ್ಟೆ.

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಆರ್ಯಪುತ್ರ, ನಿನಗೆ ವನವಾಸದ ನೆನಪಾಗುತ್ತದೆ ; ಆದರೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ನೀನು ಯಾವಳನ್ನು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅವಳ ನೆನಪಾಗುವುದಿಲ್ಲ—ಅಲ್ಲವೇ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಂಥ ದುಃಖಕರವಾದ ವನವಾಸದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳುವಂಥ ದೇನಿದೆ ?

ರಾಮ—ತಮ್ಮಾ. ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ ! ಹೀಗೇಕೆ ಹೇಳುತ್ತೀಯೆ ? ದುಃಖಕರವಾದ ವನವಾಸದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿಕೊಳ್ಳುವಂಥದೇನೂ ಇದ್ದಿಲ್ಲವೇ ? ನೋಡು, ನೋಡು—

ಚಿಗುರಂತೆ ಮೃದುವಾದ ಕೈ ಅವಳದು ।
ಅದ ಹಿಡಿದು ಸಂಜೆ ಹೊಳೆದಂಡೆಗೆಳೆದು ॥
ಸರಸ ಸಲ್ಲಾಪ ಮಾಡುತ್ತ ನಾ ಬೇಗ ।
ನಡೆದಿದ್ದೆ ನೀರೊಸರುತಿದ್ದ ಮಳಲಾಗ ॥
ಜೆಲ್ಲಿ ಹರಹಿದ್ದಗಲವಾದ ದಿಬ್ಬದಲಿ—
ಅದನೀಗ ನೆನೆಯುತಿಹೆ (ವಿರಹ ವ್ಯಥೆಯುಲಿ) ॥೧೨॥

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಎಲೈ ದಯಾಹೀನನೇ, ಏಕೆ ಇಂಥ ವಿಲಾಪಮಾಡಿ ಈ ಅಸಹಾಯೆಯಾದ ದುಃಖಭಾಗಿನಿಯ ದುಃಖವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಕಾಡಿ ಸುವೆ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣಾ, ಅಳಬೇಡ.

ರಾಮ—ಹೇಗೆ ಮಂದಭಾಗ್ಯನಾದ ನಾನು ಅಳದಿರಲಿ ? ನೋಡು—

ಆದಿಯಲಿ ವನವಾಸ ಆಮೇಲೆ ಲಂಕಾನಿವಾಸ ।
ಮುಂದೆ ಅವಳಿಗೆ ಹೀಗೆ (ಕೊನೆಗಾಣದಿಹ) ವಿಪ್ರವಾಸ ॥
ಈ ಅಧನ್ಯನ ಕೈಯ ಹಿಡಿದದ್ದರಿಂದ ನಿತ್ಯ ।
ಸೀತೆಗೊಂದರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ದುಃಖದಾತಿಥ್ಯ ॥೧೩॥

ಹಾ ಪ್ರಿಯೇ!

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಆರ್ಯಪುತ್ರ. ನಿರ್ವಾಸಿತೆಯನ್ನು 'ಪ್ರಿಯೆ' ಎಂದು ಕರೆಯುವುದು ಅನುಚಿತ.

ರಾಮ—ಹಾ, ಜನಕರಾಜಪುತ್ರಿ!

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಅಲ್ಪಪುಣ್ಯಭಾಗಿಸಿಯಾದ ನನಗೆ ಇಂಥ ವರ್ಣನೆ ವರ್ಜನೀಯ.

ರಾಮ—ಹಾ. ವನವಾಸದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಗಾತಿಯಾಗಿದ್ದವಳೇ!

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಇದೂ ಈಗ ಹೊಂದುವಂಥದಲ್ಲ.

ರಾಮ—ಅಯ್ಯೋ. ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದೆ?

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಹತಭಾಗ್ಯರೆಲ್ಲ ಹೋಗುವ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ.

ರಾಮ—ನನಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡು.

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಇರುವುದೇ ಅಸಂಭವವಾಗಿರುವಂಥ ಜನ ಯಾವ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟೀತು?

ರಾಮ—(ಅಳುತ್ತಾನೆ)

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣಾ, ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ—ಅಳಬೇಡ.

ರಾಮ—ಅಳಲೇಬೇಕಾಗಿರುವಂಥ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವೈದೇಹಿಯನ್ನು ನೆನೆದು ಅಳದೆ ಇರಲು ಸಾಧ್ಯವೇ?

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಆರ್ಯಪುತ್ರ. ವೈದೇಹಿ ಇಂದು ಅಳಬೇಕಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಜನ ಎನ್ನಿಸಿಲ್ಲ. ಪ್ರಿಯತಮ ಹೀಗೆ ಯಾರನ್ನು ಕುರಿತು ಅಳುತ್ತಾನೋ ಅಂಥವಳೆಂದೂ ಅಳಬೇಕಾದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಇರಳು.

ರಾಮ—ತಮ್ಮಾ. ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ! ಅವಳೆಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಯೇ?

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ದಿನಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯಸಮಾಗಮವು ಕೊನೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಚಕ್ರವಾಕವಧುವಿನಂತೆ ನಾನು ಇಲ್ಲೇ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇದ್ದೇನೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಎಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದು.

ರಾಮ—ಬಹುಕಾಲ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ನಡೆದು ಬಂದ ರಘುಕುಲವನ್ನೀಗ ನಾನು ನಿರ್ಮೂಲಗೊಳಿಸಿದೆ. (ಎಂದು ಅಳುತ್ತಾನೆ.)

ಸೀತೆ—(ದುಃಖದಿಂದ) (ಸ್ವಗತ) ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಬಹಳವಾಗಿ ಅಳುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಏನು ಮಾಡಲಿ? ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ ಇವನಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಲೇ? ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಒರಿಸಲೇ? ಅಥವಾ ಹಾಗಲ್ಲ; ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಜನಾಪವಾದ ಬಂದೀತು. ಆದ್ದರಿಂದ ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದೆ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ಏನಿದು? ದುಃಖದ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ನನಗೆ ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನೂ ಆಚೆಗೆ ಸರಿಸಿ ಇಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ! ಇಲ್ಲಿಗೆ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಮುನಿಜನರು ಬಂದಾರು. ಹಾಗೆ ಬಂದು ಯಾರಾದರೂ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿಯಾರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಳ್ಳಿಗಳು ಹೆಣೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಈ ಸುಗಮವಾದ ಹಾದಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಕುಶಲವರನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ. (ರಾಮನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೇ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ).

(ಮರುದಿನ ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಿಸಿಯೊಬ್ಬನು ಬರುತ್ತಾನೆ.)

ರಿಸಿ--(ಸ್ವಗತ) ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡಿಸಿದ್ದಾರೆ - ಮಗು. ಬಾದರಾಯಣಾ! ಲಕ್ಷ್ಮಣನೊಡನೆ ರಾಮಚಂದ್ರನು ಈ ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಕೇಳಿದ್ದೇನೆ. ನಾವಿಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕವನ್ನು ಮುಗಿಸಿ ಅವನ ಬರವನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದೇವೆ ಎಂದು ಅವನಿಗೆ ತಿಳಿಸು— ಎಂದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಅಪ್ಪಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ ನಾನು ರಾಮನೆಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ—ಎಂದು ಹುಡುಕುತ್ತೇನೆ.

(ಹೊರಗೆ ಬಂದು ಅತ್ತಿತ್ತ ಹುಡುಕುತ್ತಾನೆ.)

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ನೋಡಿ ಲಗುಬಗೆಯಿಂದ) ಅಂತೂ ಇಲ್ಲೇ ನಾವು ಇರುಳನ್ನು ಕಳೆದು ಸನಿಹದ ಕೊಳದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾತರ್ವಿಧಿಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿ, ಯಾರಾದರೂ ಮುನಿಜನರು ಬರುತ್ತಾರೋ ಎಂದು ಈವರೆಗೆ ಕಾದೆ. ಈಗ, ಅಣ್ಣಾ, ಇಲ್ಲೊಬ್ಬ ತಪಸ್ವಿ ನಮ್ಮೆದುರು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ರಾಮ—(ಕಣ್ಣೊರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಾಧಾನದಿಂದ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾನೆ)

ರಿಸಿ—(ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ)

ಅರೆ, ಈ ಬಳ್ಳಿಮಟ್ಟೆಯ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ಗಂಡಸರು ನಿಂತ ಹಾಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇವರು ರಾಮ ಲಕ್ಷ್ಮಣರಾಗಿರಬಹುದೇ ? (ವಿಚಾರ ಮಾಡಿ) ಇದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೇನು ?

ಗಾಳಿ ಬೀಸುತಿದೆ ಮಂದವಾಗಿ, ಬೇಸಿಗೆಯ ಬೇಗೆ ಇಲ್ಲ |
ತಾಳಪಳುಕ ಜಿಂಕೆಗಳು ಸಿಂಗಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕುಣಿವವೆಲ್ಲ ||
ದಿನದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇವರು ಕುಳಿತಿರುವ ಮಟ್ಟೆನೆರಳು |
ಗಣಿಸದವನು ಹರಿದತ್ತ ಹೋಗದಿದೆ (ತಿಳಿದೆನಿವರ ಹುರುಳು) ||೧೪||

ಇವರಲ್ಲಿ ಹರಿಯ ಅವತಾರವೆನ್ನಿಸಿದ ರಾಮ ಇದ್ದೇ ಇರಬೇಕು; ಇಲ್ಲಿ ಅವನು ಬಂದಿರುವುದೇ ಇಂಥ ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ. (ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡಿ)

ಕಸರತ್ತಿನಿಂದ ಕಡುಪಾದ ಮೈಯು, ನಿಡುಗೈಯ ಉದ್ದನಿಲುವ |
(ಕಿಸುದುಟಿಯು) ಕಿವಿಯ ಮುಟ್ಟುವುದೊ ಎಂದು ಕಾಣಿಸುವ
ಕಣ್ಣ ಚೆಲುವ ||
ಪಸರಿಸಿದ (ಸಮರಲಾಂಛನದ) ಎದೆಯ ಈ (ಮಹಾಕ್ಷತ್ರಯೋಧ)|
(ನಸುನೀಲ ರೂಪ) ನಿಜವಾಗಿ ರಾಮ ದಶರಥನ ಪುತ್ರನಾದ||೧೫||

ಆದುದರಿಂದ ಈತನೆಡೆಗೆ ಹೋಗಿ ಇದ್ದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ. (ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ) ದೊರೆಯೇ, ನಿನಗೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾಗಲಿ.

ರಾಮ—ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರ.

ರಿಸಿ—ವಿಜಯಿಯಾಗು.

ರಾಮ—ಪೂಜ್ಯರಾದ ನೀವಿಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಕಾರಣವೇನು ?

ರಿಸಿ—ಎಲ್ಲ ಧಾರ್ಮಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ತಮ್ಮ ಬರವನ್ನೇ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಮ—(ನೋಡಿ)

ಅರೆ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮೀರಿಹೋಯಿತು. ಅದರಿಂದಲೇ
ನಡುಹಗಲಲಿ ಗಿಡ
ದಡಿಯನು ಸೇರಿದ ನೆರಳು ||

ಜಡಗತಿಯಲಿ ಹೊರ
ಹೊರಟಿದೆ ಪಯಣಿಗನವೋಲು ||೧೬||

ಅಲ್ಲದೆ,

ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಬಿರು ಬಿಸಿಲಿನ ಉರಿಯಲಿ ಬೆಂದು |
ಬಿದ್ದೀ ಹೊಳೆಯಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸಲಗ ಸಲೆ ನಿಂದು ||
ಹನಿ ಹಿಡಿದಿಹ ಕಿವಿಗಳ ಕೊಡಹುತ ಮುದದಿಂದ |
ಜನಿಸಿದ ಸೀರ್ಸುಳಿ ಸದ್ದಿನ ಹೆಬ್ಬೊನಲಿಂದ ||
ಸೊಂಡಿಲ ಹೊಡೆವಲೆಯೆಬ್ಬಿಸಿ ಮೇಲ್ದೊರೆಯಂತೆ |
ದಂಡೆಗೆ ಬರುತಿದೆ (ಪ್ರೈದಾಳಿಪ ಜಿಶ್ಚಿಂತೆ) ||೧೭||

(ಎಲ್ಲರೂ ತೆರಳುತ್ತಾರೆ)

ಮೂರನೆಯಂಕ ಮುಗಿದುದು

ನಾಲ್ಕನೆಯಂಕ

(ಇಬ್ಬರು ತಪಸ್ವಿಯರು ಬರುತ್ತಾರೆ.)

ವೇದವತಿ—ಲೇ ಯಜ್ಞವತಿ! ರಾಮಾಯಣದ ಸಂಗೀತವನ್ನು ಕೇಳಲು ದೇವಲೋಕದಿಂದ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದಾಳೆ. ಅವಳೇನೆಂದಳು ಗೊತ್ತೇ?—ನಾನು ನನ್ನ ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೀತಾರೂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ರಾಮನ ಕಣ್ಣೆದುರು ಸುಳಿದಾಡಿ ಸೀತೆಯ ಮೇಲೆ ರಾಮನಿಗೆ ದಯೆ ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತೇನೆ; ನೀನು ರಾಮನನ್ನು ಹುಡುಕು—ಎಂದು. ಆದುದರಿಂದ, ಪ್ರಿಯಸಖಿ! ರಾಮನಿರುವ ಸ್ಥಳವನ್ನು ನನಗೆ ತೋರಿಸು.

ಯಜ್ಞವತಿ—ಲೇ ವೇದವತಿ! ನೀನೀಗ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಹೇಳಿದಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದೆಯಲ್ಲಾ—ಅದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹತ್ತಿರದ ಬಳ್ಳಿಮಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಅವಿತುಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೌಶಿಕನೆಂಬ ರಾಮನ ಸ್ನೇಹಿತನು ಕೇಳಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ!

ವೇದವತಿ—ಎಂಥ ಕಳ್ಳ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದನಲ್ಲಾ ಇವನು! ಇದರ ಸುಳಿವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ರಾಮನೆದುರು ತಿಲೋತ್ತಮೆಗೆ ಈ ಕೆಲಸ ಬೇಡ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.[8]

ಯಜ್ಞವತಿ—ಸಖಿ ವೇದವತಿ! ಈಗ ಸೀತೆಯೆಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆ?

ವೇದವತಿ—ಕೇಳು—ಈಗ ರಾಮನೂ ಅವನ ಪರಿವಾರದವರೂ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಇಂದಿಗೆ ಏಳು ದಿನಗಳಾದವು. ಮೊದಲನೆಯ ದಿನವೇ ನಮ್ಮ

---

[8] ಶಾಕುಂತಲದಲ್ಲಿ ಕಾಳಿದಾಸನು ಸಾನುಮತಿಯನ್ನು ಉಪದೇಶಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ದುಷ್ಯಂತನ ಹೃದಯ ಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಕಳಿಸಿದ್ದು ಅಷ್ಟು ಉಚಿತವಲ್ಲ—ಎಂಬುದನ್ನಿಲ್ಲಿ ಕವಿ ಧ್ವನಿಸಿದ್ದಾನೆ; ಪರಾರ್ಥಾನುಮಾನದಿಂದ ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದುವ ಶಕುಂತಲೆಗಿಂತ ಸ್ವಾರ್ಥಾನುಮಾನದಿಂದ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಪಟ್ಟ ಮತ್ತು ಪಡುವ ಸೀತೆ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಗಲ್ಭೆ ಎಂಬುದಿಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅನವಶ್ಯಕವಾಗಿ ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅವಳನ್ನು ನಿವಾಳಿಸುತ್ತಿದ್ದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಕೌಶಿಕನಿಂದ ತಿಲೋತ್ತಮೆ ಸೀತೆಯಂತೆ ನಟಿಸಲಿದ್ದಾಳೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದ ರಾಮನು ಸೀತೆ ಅದೃಶ್ಯಳಾಗಿ ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ಕೊಂಡೊಯ್ಯುವಾಗ ಅದೆಲ್ಲಾ

ಮುನಿಸ್ತ್ರೀಯರು—ಮಹಾರಾಜನೂ ಅವನ ಜನರೂ ಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ತಾವರೆಗೀವರೆ ಕೊಯ್ಯುವ ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಲೆಂದು ಆಶ್ರಮದ ಕೆರೆಯಲ್ಲಿ ನಾವು ಇಳಿಯಲಾರೆವು; ಏಕೆಂದರೆ ಇದರ ಸುತ್ತಮುತ್ತ ಪರಪುರುಷರೀಗ ತುಂಬಿ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ—ಎಂದು ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು, ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಅದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನು ದಯಪಾಲಿಸಿದರು. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದೃಶ್ಯೆಯಾಗಿ ಸೀತೆ ದಿನವಿಡೀ ಕೆರೆ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ.[9]

ಯಜ್ಞವತಿ—ಕುಶಲವರಿಗೆ ರಾಮನಿಗೂ ತಮಗೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ ಗೊತ್ತಿದೆಯೇ?

ವೇದವತಿ—ತಮ್ಮ ಬಾಲಭಾವದ ದೆಸೆಯಿಂದಲೂ ಮುನಿಜನರ ಸಂಸರ್ಗದಿಂದಲೂ ಅವರಿಗೆ ಸ್ವಂತ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರು ಕೂಡ ತಿಳಿಯದು; ಎಂದ ಮೇಲೆ ದೀರ್ಘ ವಿಯೋಗ ಹೊಂದಿರುವ ರಾಮನ ವಿಷಯವೇನು ಗೊತ್ತು ಪಾಪ!

ಯಜ್ಞವತಿ—ಈ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ ರಾಮ ಬರುವುದು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತೇ?

ವೇದವತಿ—ಅವನೆಲ್ಲಿಂದ ಬರುತ್ತಾನೆ?

ಯಜ್ಞವತಿ—ನೀನು ತಿಲೋತ್ತಮೆಯಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗು. ನಾನು ಸೀತೆಯ ಬಳಿ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. ಆಮೇಲೆ ನಿನಗೆಲ್ಲಾ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

(ಎಂದು ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.)

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಕ ಮುಗಿದುದು

ತಿಲೋತ್ತಮೆಯ ಮಾಯೆಯೆಂದು ಅರ್ಥಮರ್ಥ ನಂಬುವುದು ಸೀತಾಗೌಪ್ಯವು ಅಗತ್ಯವಿದ್ದಷ್ಟು ಕಾಲ ಬಯಲಾಗದೆ ಇರಲು ಸಹಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅನವಶ್ಯಕ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹೀಗೆ ಅವಶ್ಯಕವನ್ನಾಗಿ ತಿದ್ದಿಕೊಂಡು ಹೋದ ಜಾಣ್ಮೆ ಕವಿಪ್ರತಿಭಾದ್ಯೋತಕ. ದೃಶ್ಯ ಸೀತೆಯನ್ನು ಸೀತೆಯಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ಇದೊಂದೇ ಸಾಧನವಲ್ಲ; ಬೇಕಾದರೆ ಇತರ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಕವಿ ಸಾಧಿಸಬಹುದಾಗಿತ್ತು.

[9] ತಪಸ್ವಿನಿಯರನ್ನು ಯಾರು ಬೇಕಾದರೂ ನೋಡಬಹುದೆಂಬುದು ಭಾಸನ ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಅವರು ಪರಪುರುಷದರ್ಶನದಿಂದ ಭೀತರು. ಈ ವ್ಯತ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಕವಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ವಿನಿಯರ ಬಗ್ಗೆ ಉಂಟಾದ ಹೊಸ ಕಲ್ಪ

ಸೀತೆ—(ಕೆರೆಯನ್ನು ನೋಡಿ)

(ಈಗ ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ಹೊದೆದುಕೊಂಡ ಸೀತೆಯೂ ಯಜ್ಞವತಿಯೂ ಬರುತ್ತಾರೆ).

ಯಜ್ಞವತಿ—ಸಖಿ, ವೈದೇಹಿ! ಎರಡು ಶಾಲುಗಳನ್ನು ಹೊದೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ನಿನಗೆ ಯಾರು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರು?

ಸೀತೆ—ಕೆರೆಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ಅಲೆ ಅಲೆಯಾಗಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವ ಶೀತವಾದ ನಿಡುಗಾಳಿ ಉಪದೇಶಿಸಿತು.

ಯಜ್ಞವತಿ—ಈ ಶಾಲು ಶರತ್ಕಾಲದ ಬೆಳುದಿಂಗಳಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿದೆ; ಇದು ತನ್ನ ಪರಿಮಳದಿಂದ ದುಂಬಿಗಳನ್ನಾಕರ್ಷಿಸಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಸಂಗೀತ ಹೇಳಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂಥ ಶಾಲು ವಿರಹವ್ರತಸ್ಥರಿಗೆ ತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.

ಸೀತೆ—ಸಖಿ, ನಾನು ಮಹಾರಾಜ ದಶರಥನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ವನವಾಸಕ್ಕೆಂದು ಹೊರಟ ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಜೊತೆಗೆ ಚಿತ್ರಕೂಟದಲ್ಲಿ ಕೆಲ ತಿಂಗಳಿದ್ದು ಆಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದಕ್ಷಿಣ ಭಾರತದ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೊರಟೆ. ಹಾಗೆ ಹೊರಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಕೂಟದ ವನದೇವತೆಯಾದ ಮಾಯಾವತಿಯು ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಬೆಳುದಿಂಗಳಂತೆ ಬೆಳ್ಳಗಿರುವ ಮತ್ತು ಸುವಾಸನೆ ಬೀರುವ ತನ್ನ ದಿವ್ಯವಾದ ಶಾಲನ್ನು ನನಗೆ ಕೊಟ್ಟಳು. ಇದು ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಲ್ಲದ ವಿಷಮ ಏಕಾಂತವಾಸದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ನೆಚ್ಚಿನ ಗೆಳತಿಯಾಗಿದೆ, ದುಃಖಕಾಲದ ಸಹವಾಸಿನಿಯಾಗಿದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನಿಷ್ಟುಕಾಲ ಆದರದಿಂದ ತೊಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದೇನೆ (ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅಳುತ್ತಾಳೆ).

ಯಜ್ಞವತಿ—ಸಖಿ, ಅಳಬೇಡ; ಈ ತಪೋವನವಾಸವು ವನವಾಸಕ್ಕೆ ಸಮಾನ ಎಂದು ಭಾವಿಸಿ ನಾನು ನಿನ್ನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಲ್ಲ.

ನೆಯೇ ಕಾರಣ; ಅಥವಾ ಇಲ್ಲಿ ಬರುವ ತಪಸ್ವಿನಿಯರು ತಪಸ್ವಿಗಳ ಹೆಂಡತಿಯರಷ್ಟೇ ಆಗಿದ್ದಾರೆಂದೂ ಸ್ವತಃ ತಪೋನಿರತರಲ್ಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಆದ್ದುದರಿಂದ ಇವರದ್ದು ಸಾಮಾನ್ಯ ಔತ್ತರೇಯ ರಾಜಪುತ್ರ ಗೃಹಿಣಿಯರ ನೀತಿಯಾಗಿತ್ತು ಎಂದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಪರಪುರುಷರಲ್ಲಿ ಸಮಾನ ಸ್ಥಾನ-ವಯೋಮಾನ ಉಳ್ಳವರಷ್ಟೇ ಅಪರ್ಶನೀಯರಾಗಿರುತ್ತಿದ್ದುದು ಸುಲಭೋಹ್ಯ.

ಸೀತೆ—ನಾನು ಹೇಗೆ ಅಳದೆ ಇರಲಿ? ಈ ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಬಂದಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ನನ್ನ ದರ್ಭೆಯ ಹಾಸಿಗೆಯನ್ನು ಇಮ್ಮಡಿ ಅಗಲ ಮಾಡಲು ಬರುತ್ತದೆಯೇ? ಒಬ್ಬಳೇ ನಾನು ಹಗಲಿರುಳೂ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುತ್ತ ಕಾಲಯಾಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಆತ ಬಂದಿರುವುದೀಗ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಮತ್ತಷ್ಟು ಉದ್ವೇಗವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿದೆ.

ಯಜ್ಞವತಿ—ಈ ಮಾನಸಿಕ ತುಮುಲಗಳು ಲಕ್ಷಿಸತಕ್ಕಂಥವುಗಳಲ್ಲ. ನೀನು ಈ ಕೆರೆದಂಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಜೊತೆಯ ಚೆಲುವನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಮನಸ್ಸಿನ ಕ್ಷೋಭೆಯನ್ನು ಮರೆತುಬಿಡು. ನಾನು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೊರಡುತ್ತೇನೆ.

ಸೀತೆ—ಈ ರಾಜಹಂಸಗಳ ಜೋಡಿಯು ನಿಜವಾಗಿ ಬಹಳ ಧನ್ಯ. ಇವುಗಳು ವಿರಹವನ್ನು ತಂದುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಸಮಾಗಮ ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿವೆ—ಎಂಬುದನ್ನು ಕಲಿಸಲು ನನ್ನ ದಾಂಪತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ವಿರಹಕ್ಕೆ ಸರಿದೊರೆಯಾದ ಉಪದೇಶನಿಪುಣನೆನ್ನಿಸುವ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಇನ್ನೊಬ್ಬನಿಲ್ಲ. ಹಕ್ಕಿಗಳು ಕೂಡ ಪರಸ್ಪರರ ಹೃದಯವನ್ನರಿತುಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಸರಸ ಲೀಲೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದಿವೆ; ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅನೇಕರಿಗೆ ಇಷ್ಟೂ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ!

ಯಜ್ಞವತಿ—(ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ)

ಏನಿದು? ಎಲ್ಲೆಲ್ಲೂ ಸಂಭ್ರಮವೆದ್ದಿದೆ ಈಗ! ಎಲ್ಲ ಮುನಿ ಜನರೂ ಆಸನಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟೆದ್ದು ಏಕಾಏಕಿ ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ಹಾರಿಸುತ್ತ ಉಸಿರುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡವರಂತೆ ಏಕಮುಖವಾಗಿ ಎದ್ದು ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ! ತಿಳಿಯಿತು. ಈಗ ಮಹಾರಾಜ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ.

(ಈಗ ಚಿಂತಾತುರನಾದ ರಾಮನೂ ಕಾಶ್ಯಪನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ಕಾಶ್ಯಪ—ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮುನಿಗಳು ನನಗೆ ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ—ಕಾಶ್ಯಪ, ಕಾಶ್ಯಪ! ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯದ ಸುಂದರ ದೃಶ್ಯಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ರಾಮನ ಚಿಂತೆಯನ್ನು ಕಳೆ ಎಂದು. ಈ ರಾಮಚಂದ್ರನೀಗ

ಚಿಂತಾವಶನಾಗಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ನನ್ನನ್ನೂ ಗಮನಿಸಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ—

ಸಮತಟ್ಟಾದ ಸ್ಥಳದಲಿ ಕೂಡ
ಎಡಹುವನೀ ರಾಘವ ರಾಮು ||
ಭಾರದ ಹೆಜ್ಜೆಯ ತಡೆತಡೆದಿಡುತಿರೆ
ದೂರ ಉಳಿದ (ಚಿಂತಾಧಾಮು) ||೧||

(ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ)

ಎಲೈ ದೊರೆಯೇ !

ರಾಮು—ಎಲಾ ಇದೇನು ಗೆಳೆಯ ? ನಿನ್ನ ಸಂಬೋಧನ ತಪಸ್ವಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ ! ಅಥವಾ ವಯಸ್ಸಾದುದರ ಪರಿಣಾಮ ಈ ದೋಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲದೆ ನೀನಲ್ಲ.

ಎಳೆತನದಲಿ ನಾನು ರಾಮು ನೀನು ಕಾಶ್ಯಪ ||
ಬೆಳೆದ ನೀನು ಈಗ ಆರ್ಯ ನಾನು ಭೂಮಿಪ ||೨||

ಇದು ವಯಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ಮಂತ್ರವೇ ಸರಿ.

ಕಾಶ್ಯಪ— ಭೇಷ್, ಈ ಟೀಕೆ ಧೀರೋದಾತ್ತವಾಗಿದೆ !

ರಾಮು—ಹೇಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದದ್ದನ್ನು ಹೇಳಿಬಿಡು.

ಕಾಶ್ಯಪ—ಕುಸುಮದ ಸುವಾಸನೆಯ ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಹಿ
ಹೊಸ ಫಲದಸಂಖ್ಯತರುವಿಂದ ಬಾಗಿ ||
ಮುಸಿಗೆರೆಯನೆಳೆದಂತೆ ರಚನೆ ಕಾಡಿನ ಗಡಿಯು
ಎಸೆವ ವನ ರಂಜಿಸದೆ ? ಎದೆಯತಾಗಿ ! ||೩||

ರಾಮು— ಈ ವನದ ಬಗ್ಗೆ ಬಹಳ ಗೌರವವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡ ನನಗೆ ಇದು ರಂಜಿಸುತ್ತಿದೆ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲು ಅವಕಾಶವೇ ಇಲ್ಲ. ನೋಡು—

ಯಾಗಹೋಮಾಗ್ನಿಯೆಂದರಿದೆ ದಾವಾಗ್ನಿಯನು
ಬಾಗಿ ಬೆಳೆದೀ ಮಹಾವೃಕ್ಷಗಳನು ||
ಆಗಿಹವು ಯೂಪಂಗಳೆಂಬೆನಸ್ಪಷ್ಟರವ
ಈ ಗಿಳಿಗಳುಲಿಯೆ ಬರಲದನು ನಾವು ||
ತ್ಯಾಗಜ್ಞ ಮುನಿಗೀತವೆಂದು ಭಾವಿಸಿ ವಸ್ಯ
ವಾಗಿರುವ ಹರಿಣಗಳೆ ರಿಸಿಗಳೆಂದು ||
ಸಾಗಿರುವ ನಾನು ಈ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯದಲಿ
ಹೇಗೆ ಹೇಗೋ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಡುತಲಿರುವೆ ||೪||

ಕಾಶ್ಯಪ—ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ತಪಸ್ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಡುವ ಈ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯವು ಹಿಂದಿನ ರಾಜರ್ಷಿಗಳ ವಾನಪ್ರಸ್ಥದ ವಾಸಸ್ಥಳವಾಗಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮೈಕಪರಾಯಣನೂ ಇಡಿ ಜಗತ್ತಿನ ಭುಕ್ತಿಮುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನೂ ಆದ ಮಹಾರಾಜನೆನ್ನಿಸಿದ ನಿನಗೆ ನೈಮಿಶಾರಣ್ಯದ ಮೇಲೆ ಇಷ್ಟು ಗೌರವವಿರುವುದು ನ್ಯಾಯವೇ ಆಗಿದೆ.

ಒಂದೆ ಬಿಲ್ಲಿಂದ ಸಗ್ಗದ ವರೆಗೆ ಹಬ್ಬಿದ ವ
ಸುಂಧರೆಯ ಗೆದ್ದು ಶತಯಾಗ ಮಾಡಿ ||
ಸಿಂದು ನಾಕಕೆ ದಾರಿಯನು ರಚಿಸಿ ರಾಜ್ಯವನು
ಮುಂದೆ ತನಯರಿಗಿತ್ತು ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ||
ಬಂದುಳಿದುದಿಲ್ಲಿ ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಕುಲ (ಕಡೆಯಲ್ಲಿ)
(ವೃಂದಾರವಂದ್ಯನನು ಧೇಸಿಸುತ್ತ) ||೫||

ರಾಮ—(ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಕಾಶ್ಯಪ—ಇತರ ತಪೋವನಗಳಿಗಿಲ್ಲದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಈ ನೈಮಿಶಕ್ಕಿದೆ. ಇದೋ ನೋಡು; ಇಲ್ಲಿ—

ಹರಜಟಾಜೂಟಸ್ಥ ಶಶಿಯ ಬೆಳರೊಡಗೂಡಿ
ಉರಿಬಿಸಿಲು ಬೇಸಿಗೆಯ ಮಂದವಾಯ್ತು ||
ತರುಪಲ್ಲವಗಳು ಬಾಡವು ತಂಗೊಳದ ನೀರು

ಅರತು ಹೋಗದು ಯಾವ ಋತುವಿನಲ್ಲೂ ||
ಯಾರು ಈ ವನವನ್ನು ಕಂಡರೂ ಕಣ್ಣು ರಿಯ-
ದೇರದಿರದಾನಂದ ನೋಡಿದೊಡನೆ ||೬||

ಮತ್ತು ಇದರಲ್ಲಿ—

ಅಧ್ವರವ ನಿತ್ಯ ಬಿತ್ತರಿಸುತಿಹ ಹರಿಯ ಸಾ-
ನ್ನಿಧ್ಯದಿಂದಮರಪುರನಂದನದಲಿ ||
ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದ ಚಂದನವೃಕ್ಷಗಳ ಬದಲು
ಬಧ್ಯಂಗಳಾದವೀ ಹೆಮ್ಮರಗಳು ||
ಮುದ್ದಾನೆಗಳ ಕೊರಳ ದಾಬುಗಳ ಗಸಣೆಯಿಂ
ದೆದ್ದು ಕಾಣುವ ಕಂಡರಣೆಗಳುಳ್ಳ ||
(ಅದ್ಭುತೋನ್ನತ) ವೃಕ್ಷಗಳ ನೋಡುವವ ತನ್ನ
ಹುಬ್ಬ ಮೇಲೇರಿಸಲೆ ಬೇಕು ರಾಮ ||೭||

ರಾಮ—(ನೋಡಿ) ನಿತ್ಯವೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಮಹಾಯಜ್ಞಗಳ ಬಲದಿಂದ ಈ ಧರ್ಮಾರಣ್ಯವು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ನಂದನವನದ ನೆನಪು ಅಳಿಸಿಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ. ಅಲ್ಲದೆ—

ಸುರಪತಿಯು ಕರೆತರುವ ಮಂತ್ರವಾಣಿಗಳನ್ನು
ಬೆರಗುವಟ್ಟಾಲಿಸುವ ಶಚಿ ನಿತ್ಯವೂ ||
ವಿರಹದಿಂದೇಕವೇಣಿಯ ಧರಿಸುತಿಹಳಹಹ !
ತೊರೆದು ಸಗ್ಗದ ಪುಷ್ಪಹಾರಗಳನು ||೮||

ಕಾಶ್ಯಪ—ಈ ತಮಾಷೆ ನೋಡಿದೆಯಾ ರಾಮಚಂದ್ರ ?

ಗಂಡಸ್ಥಲದ ಮದಜಲಕ್ಕೆ ಮುಕುರಿದ ಜೇನ
ಬಡಿದು ಹಾರಿಸಲು ಯತ್ನಿಸದೆ ಇರುವ ||
ಹಿಂಡು ರಿಸಿಗಳು ಹಾಡುತಿಹ ಸಾಮಗಾನಕ್ಕೆ
ಸರಿಯಾಗಿ ಕಿವಿ ಬಡಿವ ಆನೆಗಳಿದೋ ||೯||

ರಾಮ—(ನಕ್ಕು) ಇದರಲ್ಲೇನಾಶ್ಚರ್ಯ ? ರಿಸಿ ಮುನಿಗಳ ಸಾಮಗಾನವು ಪುಣ್ಯಾವಹವೂ ಮಧುರವೂ ಆಗಿದೆ !

ಮುನಿಜನರ ಸಾಮಗಾಯನ ಹಾದಿಹೋಕರನು
ಸೆರೆಹಿಡಿದು ಮೈಮರೆಸಿ ನಿಲಿಸುವಾಗ ॥
ಮನವ ಸೆಳೆಯದೆ ? ಅದೀ ಆನೆಗಳನಿವರಲ್ಲಿ
ಬಹಳ ಆಶ್ಚರ್ಯ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ ! ॥೧೦॥

ಕಾಶ್ಯಪ—(ಸ್ವಗತ) ಆಹಾ, ವಿರಹದಲ್ಲಿರುವ ರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಉತ್ಸಾಹವೇ ಇಲ್ಲ! ಏಕೆಂದರೆ ಈತ ತಿರ್ಯಗ್ಜಂತುಗಳು ಕೂಡ ವಿರಹಿಗಳಂತೆಯೇ ನಿರುತ್ಸಾಹದಲ್ಲಿವೆ—ಎಂದು ಭಾವಿಸುವಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ!

(ಪ್ರಕಾಶ) ಮುನಿಜನರ ದಿವ್ಯ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ।
ತೆನೆದುಂಬಿ ಕಳೆದು ಹೋಗಿದ್ದರೂನು ॥
ಮಧುಮಾಸ, ಮಾಮರಗಳೆಸೆವುವಹಹ ।
ಚಿದುರಿಹವು ಬಿಟ್ಟವುಗಳನ್ನಳಿಗಳು ।
ಒದರುತ್ತ ಧಾವಿಸಿವೆ, ಹೋಮಧೂಮ ॥
ಕಣ್ಗಡಿಯೆ ಹೋಗಿ ಕೆರೆದಾವರೆಗಳ
ಹೆಬ್ಬೊಡಲಿನಲ್ಲಿ ಹೊಗುತಿಹವು ಹೆದರಿ ! ॥೧೧॥

ರಾಮ—ಅರೇ, ದುಂಬಿಗಳನ್ನು ದುಃಖಕ್ಕೀಡು ಮಾಡಿದಂತೆ ನಮ್ಮನ್ನೂ ಸತತಾಹುತಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುವ ಹೊಗೆಯೊಡ್ಡು ಗಾಸಿಗೊಳಿಸುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ ! (ಹೊಗೆಯ ಕಾಟದಿಂದ ತೊಂದರೆ ಪಡುತ್ತಾ)

ಕಾಶ್ಯಪ—ಅರೇರೇ, ಹೊಗೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ನಿನ್ನ ಕಣ್ಣನ್ನು ಕಸವಿಸಿಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುವುದಲ್ಲಾ !

ರಾಮ—ಜಾನಕೀವಿಯೋಗದಿಂದ ನಿತ್ಯ ನೀರ ಸುರಿಸಿ ಕಣ್ಣು
ಕ್ಷೀಣ ಶಕ್ತಿಯಾಯ್ತು ; ಮತ್ತೆ ಇಂದಿನೀ ಹೊಗೆ ॥
ತಾನು ಹೊಕ್ಕು ಆಯಸವನು ಉಂಟು ಮಾಡಿ ನನ್ನ ಕಣ್ಗೆ
(ಬೇನೆ ಬರಿಸ ತೊಡಗಿರುವುದು ಏನಿದೀ ಬಗೆ ?) ॥೧೨॥

ಕಾಶ್ಯಪ—ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಆಶ್ರಮದ ಸರೋವರದಲ್ಲಿಳಿದು ತಣ್ಣೀರಿಂದ ತೊಳೆದುಕೋ. ಕಣ್ಣು ನೋವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವವರೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಇಲ್ಲೇ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿಲ್ಲಬಹುದು. ನಾನೂ ಕುಲಪತಿಗಳಾದ

ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರದ ವೇಳೆ ಬಂತೋ ಹೇಗೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ. (ಎಂದು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ)

ರಾಮ—(ತಿರುಗುತ್ತಾ) (ಸ್ವಗತ)
ಇಮು ಕೆರೆದಂಡೆ; ಇಳಿಯುತ್ತೇನೆ.

(ಇಳಿದು)

ಆಹಾ; ಈ ತಾವರೆಗೆರೆಯ ನೀರು ಎಷ್ಟು ತಿಳಿಯಾಗಿದೆ!
(ನೀರ ನಡುವೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವನ್ನು[10] ನೋಡಿ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ)
ಇದೇನಿದು? ಸೀತೆಯೂ ಇಲ್ಲೇ ಇದ್ದಾಳೆ!
(ಹರ್ಷ, ಆಶ್ಚರ್ಯಗಳನ್ನು ತಾಳುತ್ತಾನೆ.)

ಸೀತೆ—(ನೋಡಿ) (ಸ್ವಗತ)
ಅಯ್ಯೋ, ಇದೇನಾಗಿ ಹೋಯಿತು! ಹಂಸಪಕ್ಷಿಗಳ ಜೋಡಿಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾ ನಿಂತ ನಾನು ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದದ್ದನ್ನು ನೋಡಲೇ ಇಲ್ಲವಲ್ಲಾ! ಹೊರಡುತ್ತೇನೆ ನಾನಿಲ್ಲಿಂದ. (ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ.)

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಏನಿದು? ನನ್ನನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸದೆ ಸೀತೆ ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾಳಲ್ಲಾ!

ದೀರ್ಘಕಾಲದ ವಿರಹದಿಂದ ಬಿಳಿಚಿರುವ ಸೀತೆ
ದೀರ್ಘಾಲಕಗಳ ಬಾಚದೆ (ಅಯೋಧ್ಯಾಪನೀತೆ) ||
ಸಪ್ಪೆಮೊಗದಿಂದಿರುವಳಿವಳನ್ನು ನೋಡಲೆಂದು
ಇಪ್ಪತ್ತುನೂರಸಲ ಬಯಸಿದೆನು—ಕಂಡೆನಿಂದು! ||೧೩||

---

[10] ಛಾಯೆಯೆಂದರೆ ನೆರಳು ಅಥವಾ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ; ಛಾಯಾಸೀತೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗತೆಯಾದ ಸೀತೆ: ಮಾಯಾಸೀತೆಯೂ ಅಲ್ಲ, ನೆರಳಿನ ಸೀತೆಯೂ ಅಲ್ಲ. ಸ್ವಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮನುಷ್ಯಜಾತಿಗೆ ಅದೃಶ್ಯೆಯಾಗಿ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವ ಸೀತೆ ಈ ದಂಡೆಯ ಮೇಲಿಲ್ಲ. ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಪರಪುರುಷರಿಗೆ ಕಾಣದಂತಾಗಿರುವ ಗೃಹಿಣಿಯರಲ್ಲಿ ಇವಳೂ ಒಬ್ಬಳು. ಕಾಯಿದೆಯ ಪ್ರಕಾರ ರಾಮಪರಿತ್ಯಕ್ತೆಯಾದ ಸೀತೆಗೆ ರಾಮನಿಲ್ಲಿ ಪರಪುರುಷ; ಆದ್ದರಿಂದ ಅವನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಇವಳು ಬೀಳಳು: ಇವಳ ಮಾತೂ ಅವನಿಗೆ ಕೇಳಿಸದು.

ಆದರೆ ಈಗಲೇ ಇವಳು ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೆ ದೂರ ಹೊರಟಳಲ್ಲಾ ! ಇವಳನ್ನೀಗ ಹಿಡಿಯುತ್ತೇನೆ. (ತೋಳುಗಳನ್ನು ಚಾಚುತ್ತಾನೆ) ಅರೆ, ಇವಳು ವೈದೇಹಿಯಲ್ಲ! ಆದರೆ ಇದು—

ಕೆರೆದಂಡೆಯ ಮೇಲೆತ್ತಲೊ ಹೊರಟಹ
ಸೀತೆಯ ಪಡಿನೆರಳು ||
ಸರಳಿಸುತಿದೆ ನೀರಲಿ ಅದನವಳೆಂ
ದರಿದೆನು—ಇದು ಮರುಳು ! ||೧೪||

ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗ ಈ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದ ಮೂಲಬಿಂಬವನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತೇನೆ. (ಹುಡುಕಲು ತೊಡಗುತ್ತಾನೆ.) ಈ ಕೆರೆಯ ದಂಡೆ ನಿರ್ಜನವಾಗಿದೆ; ಇದು ಏಕಾಂತ ಸ್ಥಳ. ಆದರೆ ಸೀತೆಯ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಿದೆ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಬಿಂಬವಿದ್ದೇ ಇರಬೇಕು. ಏನಿದು? ಏಕೆ ಸೀತೆ ಕಾಣಿಸಳು ?

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ನನ್ನ ಬಿಂಬವನ್ನೀತ ಕಂಡಿದ್ದಾನೆ. ಆದರೆ ನಾನು ಕಾಣದೆ ಹೋಗಿರುವುದು ಹೇಗೆ ?(ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡಿ)ಓಹೋ, ತಿಳಿಯಿತು— ಈ ಕೆರೆಯ ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ತಿರುಗಾಡುವ ನನ್ನಂಥ ತಪೋವನವಾಸಿನಿಯರು ಪರಪುರುಷರಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತಾಗಿರುವುದು ಮುನಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ. ಆದರೆ ಮುನಿಗಳು ನಮ್ಮ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು ಕೂಡ ಪರಪುರುಷರಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡಿದ್ದರೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಅವರು ಬಹಳ ಅನುಗ್ರಹ ಮಾಡಿದಂತಾಗುತ್ತಿತ್ತು ![11] ಹಾಗೆ ಅವರು

---

11 ಇಲ್ಲಿ ಸೀತೆಯ ದುಃಖ, ನಿರಾಶೆ, ಸಂತಾಪ, ಸಿಟ್ಟು ಜುಗುಪ್ಸೆಗಳ ಛಾಯೆಗಳು ನಾಟಕೀಯ ಧ್ವನಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಪರಿಣಾಮಕರವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿರುವುದು ಗಮನಾರ್ಹ. ತನ್ನ ನೆರಳು ಕೂಡ ರಾಮನ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳಬಾರದೆನ್ನುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಪರಿತ್ಯಾಗ ಕರ್ಮದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ರಾಮನ ಹೃದಯಕಾಠಿನ್ಯದ ಬಗ್ಗೆ ಅವಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟಾಗಿರಬೇಕೆಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾದ ಸಾಂದರ್ಭಿಕ ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥದ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾನೆ. ಎಂಥ ಆದರ್ಶ ಸಾತ್ವಿಕ ಸ್ತ್ರೀ ಎನಿಸಿದರೂ ಕ್ಷಣಕಾಲವೂ ಮಾನವಸಹಜ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ತೋರಿಸದೆ ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಅವಳು ಅತಿಮಾನುಷಿ ಅಥವಾ ಅಮಾನುಷಿ ಎನ್ನಿಸಿ ಮಾನವರ ಸಹಜ ಕನಿಕರಕ್ಕೆ ಅಪಾತ್ರಳಾಗುತ್ತಿದ್ದಳು.

ಮಾಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ನಾನೀಗ ನನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಕಾಣಿಸಬಾರದೆಂದು ಇಲ್ಲಿಂದ ದೂರ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ತಿಳಿನೀರ ನಡುವೆ ನನಗೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಆ ಸೀತೆಯ ಪಡಿಯಚ್ಚೇ ಸರಿ; ಇದರಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳಷ್ಟೂ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. (ನೋಡಿ) ಛಾಯಾಸೀತೆಯೂ ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋದಳಲ್ಲಾ! ಇದೇನಿದು? (ಮೂರ್ಛೆ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.)

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಅಯ್ಯೋ, ಅಯ್ಯೋ. ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಮೂರ್ಛಿತನಾದ; ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. (ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುತ್ತಾಳೆ) ಅಥವಾ ಆರ್ಯಪುತ್ರ ನನ್ನ ನಾನು ನೋಡಿದರೆ ಅವನು ಪುನಃ ಕೋಪಗೊಂಡಾನು; ಆಗ ಮುನಿಜನರು ನಾನು ಅವಿನೀತೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಾರು. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. (ಹಿಂದಿರುಗುತ್ತಾಳೆ) ಅಥವಾ ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿಚಾರಕ್ಕೆ ಇದು ತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭವಲ್ಲ. ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ನನ್ನ ಮೇಲೆ ಸಿಟ್ಟುಮಾಡಲಿ, ಇಲ್ಲವೆ ಮುನಿಜನ ನನ್ನನ್ನು ಅವಿನೀತೆ ಎಂದು ಕರೆದರೂ ಕರೆಯಲಿ. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಆರ್ಯಪುತ್ರನನ್ನು ನಾನೆಂದೂ ಅಲಕ್ಷಿಸಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಲಾರೆ. (ಸಂಮುಖವಾಗಿ ತಿರುಗಿ) ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರೇ ಕೇಳಿರಿ—ನಾನು ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಂದ ದೂರೀಕೃತೆ. ನಾನೀಗ ಅವಿನಯದಿಂದ ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರುತ್ತಿಲ್ಲ. ಶೋಕಾವೇಗಕ್ಕೆ ವಶಳಾಗಿ, ಸಂಯಮವನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ, ಇಂಥ ಅತಿಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿದ್ದೇನೆ. (ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ನೋಡಿ) ಅಯ್ಯೋ, ಅಯ್ಯೋ, ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಪ್ರಾಣ ಹೋಗಿಯೇ ಬಿಟ್ಟದೆ!

(ಅಪ್ಪುತ್ತಾಳೆ.)

ರಾಮ—(ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.)

ಸೀತೆ—(ದೂರ ಸರಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ.)

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಇದೇನಿದು? ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ನನಗೆ ನಮಿರೆದ್ದಿವೆ!

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಆ ಪತಿಯಿಂದ ದೂರೀಕೃತೆಯಾದ ನಾನು ಹೀಗೆ ಅತಿಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಹೆದರುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ನನ್ನನ್ನು ಅಪ್ಪಿಕೋ, ವೈದೇಹಿ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ।

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ನಾನು ಅಪರಾಧಿನಿಯಲ್ಲ.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ನನಗೆ ದರ್ಶನವ ಕೊಡು ಮನದನ್ನೆ (ಮೂರ್ತವಾಗಿ)॥

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಸಿದ್ಧಜನರ ಆಜ್ಞೆ ಪ್ರಭಾವಿಯಾಗಿದೆ, ಮಂದಭಾಗ್ಯ ಳಾದ ನಾನೀಗ ಏನುಮಾಡಲಿ ?

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಬಹುಕಾಲ ಬೆಳೆಯಿಸದಿರೆಲೆ ಸೀತೆ ಕೋಪವನ್ನು ॥

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ)ನಾನೂ ಆರ್ಯಪುತ್ರನಲ್ಲಿ ಹೀಗೇ ಅರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ನನ್ನಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕರುಣೆಯಾಗಿರುವೆಯೇನು ನೀನು ? ॥೧೫॥

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಆರ್ಯಪುತ್ರ! ಈ ಟೀಕೆ ವಿಪರೀತ ಸ್ವರೂಪದ್ದಲ್ಲವೇ ?

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಬಿನ್ನವಿಸಿಕೊಳ್ಳುವೆನು ದೇವಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ।

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಜಾಗ್ರತಳಾಗಿದ್ದೇನೆ. ಅಪ್ಪಣೆಕೊಡು.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಚೆನ್ನಾದ ಚಾರಿತ್ರ ಇದೆಯೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ॥೧೬॥

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ ಅಕಾರ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ)ಶಂಕೆಯಿರದಿದ್ದರೂ ಆದೆ ನೀ ತ್ಯಕ್ತೆ ।

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಆರ್ಯಪುತ್ರನಾದ ನೀನು ನಿನ್ನ ಪರಿಜನರೆಲ್ಲರ ಮೇಲೂ ಪ್ರಭುತ್ವ ಉಳ್ಳವನು.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಪಂಕಜಾನನೆ ಕ್ಷಮಿಸಲಿದನು ನೀ ಶಕ್ತೆ ॥೧೭॥

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ನಿನ್ನನ್ನು ಯಾವಾಗಲೋ ಕ್ಷಮಿಸಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದೇನೆ ನಾನು ನಿತ್ಯ ಪ್ರಸನ್ನೆ; ನೀನೀಗ ನನ್ನನ್ನು ಮನ್ನಿಸಬೇಕು.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ನಿನ್ನ ತೋಳದಿಂಬಿನಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಸೆರಗಿನಡಿಯಲ್ ।
ಚೆನ್ನೆ, ತಿಂಗಳಿರುಳ ಕಳೆವೆ ನಿನ್ನ ಜೊತೆಗದೆಂದು ನಾ ! ॥

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಎಲೆ ಜನಾಪವಾದಭೀರುವೇ, ನಾನು ಇಲ್ಲೇ ಇರುವಾಗ ನೀನು ಪರಿತಾಪಪಡುತ್ತೀಯೆ.[12]

---

[12] ಪ್ರೇಕ್ಷಕರಿಗೆ ಇದು ಸಾಕ್ಷಾತ್‌ಸಂವಾದ ; ಸೀತೆಗೆ ಅರ್ಧ ಹಾಗೆ : ರಾಮನಿಗಾದರೋ ಇದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಸ್ವಗತ ವಿಲಾಪ. ರಾಮನ ಹೃದಯದ ಸ್ಪಷ್ಟ ಪರಿಚಯು ಸೀತೆಗೆ ನೇರವಾಗಿ ಆಗುವುದಿಲ್ಲಿ ನಾಟಕದ ಉದ್ದೇಶ. ಜನಶಂಕೆ ರಾಮಶಂಕೆಯಲ್ಲ

ರಾಮ—ಹಾ ಪ್ರಿಯೇ, ಜನಕರಾಯನ ಮಗಳೇ!

(ಮೂರ್ಛಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ)

ಸೀತೆ—ಏನಿದು? ಮತ್ತೆ ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಮೂರ್ಛಿತನಾದನಲ್ಲಾ! ಸಮಾಧಾನ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ.

(ಉತ್ತರೀಯದ ಸೆರಗಿನಿಂದ ಗಾಳಿ ಹಾಕುತ್ತಾಳೆ)

ರಾಮ—(ಕೈನೀಡಿ ಆ ಸೆರಗನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ) ಇದೇನಿದು—ಸೆರಗಿನಂತೆ ತೋರುವುದಲ್ಲಾ! ಇದು ಯಾರಾಗಿರಬಹುದು?
(ಆಲೋಚಿಸಿ) ಅಥವಾ—

ಈ ಜಗತ್ತಿನಲಿ ಜನಕಸುತೆಯನುಳಿದಾವಳಿಹಳು ತಾನೆ।
ಸಾಜವಾಗಿ ಬೀಸುವ ವಿಲಾಸವತಿ ದಿವ್ಯಗುಣನಿಧಾನೆ॥
ಸೆರಗುಗಾಳಿಯನು ಜೀವಮತ್ತೆ ಮೈಗೂಡುವಂತೆ ಒಸೆದು।
(ಸರಳವಾಗಿ) ಸೂಸುವಳ ಕಾಣೆ ಜೀವಕ್ಕೆ ಜೀವ ಬೆಸೆದು! ॥೧೮॥

ಆದುದರಿಂದ ಇವಳನ್ನೀಗ ನೋಡುತ್ತೇನೆ. (ಕಣ್ಣು ತೆರೆದು) ಯಾವಾಗಲೂ ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟಿದಂತಾಗಿ ಏನೂ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಮೇಲುದುವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಒರಿಸಿ ಒಗೆಯುತ್ತೇನೆ. (ಅದೇ ಉತ್ತರೀಯದಿಂದ ಕಣ್ಣೀರನ್ನು ಒರಿಸಿಕೊಂಡು ತನ್ನತ್ತ ಸೆಳೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ)

ಸೀತೆ—(ಶಾಲನ್ನು ಕೈಬಿಡುತ್ತಾಳೆ.) ಆರ್ಯಪುತ್ರ, ನೀನು ಪ್ರಣಯ ಕಲಾವಿದನಂತೆ,ಪರಸ್ತ್ರೀಯ ಸೆರಗಿನಿಂದ ಕಣ್ಣೀರೊರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ರಾಮ—(ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದ ಶಾಲನ್ನು ಕಂಡು)

ಎಂಬುದೀಗ ಸೀತೆಗೆ ಖಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಳಿಗೆ ಬೇಕಾದದ್ದು ರಾಮನ ನಿಃಶಂಕೆ; ರಾಮ ಅವಳಿಗೆ ಜನಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿನವನು. ತನ್ನ ಜೀವನದ ಸಾರ್ಥಕತೆ ಇರುವುದು ಅವನು ಕೊಡುವ ಮನ್ನಣೆಯಲ್ಲೇ ಎಂಬುದು ಅವಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. ಅದೀಗ ಸಿಕ್ಕಿತು. ಅದು ದೊರಕಿದ ಈ ಸಂವಾದಸನ್ನಿವೇಶದ ರಚನೆ ಅದ್ವಿತೀಯವಾದುದು.

'ಭರ್ತೃಸ್ನೇಹಾತ್ ಸಾ ಹಿ ದಗ್ಧಾಪ್ಯದಗ್ಧಾ'ಎಂಬುದಿಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಾರ್ಹವಾಗಿದೆ: ಇಲ್ಲಿ ಸೀತೆ 'ಭರ್ತೃಸ್ನೇಹಾತ್ ಸಾ ಹಿ ತ್ಯಕ್ತಾಽಪ್ಯತ್ಯಕ್ತಾ' ಅಲ್ಲವೇ?

ಇದೇನು ? ಬರಿ ಮೇಲುದುವಷ್ಟೇ ಕಾಣಿಸುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲಾ ! ಇದೆಂಥ ಅಂಗವಸ್ತ್ರದ ತುಂಡು ? ಇದನ್ನು ಸೊಂಟದ ಸೀರೆಯ ಸುತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸೆಕ್ಕಿಕೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲವೇ ? ಹೆಂಗಸಿನ ಮೇಲುದುವೆಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಹೀಗೆ ಹರಿದು ಬೀಳುವುದುಂಟೇ ?

ಹಿಂಗದೊಮ್ಮೆಲೆ ಎಳೆದೆನನ್ಯವಸ್ತ್ರವನು ಪರಿ
ಕಿಸದೆ ಇದನಾರದೆಂದು ||
ತಿಂಗಳಿನ ಪೊರೆ ಬಿದ್ದರೆಂತೊ ಬಾನಿಂದಂತು
ಲಲಿತವಾಗಿದೆ ಶಾಲಿದು ||೧೯||

ಒಮ್ಮೆಲೇ ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದೆನಲ್ಲಾ—ಎಂದು ಭಾವಿಸಲೇ ? ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ ; ಈ ಶಾಲು ಚಿತ್ರಕೂಟವನದೇವತೆಯಾದ ಮಾಯಾದೇವಿ ಅಂದು ನಮಗೆ ತೋರಿಸಿ ಸೀತೆಗೆ ನೆನಪಿಗಾಗಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದು.[13] ಇದು—

ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಪಣವಾಗಬಲ್ಲ ಅತಿ ಬೆಲೆಯ ರತ್ನಪಟ್ಟ |
ಪ್ರಣಯಸಂಕಟದಿ ಕೊರಳಿಗಾಗಬಹುದುರುಳು. ಇದು ಬಲಿಷ್ಠ ||
ಆಡಿ ದಣಿಯೆ ಬೀಸಣಿಗೆ ಕಳೆಯಲಿದು ರತಿಶ್ರಾಂತಿಯನ್ನ
ಇರುಳ ಜಗಳದಲಿ—ಹಾಸಿದಾಯ್ತು ಜಾನಕಿಗೆ ಚಿಗುರೆಗಣ್ಣ ||೨೦||

---

[13] ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲವನ್ನು ಕಾಳಿದಾಸ ಬರೆದ. ಆಗ ಅದರಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸಾನುಮತಿಯ ದುಷ್ಯಂತಪರೀಕ್ಷಣೆಯಂತೆಯೇ ದೂರ್ವಾಸನ ಶಾಪಕ್ಕೆ ಅನುಷಂಗಿಯಾದ ಅಭಿಜ್ಞಾನದ ಉಂಗುರವೂ ಅಷ್ಟೇನೂ ರಸಚಮತ್ಕಾರಸಂಪನ್ನ ಎಂದು ದಿಙ್ನಾಗನಿಗೆ ಎನ್ನಿಸಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. 'ಶಾಕುಂತಲ'ದಲ್ಲಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ರಾಜಮುದ್ರೆಯ ಉಂಗುರ ಕೇವಲ ಶಾಪವಿಮೋಚಕ. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಶಾಲು ದಿವ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪೂರ್ವ ಮನೋಹರ. ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರಣಯಿನಿಯನ್ನು ಮರೆತು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿದ ನಾಯಕ ಯಾರೋ ತಂದ ತನ್ನ ಉಂಗುರವನ್ನು ಕಂಡು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇಲ್ಲಿ ವಿವೇಕದಿಂದಲೇ ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಣಯಿನಿಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ದುಃಖಪಡುತ್ತಲಿರುವ ನಾಯಕನು ಅತ್ಯುತ್ಕಟ ದುಃಖಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅವಳ ಅಭಿಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಾಲನ್ನು ಅವಳಿಂದಲೇ ಪಡೆದೂ ಅವಳನ್ನು ಕೂಡಲೇ ಪಡೆಯಲಾರದವನಾಗಿದ್ದಾನೆ !

ಪೂರ್ವ ಪುಣ್ಯದಿಂದ ಇದೀಗ ನನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿತು.

ಸೀತೆ—ಸುದೈವದಿಂದ ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಶಾಲನ್ನು ಈಗ ಗುರುತಿಸಿದ.

ರಾಮ—ಪ್ರಿಯೆಗೆ ಸುಪ್ರಿಯವಾದ ಈ ವಸ್ತುವನ್ನೀಗ ಹೇಗೆ ವಿಶೇಷತಃ ಸನ್ಮಾನಿಸಲಿ? (ವಿಚಾರಮಾಡಿ) ಆಗಲಿ. ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅನನ್ಯಸಾಧಾರಣವಾದ ಬಹುಮಾನ ಕೊಟ್ಟಂತಾಗುತ್ತದೆ. (ಹೊದೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆಮೇಲೆ ತನ್ನನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು) ಎರಡು ಶಾಲು ಗಳನ್ನು ಹೊದೆದ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿ ಮುನಿಜನರು ಅನ್ಯಥಾ ಭಾವಿಸಬಹುದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ಶಾಲನ್ನು ನಾನು ತೆಗೆದೊಗೆಯು ತ್ತೇನೆ. (ಎಂದು ಬೀಸಾಡುತ್ತಾನೆ.)

ಸೀತೆ—(ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಂತೋಷದಿಂದ)

ನಾನು ಇಷ್ಟುಕಾಲ ಬದುಕಿ ಉಳಿದದ್ದು ಸಫಲವಾಯಿತು. (ಮೂಸಿನೋಡಿ) ನನ್ನ ಸುದೈವ ಇದು, ಮಹಾಭಾಗ್ಯ! ಆರ್ಯಪುತ್ರನ ಈ ಶಾಲಿಗೆ ಯಾವ ಸುಗಂಧವನ್ನೂ ಲೇಪಿಸಿಲ್ಲ; ಇದು ಯಾವ ಅತ್ತರು—ಸೆಂಟುಗಳನ್ನೂ ಕಂಡಂತಿಲ್ಲ.[14] ರಘುವಂಶದವರು ಸದಾ ಸತ್ಯಸಂಧರು. ಸುಳ್ಳು ಅವರ ಹತ್ತಿರ ಸೋಂಕದು. (ಹೊದೆದುಕೊಂಡು) ಅರೇ, ಇದೇನಾಶ್ಚರ್ಯ!—ನನ್ನ ಪ್ರಿಯತಮನ ಸಂಸರ್ಗದ ದೆಸೆಯಿಂದ ನನಗೆ ಸುಖಸ್ಪರ್ಶವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಈ ಶಾಲನ್ನು ಹೊದೆದು ಕೊಂಡ ಕೂಡಲೇ ಅವನೆದೆಯನ್ನಪ್ಪಿದಾಗ ಆಗುವಂಥ ರೋಮಾಂ ಚನ ನನ್ನ ಮೈಯಲ್ಲುಂಟಾಗಿದೆ!

ರಾಮ—(ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ) ನಾನೆಸೆದ ನನ್ನ ಶಾಲನ್ನು ನೆಲಕ್ಕೆ ಬೀಳುವ ಮೊದಲೇ ಯಾರೋ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಾಣುವುದಲ್ಲಾ! ಇದು ಬಹುಶಃ ನನ್ನ ಸೀತಾಸಂದರ್ಶನದ ಸಂಕಲ್ಪ ಸದ್ಯದಲ್ಲೇ ಕೈಗೂಡು ವುದು ಎಂಬುದರ ಸೂಚನೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. (ವಿಚಾರಮಗ್ನ ನಾಗಿ) ಅಪಹೃತವಾದ ನನ್ನ ಉತ್ತರೀಯದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ

---

14 ಇದು ರಾಮನ ಶೀಲಕ್ಕೆ ನಿಕಷ. ಅವನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟ ಬಳಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುತ್ತ ಬಂದದ್ದು ಈ ಮೂಲಕ ಸೀತೆಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ನನಗೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಸೀತೆ ಮಾತ್ರ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇಸಿದು? ಆಗಲಿ. ಇದಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಸಿದ್ಧಾಶ್ರಮವಾಸಿಗಳಾದ ಜನಗಳೇ ಕಾರಣರಾಗಿರಬೇಕು. ಆದರೆ ಸದ್ಯಪಲ್ಲೇ ನೋಡಬಹುದೆನಿಸಿದ ಇವಳನ್ನು ನೋಡಲು ಯಾವ ಉಪಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಒಳ್ಳೆಯದು? ಲೇ ವೈದೇಹಿ, ಮುಖತೋರಿಸದೆ ಇರಬೇಕಾದಷ್ಟು ಪಾಪಿಷ್ಠನಾಗಿ ಹೋದೆನೇ ನಾನೀಗ ನಿನಗೆ? ಹಿಂದೆ ನಾನು ನಿನಗೆ ಮಾಡಿದವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಒಂದು ಸೇವೆಯೂ ಚಿರಸ್ಮರಣೀಯವಾಗಿ ಉಳಿಯಲಾರದೆನ್ನಿಸಿತೇ?

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಈಗೆಲ್ಲಿಯ ಹಿಂದಿನ ನೆನಪು? ಅದಕ್ಕೀಗ ಎಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾನವಿದೆ? ಪೂರ್ವದ ಪ್ರಿಯಸಂಬಂಧವನ್ನೂ ನಿರ್ದಯೆಯಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಿಬಿಟ್ಟ ನಿನ್ನೊಡನೆ ನನಗೀಗ ಅಂಥ ಯಾವ ಸಂಬಂಧವುಳಿದಿದೆ?

ರಾಮ—ಚಿತ್ರಕೂಟದಲಿ ನಿನಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆಯೇ ನೀನು ಮುಂದೆ।
ಅತ್ತ ಹೊರಟೆ ಹೂ ಹೆಕ್ಕಲೆಂದು ಬೆಂಬತ್ತಿ ನಾನು ಬಂದೆ॥
ಕಿತ್ತ ಹೂವುಗಳ ಚೆಲ್ಲಿ ನಿನ್ನ ಸೆರಗೆತ್ತಿ ಹಿಡಿದೆನಲ್ಲೇ!
ಮತ್ತಕಾಶಿನಿಯೆ, ರಸಿಕತನದೆ ನೆನಪಿಲ್ಲವೇನು ನಲ್ಲೇ[15] ॥೨೧॥

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) (ನಕ್ಕು) ಆಹಾಹಾ, ಅಕ್ರಮವಿಕ್ರಮ! ಅದರಿಂದಲೇ ನಾನೀಗ ನಿನ್ನನ್ನು ದೂರ ಇಟ್ಟಿರುವುದು.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಏನು? ಯಾವ ಉತ್ತರವನ್ನೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲಾ!

ಸೀತೆ—(ಸ್ವಗತ) ಸಂಜೆಯಾಗುತ್ತ ಬಂತು. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಆರ್ಯಪುತ್ರನನ್ನು ದೇವರೇ ಗತಿ ಎಂದು ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಆದರೆ

---

[15] ಶಕುಂತಲೆ ಉಂಗುರ ಕಳೆದದ್ದು ಗೊತ್ತಾದ ಬಳಿಕ ಅಸಹಾಯೆಯಾಗಿ ತಾನೂ ದುಷ್ಯಂತನೂ ಕೂಡಿ ಇದ್ದಾಗ ಬಂದ ಜಿಂಕೆಗೆ ನೀರು ಕುಡಿಸುವ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ತನ್ನನ್ನು ತನಾಷೆಗಾಗಿ ನಿಂದಿಸಿದ್ದನ್ನು ರಾಜಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೆನಪುಮಾಡಿಕೊಟ್ಟದ್ದು ಅನುಚಿತವೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವಂತೆ ಕವಿ ಇಲ್ಲಿ ನೆನಪು ಮಾಡಿಕೊಡಲು ಉಚಿತವೆನ್ನಿಸುವ ರಸವತ್ತಾದ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ರಾಮನ ಬಾಯಿಂದ ಹೇಳಿಸಿದ್ದಾನೆ.

ಏನನ್ನೋ ಹುಡುಕುವವನಂತೆ ಇತ್ತಕಡೆಗೆ ರಾಜಮಿತ್ರನಾದ ಕೌಶಿಕನು ಕುತೂಹಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಡುತ್ತೇನೆ.

(ಹೊರಟಳು.)

(ಈಗ ವಿದೂಷಕನು ಹುಡುಕುವವನಂತೆ ಬರುತ್ತಾನೆ.)

ವಿದೂಷಕ—ಈ ದೊರೆ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದನಪ್ಪಾ ? (ಅತ್ತಿತ್ತ ತಿರುಗಿನೋಡಿ) ಓಹೋ, ಈ ನನ್ನ ಗೆಳೆಯನು ಚಿಂತಾಮಗ್ನನಾದವನಂತೆ ಕೆರೆ ದಂಡೆಯಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾನೆ. ಆಹಾಹಾ! ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿದ್ದಾನೆ ಅಂದರೆ! ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುತ್ತೇನೆ. (ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ) ಜಯವಾಗಲಿ ನಿನಗೆ!

ರಾಮ—(ನೋಡಿ) ಸುದೈವವಶಾತ್ ಪ್ರಿಯಮಿತ್ರ ಕೌಶಿಕ ಬಂದ. ಗೆಳೆಯ ಕೌಶಿಕ, ನೀನು ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿನ ತನಕ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದೆ ?

ವಿದೂಷಕ—ಈ ದಿವಸ ಬೆಳಗಿನಿಂದ ಹಿಡಿದು ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿನವರೆಗೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕುತ್ತ ತಿರುಗುವುದೇ ಆಗಿಹೋಯ್ತು.

ರಾಮ—ಯಾಕಪ್ಪಾ ನನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕಲು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಯಾಸ ತೆಗೆದುಕೊಂಡೆ ನೀನು ?

ವಿದೂಷಕ—ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಅತಿಮುಕ್ತಾಲತೆಯ ಪೊದೆಯಲ್ಲಿ ನಾನು ಅವಿತುಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಖಾಸಗಿ ಮಾತುಕತೆ ನಡೆಯಿತು. ಮುನಿಕನ್ನಿಕೆಯರೂ ಅಪ್ಸರೆಯರೂ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದರು. ಅವರು ಆಗ ಈ ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಒಂದು ಗುಟ್ಟಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅದು ನಿನಗೆ ಅಪ್ರಿಯವಾದ ವಿಷಯವಾಗಿತ್ತು. ಒಳಗೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ ಹೆಡ್ಡನಂಥ ನನ್ನನ್ನು ಆ ವಿಷಯವು ಬಹಳವಾಗಿ ಬಾಧಿಸುತ್ತದೆ.

ರಾಮ—ಅದೇನಪ್ಪಾ ತಪೋವನದ ರಹಸ್ಯ ?

ವಿದೂಷಕ—ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೇನಯ್ಯಾ ನಿನಗೆ? ಅವಳು ಯಾವಳೋ ಇದ್ದಾಳಲ್ಲಾ....?

ರಾಮ—(ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು) ಏನೋ ಹೆಂಗಸರ ಸಮಾಚಾರ ಅಂತ ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅದು ಸಾಕು ಇಲ್ಲಿಗೆ; ನಾನು ಕೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಅದನ್ನು.

ವಿದೂಷಕ—ಅರೆರೆರೇ, ಹೆದರಿಕೊಳ್ಳಬೇಡವೋ; ರಾಮನ ಗೆಳೆಯನಲ್ಲವೇ ನಯ್ಯಾ ನಾನು? ಇದನ್ನೆಂದಾದರೂ ಮರೆತಿರುತ್ತೇನೆಯೇ?— ಆ ಪುರಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧಳಾದ ಸ್ವರ್ಗದ ಸೇವಿಕೆ ಯಾರೆಂಬುದು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೇ ನಿನಗೆ?

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ದೇವಗಣಿಕೆಯರಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಸುದ್ದಿ ಇದು. ಇದನ್ನು ಕೇಳಿದರೆ ಯಾವ ದೋಷವೂ ತಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ.[16] (ಪ್ರಕಾಶ) ಯಾರೋ ಆ ಸ್ವರ್ಗಸೇವಿಕೆ? ಊರ್ವಶಿಯೇನು? ಅಥವಾ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯೋ? ಯಾವ 'ರಾಮೆ' ಆಕೆ?

ವಿದೂಷಕ—ನನ್ನ ದೊರೆ, ರಾಜ, ಗೆಳೆಯಾ! 'ರಾಮಾ' ಎಂದು ಎಷ್ಟು ಸಂಗೀತಮಯವಾಗಿ ಹೇಳಿಬಿಟ್ಟೆಯಪ್ಪಾ? ಪದೇ ಪದೇ ಇಂಥ ಮಧುರ ಪದಗಳನ್ನು ಬಳಸಿಯೇ ಮಾತಾಡಬಾರದೇ ನೀನು?

ರಾಮ—ತಿಲೋತ್ತಮೆಯೇ?

ವಿದೂಷಕ—ತಿಲೋತ್ತಮೆಯೋ ಶಿಲೋತ್ತಮೆಯೋ—ನನಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿಯದು. ಅವಳು ಬಹಳ ಕಾಲ ನಿನ್ನಿಂದ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ವೈದೇಹಿಯಂತೆ ನಟಿಸಿ ನಿನ್ನನ್ನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಲು ಬಯಸಿದ್ದಳು.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಚೆನ್ನಾಯಿತು. ಕೌಶಿಕ ಸರಿಯಾಗಿ ಸೂಚಿಸಿದ. ಅಲ್ಲವಾದರೆ ಪ್ರಿಯೆಯ ಗುರುತು ಕಾಣಿಸುತ್ತದೆ; ಆದರೆ ಅವಳು ಸ್ವತಃ ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲ—ಎಂಬ ಸನ್ನಿವೇಶ ಈ ಮನುಷ್ಯಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಎಂದೂ ಉಂಟಾಗಲಾರದು. ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದಂಥ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳಬಲ್ಲ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯಿಂದ ನಾನು ಮೋಸಹೋದೆ!

---

16 ಬಹುಪತ್ನೀಕನಾದ ದುಷ್ಯಂತನನ್ನು ರಾಮನೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಿ ನೋಡಬಹುದು.

ಕಾಡ ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕೆಗೆ ಕೈಯೊಡ್ಡಿದಂತಾಯ್ತು
ಓಡಿ ತಿಳಿನೀರೆಂದು ಬಾಯಾರಿರೆ ||
ಮಾಡಿದಳು ಅವಳೆ ಈ ಶಾಲನೂ ಮಾಯೆಯಲಿ
ಮೋಡಿ ಪರವಂಚನೆಯ ಅತ್ಯಧಿಕವೋ ||೨೨||

ವಿದೂಷಕ—ಏನಯ್ಯಾ. ನಿನ್ನ ಮುಖ ಯಾಕೋ ಬಹಳ ಸಪ್ಪೆಯಾಗಿ ಹೋಯ್ತಲ್ಲೋ? ಅವಳಿಂದ ಪೂರ ಮೋಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟೆ ನೀನು—ಅಲ್ಲವೇ?

ರಾಮ— ಹೌದಯ್ಯಾ, ಸಂಪೂರ್ಣ ವಂಚಿತನಾಗಿಬಿಟ್ಟೆ!

ವಿದೂಷಕ— ನಾನು ಕೇಳಿದ ಗುಟ್ಟೇನಾದರೂ ಸುಳ್ಳಾಗುವುದುಂಟೇ?[17] ಹಹ್ಹಹ್ಹ! (ತೆರೆಯ ಹಿಂದೆ)

ಉರಿಸಿ ಮೊದಲು ತನ್ನ ಕಿರಣದಿಂದ ಲೋಕವೆಲ್ಲವ |
ಇರದೆ ಅಂತೆ ದೊರೆಯ ಹಾಗೆ ಕಳೆಯೆ ತೇಜ ಕೊನೆಯಲಿ ||
ವರುಷವಾದ ಮೇಲೆ, ಸಂಜೆ, ಮೆತ್ತಗಾಗುವಂತೆಯೇ |
ಪರುಷಗುಣವನುಳಿದು ಶಾಂತನಾದ ನೇಸರಿಂದಿನ ||೨೩||

ರಾಮ—(ನೋಡಿ) ಸೂರ್ಯದೇವ ಅಸ್ತಂಗತನಾಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ!

ವಿರಹಿಣಿಯರು ದಿವಸಗಳನೆಣಿಸೆ ಬೆರಳುಗಳ ಮಡಿಸುವಂತೆ |
ಕರೆದು ಹೇಳಿದವಧಿಯನು ಕಳೆಯುತಿರೆ ಸೂರ್ಯ ಮುಳುಗುವಾಗ ||
ಸರಸಿಯಲ್ಲಿ ತಾವರೆಗಳೆಲೆಗಳೊಂದೊಂದೆ ಮಡಿಸುತಿಹವು |
ಸರಿಸುವುದೆನೆ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು ಹತ್ತಿರಕೆ ಭೇಟಿ ದೊರೆವ[18] ||೨೪||

---

17 "ಸ್ವಪ್ನವಾಸವದತ್ತ"ದ ಸ್ವಪ್ನಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವಾಸವದತ್ತೆಯನ್ನು ಉದಯನ ಕಂಡರೂ ಅದು ಅಲ್ಲಿಯ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಹೆಣ್ಣು ದೆವ್ವವಲ್ಲದೆ ವಾಸವದತ್ತೆಯಲ್ಲವೆಂದು ಬಾಯಿ ಹಾರಿಸಿದ ವಿದೂಷಕನನ್ನು ಈತ ನೆನಪಿಗೆ ತಂದು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. "ಸ್ವಪ್ನೋ ನು ಮಾಯಾ ನು ಮತಿಭ್ರಮೋ ನು" ಎಂಬ ಮನಸ್ಥಿತಿಯು ಅಲ್ಲಿ ಉದಯನನಿಗೆ ಉಂಟಾದಂತೆ ಇಲ್ಲಿ ರಾಮನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕೈಗೆ ಬಂದಂತೆ ತೋರಿದ ತುತ್ತು ಬಾಯಿಗೆ ಬಾರದು ಎಂಬಂತಾಗಿದೆ.

18 ಸೀತಾಸಂದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ರಾಮನಿಗುಂಟಾದ ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ ಇಲ್ಲಿ ಧ್ವನಿತ.

ಮತ್ತು

ಅಸ್ತಾಚಲದ ಶಿಖರದತಿ ವಿಷಮ ತಲದಲ್ಲಿ ।
ಶಿಸ್ತಾಗಿ ಕಡಿವಾಣಗಳನು ಬಿಗಿ ಹಿಡಿದು ॥
ಒತ್ತಿ ನೂಕಲು ಸೂರ್ಯಸಾರಥಿ ಹಯಂಗಳನು ।
ಕುತ್ತುವಂಕುಶದಿಂದ ದೆಸೆಗಾಣದೀಗ ॥
ಅಚ್ಚರಿಯೊಳವು ಗೊರಸುಗಳನೆತ್ತಿ ಕಷ್ಟದಿಂ ।
ದುಚ್ಚಲಿಸಲೋ ನಿಲಲೊ ಎಂದರಿಯದಾಗಿ ॥
ಥುತ್ತೆಂದು ಥುಮುಕುತಿವೆ ಪಡುಗಡಲಿನಾಳದಲಿ
ಸತ್ವವಡಗಿರೆ (ಗಗನಯಾತ್ರೆಯಿಂದ) ॥೨೫॥

(ಎಲ್ಲರೂ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

(ನಾಲ್ಕನೆಯಂಕ ಮುಗಿದುದು)

ಐದನೆಯಂಕ

(ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ವಿದೂಷಕ ಬರುತ್ತಾನೆ)

ವಿದೂಷಕ—(ತೆರೆಯ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿ)

ತಪೋಧನರೆಲ್ಲರೂ ಬರುವ ಹೊತ್ತಾಯ್ತು ; ಬೇಗ ಹೊರಡು.

(ರಾಮು ಬರುತ್ತಾನೆ)

ರಾಮು—ಮಿಂದೆ ಮಾಡಿದೆನಗ್ನಿಕಾರ್ಯವ (ನೊಂದೆ ಮನದಿಂ) ದರ್ಕನರ್ಚಿಸಿ
ಬಂದೆನೀ ಬೆಳಗಿನಲಿ ವಿಧಿಗಳನಿಂತು ನಾ ಮುಗಿಸಿ ||
ನಿಂದಿರುವೆನೀ (ಪುಣ್ಯವನದಲಿ)
ಇಂದು ಬರಲಿಹ ನಿಯಮಧನರನು
ವಂದಿಸಲು (ಕೌಶಿಕನೆ ಕೇಳ್ ಹಿತಚಿಂತಕಾಗ್ರಣಿಯೇ) ||೧||

ವಿದೂಷಕ—ಇದು ಆಸ್ಥಾನಮಂಟಪ ; ಒಳಗೆ ನಡೆ.

ರಾಮು—(ಹೋಗುತ್ತಲೇ ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗಿ)

ನಿನ್ನೆ ದಿನ ಎಂಥ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಘಟನೆ ನಡೆಯಿತು !
ಬಹಳ ತಿಳಿಯಾಗಿದ್ದ ಆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ||
[19]ಅಸತಿಯಂತೆವೊಲಾಗ ಕಂಡೆನಾನವಳ ||ಪ||

---

[19] ಸತೀ=(೧) ಎರಡು ಬಗೆಯ ಛಂದಸ್ಸು, (೨) ಪೂಜ್ಯೆ, (೩) ಒಳ್ಳೆಯ ಹೆಂಡತಿ, (೪) ಸಹಗಮನಕ್ಕೆ ಸದಾ ಸಿದ್ಧಳಾದ ಪತ್ನಿ (೫) ಹೆಂಡತಿ, (೬) ಹೆಣ್ಣು ಪ್ರಾಣಿ, (೭) ತಪಸ್ವಿನಿ, (೮) ಪರಿಮಳಿಸುವ ಮಣ್ಣು. (೯) ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರನ ಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು, (೧೦) ಸಹಗಮನ ಮಾಡಿದ ಅಥವಾ ಯೋಗಬಲದಿಂದ ಮುಕ್ತಳಾದ ಶಿವಪತ್ನಿಯೂ ಸತ್ಯಸ್ವರೂಪಿಣಿಯೂ ಆದ ದುರ್ಗೆ, ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ ಅಥವಾ ಉಮೆ, (೧೧) ಅಂಗಿರಸನ ಹೆಂಡತಿಯರಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬಳು, (೧೨) ವಿವಿಧ ಹೆಂಗಸರ ಹೆಸರು. 'ಅಸತೀ'ಪದದ ಧ್ವನಿವಿಸ್ತಾರವು ಸೂಕ್ಷ್ಮಜ್ಞರಸಿಕರಿಗೆ ಸುಲಭೋಹ್ಯ.

ಆ ಹಸನ್ಮುಖದವಳ, ಹೊಸತಾವರೆಯ ದಳವ
ಮೋಹಿಸುವ ತೆರೆಗಣ್ಣ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ।
ಜೋಲು ಮುಂಗುರುಳವಳ ಬಳಿಯ ಮೇಲ್ಗೆಸ್ನೆಯಿಹ
(ಜಾಲಪಾದದ ನನ್ನ ಜೀವಸಖಿಯ) ॥೨॥

ಅಥವಾ ಆ ಜಲಾಂತರ್ಗತವಾಗಿಪ್ಪ ಸೀತೆಯು ತಿಲೋತ್ತಮೆ ನನ್ನನ್ನು ಗೇಲಿಮಾಡಲು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದ ಕೃತಕ ಪ್ರತಿಮೆಯೋ? ಆದರೆ ಒಂದು ಸಂದೇಹ: ಒಮ್ಮೆ ಆ ದೇವಗಣಿಕೆಯು—

ಸೀತೆ ತನ್ನ ಕೈಯಿಂದ ಮಾಡಿದಂಥದೇ ಮಾಲೆಯನ್ನು।
ಸೀತೆಯಿಟ್ಟ ಹೆಜ್ಜೆಗಳ ಹೋಲುವಂಥವೇ ಹೆಜ್ಜೆಗಳನು॥
ಸೀತೆಯಂಥದೇ ಜಲಪ್ರತಿಮೆಯನು ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟರೂನೂ!
(ನೀತಿ ನಿಪುಣೆ) ಎಂತೆನ್ನ ಮುಟ್ಟುವಳು ಸೆರಗುಗಾಳಿಯಿಂದ? ॥೩॥

(ಚಿಂತಾಮಗ್ನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ)

ವಿದೂಷಕ—(ಸ್ವಗತ) ಈ ಇವನು ಚಿಂತೆ ಹಿಡಿದವನಂತೆ ಕಾಣಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಇವನನ್ನು ಹಿಡಿತಕ್ಕೆ ತರುತ್ತೇನೆ. (ಕುಳಿತು) ಗೆಳೆಯ ಮಹಾರಾಜ, ನೀನಿಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರೂ ಅಷ್ಟೆ, ಎಲ್ಲಿ ಕುಳಿತರೂ ಅಷ್ಟೆ—ಹೊಸ ಮುಗಿಲ ಬಣ್ಣದ ಸೊಂಪಿನಿಂದ ಮತ್ತು ಕೊರಳ ಮುತ್ತಿನ ಹಾರದ ಪೆಂಪಿನಿಂದ, ನೀಲಖಚಿತವಾದ, ಯಾರೂ ಹತ್ತಲಾರದ ಅತಿ ಎತ್ತರದ ಮನೆಗಂಬ ಒಂದರಂತೆ ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೂರೆಗೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಲಕ್ಷ್ಮೀನಿವಾಸವೆಂಬ ಶಿಬಿರದಲ್ಲಿ ಈಗ ಅನೇಕ ಸಾಮಂತರು ನಿನ್ನ ಸೇವೆಗೆಂದು ಅವಧಿಗನುಗುಣವಾಗಿ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಈ ಆಸ್ಥಾನವೇ ಒಂದು ಕೆರೆ, ಬಿಳಿಯ ತಾವರೆಗಳ ಪುಂಜದಂತಿದೆ ಇದರ ಮಂಟಪ. ಆ ತಾವರೆಗಳ ಕರ್ಣಿಕೆಗಳ ಮಂಡಲದಂತಿದೆ ಈ ಸಿಂಹಾಸನ, ಇದರ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಮೀರಿಸುವ ಠೀವಿಯಿಂದ ನೀನು ಕುಳಿತುಕೋ.

ರಾಮ—ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಆಗಲಿ (ಎಂದು ಕುಳಿತು ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾಗುತ್ತಾನೆ). ಈಗ ನಾನು ಹೊಸ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸು

ವಂತಾದೆ. (ಧ್ಯಾನಮಗ್ನನಾಗಿ ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡು)

ಪತ್ನಿಯ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಹೃದಯವನು ಕಳೆದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ |
ನೈರಾಶ್ಯದಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳನರಿಯದಾಗಿದ್ದೆ ||
ಅವಳ ಛಾಯಾದಿಗಳ ಕಂಡೀಗ ನನ್ನ ಬಗೆ (ಮುದ್ದೆ)
ಮತ್ತೆ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಸಹಿತ ಹುಟ್ಟಿದೆ—(ಅದೆನೊದ್ದೆ) ||೪||

(ಚಿಂತಾತುರತೆಯಿಂದ)

ವಿದೂಷಕ—(ರಾಮನನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ) (ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೇ) ಆಹಾ, ಈಗ ನಾನು ಈತನ ಇಂಗಿತವನ್ನು ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ: (ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ) ಎಲೈ ರಾಜನೇ, ಈ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹೊತ್ತ ಸಿಂಹಗಳು ಹೆಚ್ಚಿನ ಹೊರೆಯನ್ನು ಹೊತ್ತು ಸುಸ್ತಾಗಿ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದಿರುವ ಮುತ್ತಿನ ಮಣಿಗಳ ಗೊಂಚಲಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ ನೊರೆಯುಗುಳುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತವೆ. ಬಹುಶಃ ತೋಳುಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯನ್ನೂ ಹೃದಯದಿಂದ ಭೂಮಿಯ ಮಗಳನ್ನೂ ಹೊತ್ತು ನೀನೀಗ ಹೆಚ್ಚು ಭಾರಢಿಯ ಮನುಷ್ಯನಾಗಿರುವುದೇ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ಎಂದು ನನ್ನ ತರ್ಕ. ಏನೆನ್ನುತ್ತೀಯಪ್ಪಾ?

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಸೀತೆಯ ಸುದ್ದಿಯನ್ನೆತ್ತಿ ಕೌಶಿಕ ನನ್ನನ್ನೀಗ ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದಾನೆ. ಇವನು ನನ್ನ ಬಾಲ್ಯದ ಗೆಳೆಯ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಇದ್ದದ್ದನ್ನು ಇದ್ದಹಾಗೆ ತಿಳಿಸಿಬಿಡುತ್ತೇನೆ. (ಪ್ರಕಾಶ) ಗೆಳೆಯ ಮಹಾಶಯ, ನೀನು ಹೇಳಿದ್ದು ನಿಜ. ನಾನು ಸೀತಾಸ್ಮರಣೆಯನ್ನು ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ವಿದೂಷಕ—ಅವಳ ಗುಣಸ್ಮರಣೆಯನ್ನೋ ದೋಷಸ್ಮರಣೆಯನ್ನೋ?

ರಾಮ—ಗುಣಸ್ಮರಣೆಯನ್ನೂ ಅಲ್ಲ, ದೋಷಸ್ಮರಣೆಯನ್ನೂ ಅಲ್ಲ.

ವಿದೂಷಕ—ಗುಣ-ದೋಷಗಳೆರಡನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಯಾರಾದರೂ ಮಹಿಳೆಯರ ಬಗ್ಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆಯೇ?

ರಾಮ—ಪ್ರೇಮಾವೇಶವು ಕಾರ್ಯಕಾರಣಸೂತ್ರವನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವುದು ಇತರ ದಂಪತಿಗಳಲ್ಲಿ; ರಾಮ ಸೀತೆಯರಲ್ಲಲ್ಲ!

ಆತ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಗೊ ಹಾಗೆ ಮುಚ್ಚುಮರೆಯೆ ಇಲ್ಲದಿರಲು |
ದುಃಖ ಸುಖಗಳಸೂಚ್ಯವಾಗಿದ್ದವೆಮ್ಮೊಳು ||
ಬಹಳ ಕಾಲ ; ಅವಳೊಳಿರುವ ವ್ಯಾಜರಹಿತವಾದ ನನ್ನ |
ಭಾವಬಂಧಕಿಲ್ಲ ದೋಷಗುಣವಿವೇಚನೆ ||೫||

ವಿದೂಷಕ—ಈ ಸಿಹಿಸುಳ್ಳು ಮಾತುಗಳಿಂದ ನನ್ನಂಥ ಜನರನ್ನು ವಂಚಿಸ ಬೇಡ, ಆ ನೀನು ದೇವಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು........

ರಾಮ—ರಾಮನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇರಬಲ್ಲ ನೆಂಬುದು ನಿಶ್ಚಯದ ಮಾತಲ್ಲ.

ಪದ್ಮನಾಳದ ತಂತುವಿನ ಹಾಗೆ ಮಿದುವಾದ |
ನನ್ನೊಲವನಡಗಿಸಿಟ್ಟಿಹೆ ಗೆಳೆಯನೇ ||
ಬಿರುಸಾದ ಬಾಹ್ಯಭಾವದ ಬಲದೆ (ಅದರಿಂದ
ಅರಿಯದಾಗಿಹೆ ನೀನು ಅರೆಮರುಳನೇ) ||೬||

ವಿದೂಷಕ—ನೀನೆಂದರೆ ಒಂದು ಹೆಗ್ಗಡಲು, ಆದ್ದರಿಂದ ಹೃದಯಸಂತಾಪ ರೂಪದ ಪ್ರಬಲ ಬಡಬಾನಲ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸಿದರೂ ತಾಳಿಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲೆ— ನಿನ್ನ ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗದು. ನಾನಾದರೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಸ್ವಭಾವತಃ ಚಿಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯ ; ಆದ್ದರಿಂದ ಸೀತೆಯ ಗತಿಯನ್ನು ನೆನೆದು ಕಾಳ್ಕಿಚ್ಚಿನಿಂದ ನೀರ ಹನಿ ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಆರಿಹೋಗುವಂತೆ ಉರಿದು ಸುಟ್ಟುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ದಯವಿಟ್ಟು ನನ್ನನ್ನು ರಕ್ಷಿಸು. ರಾಮ ರಾಯಾ ! (ಎಂದು ಅಳುತ್ತಾನೆ.)

ರಾಮ—ಸೀತೆ ಸ್ಮರಣೀಯಳೆಂದು ನೀನು ತಿಳಿಯುತ್ತೀಯೆ ; ಹಾಗಿದ್ದರೆ ನಾನು ಅವಳನ್ನು ಬಿಡಲು ಸಿದ್ಧನಾದಾಗ ನೀನು ನನ್ನನ್ನೇಕೆ ತಡೆಯ ಲಿಲ್ಲ ?

ವಿದೂಷಕ—ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿದ್ದಾಗ ಕೂಡ ಅರಸನನ್ನು ಆಳು ಮಾತಾಡಿಸು ವುದು ಕಷ್ಟ ; ಹೀಗಿರುವಾಗ ಅವನು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಭಯಂಕರ ರೂಪ ತಾಳಿದ್ದಾಗ ಹೇಗೆ ಆಳು ಮಾತನಾಡಿಸಬಲ್ಲ ?

ರಾಮ—ಗೆಳೆಯ, ಗೆಳೆಯರ ಮಾತನ್ನು ಮೀರುವಂಥ ಸಿಟ್ಟು ನನ್ನಂಥವರಿಗೆಂದೂ ಬರಲಾರದು.

ರಾಜನುಗ್ರನಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ।
ಸಾಜ ಸುಗುಣಿ ಸಚಿವನವನ ತಡೆವುದು ॥
ಜಗವನಾಕ್ರಮಿಸಲು ಸೂರ್ಯ ಹೊರಡಲು
ಮಳೆಯ ಮೋಡ ಬಿಡದೆ ಅವನ ತಡೆವುದು ॥೭॥

ಸ್ನೇಹಿತನೇ, ಸೀತೆಯ ಇಂದಿನ ಪರಿಸ್ಥಿತಿ ನಮಗಿಬ್ಬರಿಗೂ ದುಃಖಕರವಾದದ್ದು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬಾಗಿಲ ಬಳಿ ನಡೆ. ಬಾಗಿಲು ಕಾಯುವವರಿಗೆ ಹೇಳು—ತಪಸ್ವಿಗಳು ಬರುವ ಹೊತ್ತಾಯಿತು, ಎಲ್ಲ ಬಾಗಿಲುಗಳಲ್ಲೂ ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಅಧಿಕಾರದಂಡಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಶಿಸ್ತಿನಿಂದ ನಿಲ್ಲಿರಿ—ಎಂದು.

ವಿದೂಷಕ—ದೊರೆಯೇ, ಗಡ್ಡೆಗೆಣಸುಗಳನ್ನೂ ಹಣ್ಣುಹಂಪಲುಗಳನ್ನೂ ತಿಂದು ನಾರುಮಡಿಗಳನ್ನುಟ್ಟು ದಂಟುಕೋಲುಗಳನ್ನು ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿದು ಬರುವ ಶ್ರಾದ್ಧದೇವರನ್ನು ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಈ ಕ್ರಮವೇ ?

ರಾಮ—ನಿನ್ನ ಶಂಕೆ ಅಸಾಂದರ್ಭಿಕವಾದದ್ದಯ್ಯಾ ! ಅವರ ಯೋಗ್ಯತೆ ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿನದು ಎಂಬುದು ನಿನಗೇನಾದರೂ ಗೊತ್ತೇ ? ಅವರಿಗೆ ಯೋಗಮೂಲ ಮತ್ತು ಚತುರ್ವಿಧ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳ ಜ್ಞಾನವಿದೆಯಯ್ಯಾ ! ನೋಡು—

ಗಾಳಿಯಿಲ್ಲದುರಿದೀತೆ ನಮ್ಮ ಈ ಬೆಂಕಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ? ।
ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸದ್ರೂಪದಗ್ನಿ ಹೊಳದೇಳುತಿರುವುದಲ್ಲಿ ॥
ಒಳಗಿನಿಂದ ಆ ತಪಸ್ವಿಗಳ ; ಅದಕುರುವಲಿಲ್ಲ ಯಾವ ।
ವಸ್ತುವಿಲ್ಲವಾಶ್ರಯಕೆ ಉರಿಸುವವರಿಲ್ಲ ಅದರ ಕಾವ ॥೮॥

ವಿದೂಷಕ—ತಪೋಧನರ ಆಗಮನವು ಅಷ್ಟು ಮಹಾರ್ಥಸಂಪನ್ನವಾಗಿರುವುದಾದರೆ ನೀನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ಹೋಗಿ.

(ಹೋಗಿ ಮತ್ತೆ ಬಂದು)

ಅರೇ, ನೋಡಿದಿರೇನಯ್ಯಾ ! ಎಂಥ ಚಮತ್ಕಾರ ! ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಾನೀಗ ಬಾಗಿಲ ಕಡೆಗೆ ಹೋದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಏನ್ರಯ್ಯಾ ನನಗೆ ಕಾಣಿ ಸಿದ್ದು—ಅದೆಂಥ ಬಾಲಕರ ಜೋಡಿಯಯ್ಯಾ ! ಅವರ ಮೈ ನಸು ನೀಲಿ ಬಣ್ಣದ್ದು, ಇನ್ನೂ ಎಳೆ ಹುಡುಗರಾಗಿದ್ದಾರೆ ಅವರು—ಪ್ರಾಯ ಬಂದಿಲ್ಲ. ಜಟ್ಟಿಗನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಮುಟ್ಟಾಗಿದ್ದಾರೆ, ಮಂಗಲದ ಮರಿ ಗಳೆನ್ನುವ ಹಾಗಿದ್ದಾರೆ ! ಅಳತೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವ ಅಂಶ ಇನ್ನೂ ಬಾಕಿ ಇರುವಂತಿದೆ, ಆದರೆ ಅವರ ಆಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೂ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯಗಳಿಲ್ಲ, ರೂಪದಲ್ಲಿ ಮನ್ಮಥನ ಮಕ್ಕಳಂತೆ ತೋರು ತ್ತಾರೆ ; ಈ ನನ್ನ ಗೆಳೆಯ ರಾಮನ ಅಚ್ಚುಗಳಂತಿದ್ದಾರೆ ಅವರು— ಸಾಲವೃಕ್ಷಗಳ ಹಾಗೆ ಅವರ ಎತ್ತರ ; ಕಂಪ, ಇಳಿವು, ಕಸುವು, ಧೈರ್ಯ, ಲಾಲಿತ್ಯಗಳಿಂದ ಈತನ ಪುಟ್ಟ ಮಾದರಿಗಳಾಗಿದ್ದಾರೆ ಆ ಮುಗ್ಧಮೂರ್ತಿಗಳಾದ ತಾಪಸಕುಮಾರರಿಬ್ಬರು !

ರಾಮ—(ಕುತೂಹಲದಿಂದ) ಅವರೇತಕ್ಕಯ್ಯಾ ನನ್ನ ಮುಂದೆ ಬರಬಾರದು ? ಅವರನ್ನು ಯಾರೀಗ ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಿದ್ದಾರೆ ?

ವಿದೂಷಕ—ಬಾಲಭಾವದ ಲಾಲಿತ್ಯದಿಂದ ಕುತೂಹಲವನ್ನು ಕೆರಳಿಸಿರುವ ಆ ಅವಳಿಮಕ್ಕಳ ಬಗ್ಗೆ ನಾನೀಗ ಕೊಡಲಿರುವ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಕೇಳು :

ರಾಮ—ಹೇಳು, ಹೇಳು.

ವಿದೂಷಕ—ಅವರು ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಶಿಷ್ಯರು. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ವೀಣೆ ಬಾರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವ ಪ್ರವೀಣರು. ಅವರು ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ—ತಮ್ಮವರೇ ಆದ ತಪೋಧನರೆಂದು ತಿಳಿದು ನಮ್ಮನ್ನು ರಾಜರ್ಷಿಯ ಪರಿವಾರದವರು ನೆಲದ ಮೇಲಾಗಲಿ, ಆಸನದ ಮೇಲಾ ಗಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಬೇಕು. ಆ ಮೇಲೆ ನಾವು ಮಂದ್ರಭದ್ರವಾದ ಶ್ರುತಿ ಯಲ್ಲಿ ಗಂಭೀರವೂ ತಾಲಲಯಗಳ ಜಾಣ್ಮೆಗೆ ನಿಕಷವೂ ಮಹಾಕವಿ ರಚಿತವೂ ಮಹಾರ್ಥಗಾಂಭೀರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೂ ಯಾರೂ ಈವರೆಗೆ ಕೇಳ ದಿರುವಂಥದೂ ಮಹಾಪುರುಷರ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಹೇಳುವಂಥದೂ ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಬರೆದಂಥದೂ ರಸವತ್ತಾದುದೂ

ಯೋಗದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಕಂಡು ಕಲ್ಪಿಸಿದ ವರ್ಣಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದೂ ವೀಣಾವಾದ್ಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವಂಥದೂ ಆದ ಗೀತವನ್ನು ಹಾಡುವೆವು; ಆಗ ನಮ್ಮ ಅಪೂರ್ವ ಕಲೆಯಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ದೊರೆ ಏನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಬರಲು ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ—ಎಂದು.

ರಾಮ—ಓಹೋ ಹೋ ಹೋ, ಕಲೆಯ ಹೆಮ್ಮೆ ಒಂದು ಕಡೆ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆ ಸೊಕ್ಕಿನ ಉಪನ್ಯಾಸ! ಆಗಲಿ—ಗೆಳೆಯಮುಹೋದಯ, ಅವರು ಹೇಳಿದಂತೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡುವ ಆಶ್ವಾಸನವನ್ನಿತ್ತು ಅವರನ್ನಿಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಾ; ಬಹಳ ಕಾಲ ಕಾದು ಬೇಸತ್ತು ಹಾಡಲೊಲ್ಲೆವೆಂದು ಹೇಳಿಯಾರು—ಹೋಗು, ಹೋಗು.

ವಿದೂಷಕ—ಯಾಕಪಾ ಇಷ್ಟು ಬೇಗ ಸಪ್ಪೆಯಾಗಿಬಿಟ್ಟೆ? ಅವರ ಪರಸ್ಪರ ಸ್ನೇಹ, ರೂಪದ ಹೋಲಿಕೆ, ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಿದ ಜುಟ್ಟುವುಳ್ಳ ಮುಖ—ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಂಡ ರಾಣೀವಾಸದ ಕೆಲಸಗಾರ್ತಿಯರು ಅವರನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸಿ—ದಶರಥಮಹಾರಾಜ ಸಿಂಹಾಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಹೀಗೇ ಅವನ ದರ್ಬಾರಿಗೆ ಶೋಭೆ ತರುತ್ತಿದ್ದರು—ಎಂದಾಗ ಕಣ್ಣೀರು ಆ ಸೇವಿಕೆಯರ ಕಣ್ಣನ್ನು ತುಂಬಿತು.

ರಾಮ—ಅವರ ಆಕಾರವು ನಮ್ಮ ಬಾಲ್ಯವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಡುವಂತಿದೆಯೇ?

ವಿದೂಷಕ—ಹೌದು.

ರಾಮ—ನನ್ನ ಕುತೂಹಲ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದೆ; ಬೇಗ ಅವರನ್ನು ಒಳಗೆ ಕಳಿಸು.

ವಿದೂಷಕ—ನಿನ್ನ ಅಪ್ಪಣೆಯ ಪ್ರಕಾರ (ಎಂದು ಹೋಗುತ್ತಾನೆ).

(ತಾಪಸವೇಷದ ಕುಶಲವರನ್ನು ವಿದೂಷಕ ಕರೆತರುತ್ತಾನೆ).

ಹೀಗೆ ಬನ್ನಿ ಪೂಜ್ಯರೇ!

(ಹೊರಟು)

ಕುಶ—(ಅಪವಾರ್ಯ) ಮಗು, ಲವ! ಈಗ ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ಅಪ್ಪಣೆಯ ಮೇರೆಗೆ ತಾಯಿಯನ್ನು ನಮಿಸಿ ನಾವು ರಾಜಶಿಬಿರದತ್ತ ಹೊರಟಾಗ ಜುಟ್ಟವನ್ನು ಹಿಡಿದು ನೇವರಿಸಿ ಪರ್ಣಕುಟಿಯೊಳಗೆ ಕರೆ

ದೊಯ್ದು ನಿನಗೆ ಅಮ್ಮ ಯಾವ ಗುಟ್ಟನ್ನು ಹೇಳಿದಳು ? ಸ್ವಲ್ಪ ಹೇಳುತ್ತೀಯಾ ಚಿನ್ನ !

ಲವ—ಯಾವ ದೊಡ್ಡ ಗುಟ್ಟನ್ನೂ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ತಪಸ್ವಿಜನರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಎಲೆವನೆಯೊಳಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ, ತೋಳುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎದೆಗವಚಿಕೊಂಡು, ನೆತ್ತಿಗೆ ಮುತ್ತಿಟ್ಟು, ಶೀನಿ, ಮುಗುಳುನಗೆ ನಕ್ಕು, ಶಂಕಿತಳಾಗಿ, ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ನನ್ನ ಕಿವಿಯ ಹಾಲೆಯನ್ನು ಎಳೆದು ತನ್ನ ಮುಖದಿಂದ ನನ್ನ ಮುಖವನ್ನು ಮರೆಮಾಡಿ—ಮಗು, ನಿಮಗೆ ಗರ್ವ ಸಹಜ; ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕುಶಲವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕು—ಎಂದಳು.

ಕುಶ—ಕುಶಲವನ್ನು ಕೇಳಬಹುದು, ನಮಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡುವುದು?

ಲವ—ಏನು ಅಡ್ಡಿ ?

ಕುಶ—ನಮ್ಮ ವಂಶದವರು ಇತರ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವವರಲ್ಲ ವಂತೆ—ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೇ ?

ಲವ—ಯಾರು ಹೇಳಿದರು ನಿನಗಿದನ್ನ ?

ಕುಶ—ಅಮ್ಮ.

ಲವ—ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದೂ ಅವಳೇ ಅಲ್ಲವೇ ? ಹಿರಿಯರ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿ.

ಕುಶ—ಆಗಲಿ, ಹೋಗೋಣ ನಡೆ; ಮುಂದೆ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಂತೆ ನಡೆದು ಕೊಳ್ಳೋಣ.

(ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

ವಿದೂಷಕ—ಈ ಕಡೆ ಬನ್ನಿ ಮಹನೀಯರೇ !

ರಾಮ—(ನೋಡಿ) ಈಗ ಕೌಶಿಕ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವ ಬಾಲಕರು ಅವರೇ ಇರಬೇಕು. ಇದೇನಿದು ? ಒಮ್ಮೆಲೇ ಕಣ್ಣಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿ ಬಂತು ! ಏಕೆ ಹೀಗಾಯಿತು ?

ಅರಿಯೆನು ಇವರನು ಇವರಲ್ಲಾಸ್ಥೆಯು |
ಪರಿವೆಯು ಸಹ ನನಗನಿತಿಲ್ಲ ||

ಅರಿಯೆನಿದೇಕೆಂದೊಮ್ಮೆಲೆ ಕಂಬನಿ |
ಸುರಿಯಿತು (ಏನಿರಬಹುದೆಲ್ಲ !) ||೯||

ಅಥವಾ ಇದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನಿದೆ ?

ಕಂಡ ಕೂಡಲೇ ಸ್ವಸಂಬಂಧಿಕರ ಯಾವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದೋ |
ಎದೆಯನಾರ್ದ್ರಗೊಳಿಸುವರು ಅವರು (ಒಳಗಿಂದ ಹರಿದು ಬಂದ) ||
ಪರಾಮರ್ಶೆಯಿಂದೇನು ದೋಷಗುಣಗಳನು ತಿಳಿಯದವರ |
ಚಂದ್ರಕಾಂತಶಿಲೆಯೊಸರದಿರುವುದೇ ಮೂಡೆ ತಂಪುಗದಿರ ||೧೦||

ಇವರ ಆಕೃತಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ನೋಡುತ್ತೇನೆ. ಅರೇ, ನೋಡಲು ಕೂಡ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಸಾಲದಾಯ್ತಲ್ಲ! ಈ ಹುಡುಗರನ್ನು ನೋಡ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ನನ್ನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಭಯ, ಹರ್ಷ, ಶೋಕ. ದಯೆಗಳು ಮೂಡಿ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಅನುಭವ ವುಂಟಾಗುತ್ತಿದೆ. ಈ ಅನುಭವವು ನನ್ನನ್ನು ಇಡಿಯಾಗಿ ಆವರಿಸಿ ಮೂರ್ಛೆಯಂತೆ ಶೂನ್ಯಾತ್ಮಕತೆಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಿದೆ. (ಮೂರ್ಛಿತನಂತಾಗಿ) ಕಣ್ಣೀರು ಹೇಗೆ ಹರಿಯುತ್ತಿದೆ? ಈ ಕಂಬನಿ ಹರಿದ ಮೇಲೆ ನನ್ನ ಸ್ತಂಭಿತವಾದ ಹೃದಯವು ಶಾಂತವಾದಂತೆ ಭಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಈಗ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಸ್ಥತೆಯುಂಟಾಯಿತು. ಕಂಬನಿಗಳನ್ನೊರಿಸಿಕೊಂಡು ಪುನಃ ಇವರನ್ನು ನೋಡುತ್ತೇನೆ. (ನೋಡಿ) ಇವರ ಮೈಕಟ್ಟು ಗಾಂಭೀರ್ಯ-ಔದಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಧ್ವನಿಸುತ್ತಿದೆ; ಇವರ ಉಡುಪು ಶಾಂತಿ-ಸೌಂದರ್ಯ ಗಳನ್ನು ಹೊರಚೆಲ್ಲುತ್ತಿದೆ; ವಿನಯ-ಸಂಪನ್ನತೆಗಳು ಇವರಲ್ಲಿ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇವರು ಸುಸಂಸ್ಕೃತ ಮನೆತನದವರೇ ಆಗಿರಬೇಕು.

ವಿದೂಷಕ— ಇವನೇ ಮಹಾರಾಜನು; ಈತನ ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ ಪೂಜ್ಯರಾದ ತಾವು ಇವನನ್ನು ಸಮೀಪಿಸಿರಿ.

ಕುಶ— ಮಗು, ಲವ! ನಾನು ಚರ್ಚಿಸಿದ ಪ್ರಣಾಮಸಂದರ್ಭ ಈಗಲೇ ಬಂತೆಂಬುದು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಾಯಿತೇ?

ಲವ— ಈಗಲೇ ಬಂತೇ?

ಕುಶ— ದೊರೆಯ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಂತೆಯೇ ನನ್ನ ಎದೆ ಅಂಜಿಕೆಯಿಂದ ಝಲ್ಲೆನ್ನುತ್ತಿದೆ. ನನ್ನ ಕೈಕಾಲುಗಳು ನಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಕೇಳದಾಗಿವೆ. ಕುಲಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ನನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಯಿತು ; ಇದೇಕೆ? ಇವನೆದುರು ಬಾಗಿದ ನನ್ನ ತಲೆಯನ್ನು ಎತ್ತಲಾರೆನಾದೆ, ಹೆಚ್ಚೇನು? ಇಲ್ಲಿ ನೋಡು— ನಾನು ನಮಸ್ಕಾರ ಹಾಕಿಬಿಟ್ಟೆ!

ಲವ— ಇದೇನಾಶ್ಚರ್ಯ ? ಅಣ್ಣನೂ ನನ್ನಂತೆಯೇ ಭಕ್ತಿಪರವಶನಾಗಿ ಹೋದನಲ್ಲಾ ![20]

(ಇಬ್ಬರೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ರಾಮ— ದಯವಿಟ್ಟು ತಾವು ಧರ್ಮವಿಧಿಯನ್ನು ಮೀರಬೇಡಿರಿ. ಅರೇರೇ. ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿಯೇಬಿಟ್ಟರಲ್ಲಾ ! ಅಯ್ಯೋ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಂದ ನಮಸ್ಕೃತನಾದೆನಲ್ಲಾ !

(ವಿಷಾದಪಡುತ್ತಾನೆ.)

ವಿದೂಷಕ— ಅಯ್ಯೋ ಮಹಾರಾಯ. ನೀನೇಕೆ ವಿಷಣ್ಣನಾದೆ? ಇವರು ಮಾಡಿದ ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ನೀನು ಏನನ್ನೂ ಮಾಡಲಿಲ್ಲ.

---

[20] ರಾಮ ಮಾಡಿದ ಸೀತಾಪರಿತ್ಯಾಗದ ನ್ಯಾಯಬದ್ಧತೆಯು ಚರ್ಚಾಸ್ಪದ ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ— ಎಂಬುದನ್ನು ಕವಿ ಈ ಮೂಲಕ ಧ್ವನಿಸುತ್ತಾನೆ ; ರಾಮರಾಜನು ಧರ್ಮರಾಜನು : ರಾಮನೆಂದರೆ ಆದರ್ಶರಾಜಧರ್ಮ, ಅನಂತರ ಆದರ್ಶ ಪತಿಧರ್ಮ, ಎಂಬ ವ್ಯಾಪಕ-ವ್ಯಾಪ್ಯ ವಿವೇಕವು ಅವನ ಪತ್ನೀ-ಪುತ್ರರ ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ರೂಢಮೂಲವಾಗಿರುವುದನ್ನು ನಾವೀ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬಹುದು. ವಿಧಿರೂಪದ ರಾಮನಿಗೆ ಸೀತೆಯು ಶ್ರದ್ಧಾರೂಪದ ಪತ್ನಿ, ಕುಶಲವರು ವಿತ್ತರೂಪದ ಕ್ರತುಶಕ್ತಿಗಳು— ಎಂಬುದು ದುಷ್ಯಂತಕುಟುಂಬಕ್ಕಿಂತ ರಾಮಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿವೇಶಬಲದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ. ರಾಮನ ಯಜ್ಞ ಇನ್ನೂ ಸರಿಯಾಗಿ ಆರಂಭವಾಗಲೇ ಇಲ್ಲ; ಆಗಲೇ ಕವಿ ಕುಶ (ದರ್ಭೆ)— ಲವ (ಮುಹೂರ್ತ) ರನ್ನು ಕಳಿಸಿದ್ದಾನೆ; ಅವರ ಆಗಮನವು ವಿತ್ತಸಿದ್ಧಿ ; ಸೀತಾಮಿಲನವು ಶ್ರದ್ಧಾಸಿದ್ಧಿ. ಆಮೇಲೆ ರಾಮನ ಯಜ್ಞವಿಧಿ ಸಾಂಗವಾಗಿ ಮುಗಿಯುವುದು.

ಹೀಗೆ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದರೆ ತಪ್ಪಾಗುವುದಿಲ್ಲವೇ? ಇಲ್ಲ. ನೀನು ತಪ್ಪಿತಸ್ಥನಲ್ಲ.

ರಾಮ—ಕೌಶಿಕ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಕಂಡಿದ್ದ; ಇವರು ಗೌರವಾರ್ಹ ನಡತೆಯುಳ್ಳವರೂ ಅತ್ಯಂತ ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯಶೀಲರೂ ನಾಜೂಕಿನ ಸ್ವಭಾವದವರೂ ಎಂದಿದ್ದ. ಕೇಳಿರಿ—

ಅತಿಸಂಭ್ರಮದೆ ನೀವು ನನಗೆ ಮಾಡಿದ ನಮನ।
ನನ್ನಾಜ್ಞೆಯಂತೆ ಈಗ ॥
ನಿಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಚರಣಕಮಲದ್ವಯಕೆ ಸಲಲಿ।
(ಅರ್ಹತೆಗೆ ಸಿದ್ಧಿಭೋಗ) ॥೧೧॥

ವಿದೂಷಕ—ನನ್ನ ಪ್ರಿಯ ಸ್ನೇಹಿತನು ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾರಿಗೂ ಎದುರಾಡಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಂಥ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನೇ ಕೊಡಬಲ್ಲವ. ಈ ಹುಡುಗರು ಮಾಡಿದ ಪ್ರಣಾಮದ ಪರಿಣಾಮ ಹೀಗೆ ಆಗಲಿ ಎಂದರೆ ಹೀಗೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಕುಶಲವರು—(ಎದ್ದು) ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಕುಶಲವೇ?

ರಾಮ—ನಿಮ್ಮನ್ನು ನೋಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಶಲವುಂಟಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ನಾವು ಕೇವಲ ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆಗಷ್ಟೇ ಪಾತ್ರರೇ? ಅತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಆಲಿಂಗನಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಲ್ಲವೇ? (ಅಪ್ಪುತ್ತಾನೆ) ಆಹಾ, ಇವರ ಸ್ಪರ್ಶ ಎದೆಯಾಳವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವಂಥದಾಗಿದೆ! (ಆಲೋಚಿಸಿ) ಮಕ್ಕಳನ್ನೆತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವ ಸುಖ ನನಗರಿಯದು; ಆದರೂ ಮಕ್ಕಳೊಂದಿಗರೊಡನೆ ನನ್ನನ್ನೀಗ ತುಲನೆ ಮಾಡಬಹುದು. ತಪೋವನಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ಗೃಹಸ್ಥರು ನ್ಯಾಯವಾಗಿಯೇ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುತ್ತ ಬದುಕುತ್ತಾರೆ—ಎಂಬುದೀಗ ನನಗೆ ಗೊತ್ತಾಯ್ತು.

(ಲವಕುಶರನ್ನು ತನ್ನ ಸಿಂಹಾಸನದಲ್ಲಿ ಜೊತೆಗೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.)

ಲವಕುಶರು—ಇದು ರಾಜನ ಸಿಂಹಾಸನವಲ್ಲವೇ? ನಾವಿದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲ.

ರಾಮ—ಅಂತರವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು ಶೀಲಭಂಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದು. ಆದ್ದರಿಂದ ನನ್ನ ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು

ಕೊಳ್ಳಿರಿ; ಆಗ ನಿಮಗೆ ಸಿಂಹಾಸನದ ನೇರವಾದ ಸ್ಪರ್ಶವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

(ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ)

ಲವಕುಶರು—(ತಮಗಿಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲವೆಂಬಂತೆ ನಡೆದುಕೊಂಡು) ರಾಜನೇ, ನಮ್ಮ ಬಗ್ಗೆ ಅತ್ಯೌದಾರ್ಯವನ್ನು ವಹಿಸಬೇಡ.

ರಾಮ—ನಿಮಗೆ ಅತಿಸಂಕೋಚ ಬೇಡ.

ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡವರಿಂದಲಾದರೂ ಬಾಲಕರು |
ಲಾಲನೀಯರು ವಯೋಧರ್ಮದಿಂದ ||
ತಂಗದಿರ ಬಾಲಭಾವದೆ ಶಿವನ ಮಸ್ತಕದ |
ಕೇದಿಗೆಯ ನೇರನೇ (ಲೀಲೆಯಿಂದ) ||೧೬||

(ನೀರು ತುಂಬಿದ ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡಿ ಅಪ್ಪುತ್ತಾನೆ)

(ವಿದೂಷಕನನ್ನು ನೋಡಿ)

ಇಂದಿಗೆ ಸೀತೆ ನಿರ್ವಾಸಿತೆಯಾಗಿ ಎಷ್ಟು ವರ್ಷಗಳಾದವು—ನೆನಪಿದೆಯೇ ?

ವಿದೂಷಕ—ಮಂದಭಾಗ್ಯನಾದ ನನಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆನಪಿದೆ. (ಕೈ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಎಣಿಸಿ ಆಮೇಲೆ ಕಾಲಿನ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ತೋರಿಸಿ)[21] ಹೆಚ್ಚು ಲೆಕ್ಕಾಚಾರವೇಕೆ ? ನೀನು ಸ್ವತಃ ಸೀತೆಯನ್ನು ಹೊರಗಟ್ಟಿ ಇಂದಿಗೆ ೧೦ ವರ್ಷಗಳಾದವು.

ರಾಮ—(ಕುಮಾರರನ್ನು ನೋಡಿ) ಹೇಗಾದರೂ ಸೀತೆಗೆ ಸುಖಪ್ರಸವವಾಗಿದ್ದರೆ ಇಷ್ಟು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಳ ಮಕ್ಕಳು ಇಷ್ಟೇ ದೊಡ್ಡವರಾಗುತ್ತಿದ್ದರಲ್ಲವೇ ?

ವಿದೂಷಕ—ಮಂದಭಾಗ್ಯನಾದ ನಾನು ಹುಟ್ಟದೆ ಇದ್ದು ವಿಯೋಗ ಹೊಂದಿದ ಮಕ್ಕಳ ಈ ಸುದ್ದಿಯಿಂದ ಸ್ತಂಭಿತನಾಗಿ ಹೋದೆ! (ಅಳುತ್ತಾನೆ.)

---

[21] ೫ + ೩ = ೮ ಅಥವಾ ೧೦ + ೩ = ೧೩ ಎಂದಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ೧೦ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ವಿದೂಷಕನ ವಿದೂಷಕತ್ವವನ್ನು ಬಿಂಬಿಸಲು ಕವಿ ಹೂಡಿದ ತಂತ್ರ.

ರಾಮ—ನಾನು ಕೂಡ ಈ ತಪಸ್ವಿಕುಮಾರರನ್ನು ಕಂಡು ದುಃಸಹ ಸಂಕಟವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ನನ್ನ ತನಯರಿಗೆ ಯಾವ ಯಾವವಸ್ಥೆಗಳು ಬಂದವೇನೊ ।
ಎಂಬುದನ್ನು ಈ ವಿರಹಿಯಾದ ನಾನೂಹಿಸಿರುವ ಹಾಗೆ ॥
ಮುನ್ನ ನೋಡಿ ಆ ಅವಸ್ಥೆಗಳ ದಾಟಿರುವ ಕುವರರನ್ನು ।
ತುಂಬಿ ಹೃದಯ ಅನುಕಂಪದಿಂದ ದ್ರವಿಸುತಿದೆ
(ಕಾಲಹೋಗೆ) ॥೧೩॥

ವಿದೂಷಕ—(ಗಾಬರಿಯಿಂದ) ಅಯ್ಯಯ್ಯೋ ಬಿಡು, ಬಿಡು ಬೇಗ, ಈ ತಪಸ್ವಿ ಕುಮಾರರು ಬದುಕಲಿ ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದು ![22]

ರಾಮ—(ಗಡಿಬಿಡಿಯಿಂದ ಬಾಲಕರನ್ನು ಕೈಬಿಟ್ಟು) ಸ್ನೇಹಿತನೇ, ಇದೇನಿದು ?

ವಿದೂಷಕ—ಸಾಕೇತಪುರದ ಅಜ್ಜಂದಿರು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು—ರಘುವಂಶದವರಲ್ಲದ ಯಾರಾದರೂ ಈ ಸಿಂಹಾಸನವನ್ನು ಹತ್ತಿದರೆ ಅವರ ತಲೆಯೊಡೆದು ನೂರು ಹೋಳಾಗುವುದು—ಎಂದು.

ರಾಮ—(ಉದ್ವೇಗದಿಂದ) ಬೇಗನೆ ಕೆಳಗಿಳಿಯಿರಿ. (ಇಬ್ಬರೂ ಕೆಳಗಿಳಿದು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ) ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿದ್ದೀರಲ್ಲಾ ನೀವಿಬ್ಬರೂ ? ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ನೋವೂ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ ತಾನೆ ?

ಲವಕುಶರು—ನಾವು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿದ್ದೇವೆ; ನಮಗೆ ಯಾವ ನೋವೂ ಉಂಟಾಗಲಿಲ್ಲ.

ವಿದೂಷಕ—ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ ! ಹೀಗೆ ಯಾವ ನೋವೂ ಉರಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಆರಾಂ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರಲ್ಲಾ ಇವರು !

ರಾಮ—ಇದರಲ್ಲೇನಿದೆ ಆಶ್ಚರ್ಯ? (ಮಕ್ಕಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ) ತಪಸ್ವಿಗಳ ಶರೀರವು ಸ್ವಸ್ತ್ಯಯನದಿಂದ ರಕ್ಷಿತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನೋಡು—

---

22 ಮಾರೀಚಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸರ್ವದಮನನಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದ ರಕ್ಷಾಯಂತ್ರವನ್ನು ಅದು ಬಿದ್ದೊಡನೆಯೇ ದುಷ್ಯಂತ ಹೆಕ್ಕಲು ಹೋದಾಗ ಅಲ್ಲಿದ್ದ ಹೆಂಗಸು ಮುಟ್ಟಬೇಡ ಎಂದು ಭಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ ಸಂದರ್ಭಕ್ಕಿದು ಸಮಾನವಾದುದು.

ತಪಕೆ ನಿಂದವರೆದುರು ಶರಗಳು
ವಿಫಲವಾಗುವುವಯ್ಯ ವಾಸವ-
(ನಪರಿಮಿತ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ತಳೆದಿಹ) ಕುಲಿಶಕೋಟಿಗಳು ||
ಸಫಲವಾಗುವುವೆಂದು ತಿಳಿದೆಯ ?
(ಚಪಲವಟು ನಿನಗರಿಯದೆಂದೂ—
ತಪದ ಮಹಿಮೆಯಪಾರ, ಒರುಪವು ಸತ್ಯಮೂರ್ತಿಗಳು ||೧೪||

(ಬಾಲಕರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ಕುರಿತು)

ನೀವು ಬರಿನೆಲದಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟರಿ ?

ಲವಕುಶರು—ಮಹಾರಾಜ. ನೆಲವು ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೊದಲನೆಯ ಆಸನವಲ್ಲವೇ ?

ರಾಮ—ಹೌದು. (ಸುಮ್ಮನಿರುತ್ತಾನೆ)

ವಿದೂಷಕ—ದೊರೆಯೇ, ಅತಿಥಿಗಳಲ್ಲವೇ ಇವರು? ಅವರೊಡನೆ ಮಾತಾಡು ; ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತುಬಿಟ್ಟೆಯಲ್ಲಾ ?

ರಾಮ—ನಿಮ್ಮ ಸೊಬಗಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಕುತೂಹಲ ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರಶ್ನಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿದೆ : ನೀವು ಯಾವ ವರ್ಣದವರ ಮಕ್ಕಳು ? ನೀವು ಯಾವ ಆಶ್ರಮದ ದೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪಡೆದಿದ್ದೀರಿ ?

ಕುಶ—(ಲವನಿಗೆ ಉತ್ತರಕೊಡಲು ಸನ್ನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ.)

ಲವ—ನಮ್ಮದು ೨ನೆಯ ವರ್ಣ, ಮೊದಲನೆಯ ಆಶ್ರಮ.

ರಾಮ—ಮೊದಲನೆಯ ವರ್ಣದವರಲ್ಲ ಇವರು! ಆದುದರಿಂದ ಇವರು ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದೂ ಕೆಳಗೆ ಕುಳಿತದ್ದೂ ಬಹಳ ತಪ್ಪಾಗಲಿಲ್ಲ ; ಆಗಲಿ : ನೀವು ಸೂರ್ಯವಂಶದವರೋ ಚಂದ್ರವಂಶದವರೋ ?

ಲವ—ಸೂರ್ಯವಂಶದವರು.

ರಾಮ—ಅರೇ, ಇವರು ನಮ್ಮ ವಂಶದವರೇ ಆಗಿಬಿಟ್ಟರಲ್ಲಾ !

ವಿದೂಷಕ—ಏನು— ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಉತ್ತರ ಕೊಡುತ್ತಾರಲ್ಲಾ !

ರಾಮ—ನೀವು ಒಬ್ಬ ತಾಯಿಯ ಮಕ್ಕಳೇನು ?

ಲವಕುಶರು—ಹೌದು.

ರಾಮ—ನೀವು ಅವಳಿಗಳೇನು ?

ಲವಕುಶರು—ನಿಜ.

ರಾಮ—ಈಗ ಸರಿಹೋಯ್ತು. ನಿಮ್ಮಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯನಾರು? ಅವನ ಹೆಸರೇನು?

ಲವ—(ಕೈಯಿಂದ ತೋರಿಸಿ) ಅಣ್ಣನಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಾಗ ನಾನು ಲವನೆಂದು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ; ಅವನು ಹಿರಿಯರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವಾಗ.... (ಅರಿಯದವನಂತೆ ಅಷ್ಟಕ್ಕೇ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಕುಶ—ಕುಶನೆಂದು ನನ್ನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

ರಾಮ—ಎಷ್ಟು ಸುಸಂಸ್ಕೃತವಾಗಿ ಮಾತಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ಇವರು!

ವಿದೂಷಕ—ಹೆಸರೇನೋ ಗೊತ್ತಾಯಿತು; ಹಿರಿಯ ಯಾರು ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ.

ರಾಮ—ಕೈಯಿಂದ ತೋರಿಸುವುದರಿಂದಲೂ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳದುದರಿಂದಲೂ ಆಗಲೇ ಕುಶ ಹಿರಿಯನೆಂಬ ಉತ್ತರ ಕೊಟ್ಟಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ!

ವಿದೂಷಕ—ಹೌದು ಹೌದು; ಈಗ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೆನಪಾಯ್ತು.

ರಾಮ—ನಿಮ್ಮ ಗುರುಗಳ ಹೆಸರೇನಪ್ಪಾ?

ಲವ—ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು.

ರಾಮ—ಯಾವ ಸಂಬಂಧದಿಂದ?

ಲವ—ಉಪನಯನದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಉಪದೇಶದಿಂದ.

ರಾಮ—ನಿಮ್ಮ ತಂದೆ ಯಾರು?

ಲವ—ನನಗವನ ಹೆಸರು ಗೊತ್ತಿಲ್ಲ; ಈ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಅವನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

ರಾಮ—ಎಲಾ ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆಯೇ?

ಕುಶ—ಅವನ ಹೆಸರು ನನಗೆ ಗೊತ್ತು.

ರಾಮ—ಹೇಳು.

ಕುಶ—'ನಿರ್ದಯ' ಎಂದು.

ರಾಮ—(ವಿದೂಷಕನನ್ನು ನೋಡಿ) ಗೆಳೆಯ, ಈ ಹೆಸರು ಬಹಳ ಅಪರೂಪವಾಗಿದೆಯಲ್ಲಾ?

ವಿದೂಷಕ—(ಯೋಚಿಸಿ) 'ನಿರ್ದಯ' ಎಂದು ಹೇಳುವವರಾರು?

ಕುಶ—ಅಮ್ಮ.

ವಿದೂಷಕ—ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಹಾಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾಳೋ ಸಹಜವಾಗಿಯೋ ?

ಕುಶ—ನಾವೇನಾದರೂ ತಪ್ಪನ್ನು ಮಾಡಿದಾಗ ಅವಳು 'ನಿರ್ದಯನ ಮಕ್ಕಳೇ, ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡಬೇಡಿರಿ' ಎಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ಬಯ್ಯುತ್ತಾಳೆ.

ವಿದೂಷಕ—ಇವರಪ್ಪನ ಹೆಸರು 'ನಿರ್ದಯ' ಎಂದಾದರೆ ಇವರ ಅಮ್ಮ ಅವನಿಂದ ಅವಮಾನಿತೆಯೂ ನಿರ್ವಾಸಿತೆಯೂ ಆಗಿರಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೇನನ್ನೂ ಮಾಡಲಾರದೆ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೀಗೆ ಬಯ್ಯುತ್ತಾಳೆ—ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ.

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಕೌಶಿಕ ಸರಿಯಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿದ್ದ. (ನಿಟ್ಟುಸಿರಿಟ್ಟು) ಹೀಗಾಗಿಹೋದ ನನಗೆ ಧಿಕ್ಕಾರ! ಆ ಬಡವೆ ನನ್ನ ತಪ್ಪಿಗಾಗಿ ತನ್ನ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಹೀಗೆ ಬಯ್ಯುತ್ತಾಳೆ (ಕಂಬನಿದುಂಬಿ ನೋಡುತ್ತಾನೆ.) ನಿಮ್ಮ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆ 'ನಿರ್ದಯ' ಇದ್ದಾನೆಯೇ ?

ಲವ—ಇಲ್ಲ.

ರಾಮ—ಎಲ್ಲಿದ್ದಾನೆ ಎಂದು ಕೇಳಿ ತಿಳಿದಿದ್ದೀರಾ ?

ಲವ—(ಕುಶನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ)

ಕುಶ—ನಾವಿನ್ನೂ ಅವನ ಕಾಲಿಗೆರಗಿಲ್ಲ. ಅಮ್ಮ ವಿರಹವ್ರತ ಹಿಡಿದು ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುವುದಷ್ಟೇ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತು.

ರಾಮ—ಅವನೇನಾದರೂ ನಿಮ್ಮ ನೆತ್ತಿಗೆ ಮುತ್ತಿಟ್ಟದ್ದುಂಟೇ ?

ಕುಶ—ಅದೂ ಇಲ್ಲ.

ರಾಮ—ಈ ನಿರ್ವಾಸನವು ಬಹಳ ದೀರ್ಘಕಾಲದ್ದೂ ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕವಾದದ್ದೂ ಆಗಿದೆ ಎಂಬುದು ಸ್ಪಷ್ಟ : ಏಕೆಂದರೆ, ಅವನೂ ನೀವೂ ಈವರೆಗೆ ಭೇಟಿ ಮಾಡಿದ್ದೇ ಇಲ್ಲ! (ವಿದೂಷಕನನ್ನು ನೋಡಿ) (ಜನಾಂತಿಕ) ಇವರ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂದು ನನಗೆ ಕುತೂಹಲ ಉಂಟಾಗಿದೆ. ಹೆಂಗಸರ ಬಗ್ಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಕೇಳುವುದು ಉಚಿತವಲ್ಲ—ಅದರಲ್ಲೂ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ. ಇದಕ್ಕೇನು ಮಾಡಬಹುದು ? ಯಾವ ಉಪಾಯವಿದೆ ?

ವಿದೂಷಕ—(ಜನಾಂತಿಕ) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಮಾತಿಗೆ ಎದುರಿಲ್ಲ. ಆಮುದ

ರಿಂದ ನಾನು ಕೇಳುತ್ತೇನೆ. (ಪ್ರಕಾಶ) ನಿಮ್ಮ ತಾಯಿಯ ಹೆಸರೇನಪ್ಪಾ ?

ಲವ—ಅವಳಿಗೆ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳಿವೆ.

ವಿದೂಷಕ—ಅದು ಹೇಗೆ ?

ಲವ—ತಪೋವನವಾಸಿಗಳು ಅವಳನ್ನು ದೇವಿಯೆಂದು ಕರೆದರೆ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ಸೊಸೆಯೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

ರಾಮ—ವಾಲ್ಮೀಕಿಋಷಿಗಳ ಸೊಸೆ ಯಾವ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮನೆತನದವಳಪ್ಪಾ?

ವಿದೂಷಕ—ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮನೆತನಗಳು ಅನೇಕ ಇರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೆಂದು ಊಹಿಸುವುದು ಕಷ್ಟ.

ರಾಮ—ಸ್ವಲ್ಪ ಇತ್ತ ಬಾ ಗೆಳೆಯ !

ವಿದೂಷಕ—(ಹತ್ತಿರಹೋಗಿ) ಅಪ್ಪಣೆಕೊಡಯ್ಯಾ ದೊರೆ !

ರಾಮ—ಈ ಬಾಲಕರ ಕುಟುಂಬ ವೃತ್ತಾಂತವು ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಮ್ಮ ಕುಟುಂಬದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನೇ ಹೋಲುತ್ತದೆ!

ವಿದೂಷಕ—ಹೇಗೆ ?

ರಾಮ—ಇವರಿಗೂ ಸೀತಾಗರ್ಭಕ್ಕೂ ಕಳೆದ ಕಾಲಾವಧಿ ಒಂದೇ ; ಇವರೂ ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಸೂರ್ಯವಂಶದವರು. ಇವರು ಹುಟ್ಟುವ ಮೊದಲೇ ಇವರ ತಾಯಿಯು ಪ್ರೋಷಿತೆಯಾಗಿದ್ದವಳು ; ಮತ್ತು ಸಿಂಹಾಸನ ಏರಿದಾಗ ಇವರಿಗೆ ಏನೂ ಆಗಲಿಲ್ಲ ; ಅಲ್ಲದೆ ಇವರ ಅಪ್ಪನ ಹೆಸರು ನಿರ್ದಯನೆಂದದ್ದು ನನ್ನಂಥವನ ಕ್ರೂರತನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ: ಅಲ್ಲದೆ, ಇವರಮ್ಮನ 'ದೇವಿ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಅವಳ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯೆವನ್ನು ಧ್ವನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಅತಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ಬಹಳ ದುಃಖಕ್ಕೀಡಾಗಿದ್ದೇನೆ. (ದುಃಖಿಸುತ್ತಾನೆ)

ವಿದೂಷಕ—ಇವರು ಸೀತೆ ಹಡೆದ ಮಕ್ಕಳೆಂದು ನಿನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನು ?

ರಾಮ—ಅಲ್ಲ, ಅಲ್ಲ : ಅದು ಹೇಗಾದೀತು ? ತಪೋವನವಾಸಿಗಳ ಮೇಲೆ ಇಂಥ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ನಾನು ಹೊರಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ. ಆದರೆ—

ಇವರ ಕಾಯದೆತ್ತರವನು
ಇವರ ಶ್ಯಾಮವರ್ಣವನ್ನು

ಇವರ ವಂಶವಯುಗಳನ್ನು ಬಗೆಯೆ ಕಷ್ಟವ !
ಶಿವಿವುದೆದೆಯ ಜನಕಜೆಯುನು-
ಭವಿಸಿದತಿ ದುರಂತಗತಿಯು
(ಸವನಿರಲು ವಿಪ್ರವಾಸ) ಬಸಿರಿಯಾಗಿರೆ ||೧೫||

(ಚಿಂತೆ-ಶೋಕಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ)

(ತೆರೆಯಲ್ಲಿ) ಹೋ ಹೋ—ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಮನೆತನದ ರಾಜಕುಮಾರರಾದ ಲವಕುಶರಲ್ಲಿ ಯಾರಿದ್ದಾರೆ ಇಲ್ಲಿ ?

ಲವಕುಶರು—(ಕೇಳಿ) ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಇಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ.

(ಮತ್ತೆ ತೆರೆಯಲ್ಲಿ)

ಇಷ್ಟು ಕಾಲ ಕಳೆದರೂ ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದ್ದನ್ನು ಮಾಡಲಿಲ್ಲವೇ ?

ಮೌನೀಂದ್ರವಾಲ್ಮೀಕಿ ರಚಿಸಿದ ಮಹಾರಥವು
ರಾಣ ಪುರುಷೋತ್ತಮ ಚರಿತ್ರೆಯನು ರಘುಕುಲ-
ತ್ರಾಣ ದಶರಥನಗ್ರಸೂನುವಿನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ
ಹಾಡಿ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದೊಳಗೆ ||
ಮಾಣದಾಶ್ರಮಕೆ ಬನ್ನಿರಿ ಮತ್ತೆ ಎಂದ ಗುರು
ವಾಣಿಯನು ಮರೆತಿರೇನಿಷ್ಟುಹೊತ್ತಿನ ತನಕ
ಏನು ಮಾಡಿದಿರಿ ? ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕದ ಕಾಲ ಬಂತೀಗ
ರಾಜಕುಮಾರರೇ ||೧೬||

ಲವಕುಶರು—ದೊರೆಯೇ, ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದ್ದಾರೆ ; ನಾವಿನ್ನು ಹೊರಡುತ್ತೇವೆ.

ರಾಮ—ಮುನಿಗಳು ಹೇಳಿಕಳಿಸಿದ ಮಹತ್ವದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಾನೂ ಗೌರವಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆದರಿಂದಲೇ—

ಗಾನಕೋವಿದರಯ್ಯ ನೀವು ಪು-
ರಾಣಕವಿ ವಾಲ್ಮೀಕಿ ವ್ರತನಿಧಿ
ತಾನೆ ಬಂತೀ ಬುವಿಗೆ ಮೊದಲೀ ಬಗೆಯ ಕಾವ್ಯಕೃತಿ ||

ಶ್ರೀನಿದಾನನ ಶ್ಲಾಘ್ಯಕಥೆಯೆನ-
(ಲೇನ ಹೇಳಲಿ) ಇದನು ಕೇಳುವ
ಮಾನಿಸರು ಮಡಿಯಾಗುವರು, ಪರಿವಾರ ಮೆಚ್ಚುವುದು ||೧೭||

ಗೆಳೆಯ, ಮನುಷ್ಯ ಸಮಾಜದಲ್ಲಿ ಈ ಬಗೆಯ ಛಂದೋಮಯ ವಾಣಿ ಉದಯಿಸಿದ್ದು ಇದೇ ಮೊದಲು ಎಂದು ನಾನು ಕೇಳಿಬಲ್ಲೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಾನು ನನ್ನ ಇಷ್ಟಮಿತ್ರ ಬಂಧುಬಾಂಧವರೊಡನೆ ಇವರ ಕಾವ್ಯಗಾಯನವನ್ನು ಕೇಳಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇನೆ. ಸಭಾಸದರನ್ನು ಬರಹೇಳು. ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ಹೇಳಿಕಳಿಸು. ಈ ಸಿದ್ಧತೆ ನಡೆಯುವಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನಾನು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಿಂಹಾಸನದಿಂದೆದ್ದು ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಕುಳಿತು ಸೆಟೆದಂತಾದ ಕಾಲುಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟಗೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ.

(ಎಲ್ಲರೂ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

(ಐದನೆಯಂಕ ಮುಗಿದುದು)

ಆರನೆಯಂಕ

(ರಾಜಗೃಹಸಚಿವನಾದ ದರ್ಬಾರುಭಕ್ಷ್ಠಿ ಬರುತ್ತಾನೆ) (ನೋಡಿ)

ಸಚಿವ—ಅರೇ, ದೊರೆ ಬಂದೇ ಬಿಟ್ಟನಲ್ಲಾ !

ಮೂರು ವೇದಗಳಿಂದ ಸಲೆ ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದ
ಅಶ್ವಮೇಧದ ಹಾಗೆ ರೂಹುದಳೆದ ॥
ಶ್ರೀರಾಮ ಬರುತಲಿಹ ಮೂವರು ಮಹಾಶೀಲ-
ಸಂಪನ್ನರೊಡನೀಗ ಬೆಂಬತ್ತಿದ ॥೧॥

(ಈಗ ಕುಶ, ಲವ, ಲಕ್ಷ್ಮಣರೊಡನೆ ರಾಮ ಪ್ರವೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಎಲ್ಲವರು—(ಸರಿದು ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ)

ಸಚಿವ—(ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ) ಪೂಜ್ಯನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ. ಇದೋ ದರ್ಬಾರಿನ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ : ಇದು ಆಸನಗಳ ಸಾಲು.

(ಎಲ್ಲರೂ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ)

ಸಚಿವ—ದೊರೆ, ಇತ್ತನೋಡು : ನಿನ್ನ ವಂಶದ ಬಂಧು ಬಾಂಧವರು, ಇತ್ತ ಕುಳಿತವರು ನಗರ-ಪಟ್ಟಣಗಳ ಶ್ರೇಷ್ಠಿಗಳು ; ಈ ಕಡೆ ಮಹಾಗ್ರಾಮಗಳ ಧುರೀಣರು ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ—ಪ್ರಜಾಪ್ರಮುಖರಾದ ಇವರೆಲ್ಲರೂ ನಿನಗೆ ಗೌರವವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ.

ರಾಮ—(ನೋಡಿ) ಇದೇನೀಕಡೆ—ನಮ್ಮ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಪರದೆಯ ಮರೆ ?

ಸಚಿವ—ನಿನ್ನ ತಾಯಿಯರಾದ ಕೌಸಲ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ
ದೇವಿಯರು ನಿನ್ನನುಜ ಭರತಾದ್ಯರ ॥
(ಮನ್ನೆಯರು) ಸೊಸೆಯರಾ ದಶರಥ ಮಹೀಶ್ವರನ
(ಕಣ್ಣ ಬೊಂಬೆಗಳಲ್ಲಿ) ಕುಳಿತಿರುವರು ॥೨॥

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ದರ್ಬಾರು ಸಚಿವನನ್ನು ಕುರಿತು)

ಪೂಜ್ಯನೇ, ಅತ್ತಿಗೆಯಾದ ವೈದೇಹಿಯನ್ನು ನೀನು ದೇವಿಯರಲ್ಲೂ ಗಣಿಸಲಿಲ್ಲ, ಸೊಸೆಯಂದಿರಲ್ಲೂ ಗಣಿಸಲಿಲ್ಲ—ಇದೇನು ?

ರಾಮ—(ನಿಟ್ಟುಸಿರಿಟ್ಟು) ಸಚಿವ, ನೀನು ಹೋಗಿ ನಿನ್ನ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೋ.

ಸಚಿವ—ನೀನು ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಆಗಲಿ. (ಎಂದು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ)

ರಾಮ—ಪೂಜ್ಯ ತಪಸ್ವಿಕುಮಾರರೇ, ಹಾಡಿರಿ.

(ರಾಗ : ಕಲ್ಯಾಣಿ ; ತಾಳ : ಆದಿ)

ಕುಶಲವರು—ಆಽಸುರೇಂದ್ರ ಸನ್ನಿಭ ಭೂಪ || ಶರವಿದ್ಯಾರೂಪ |
ಕೋಽಸಲಾಧಿನಾಥನಾದ ||ಪ||

ರಾಮ—ಏನಿದು ? ನಮ್ಮ ತಂದೆಯ ಹೆಸರಿನವನನ್ನೇ ಎತ್ತಿಕೊಂಡರಲ್ಲಾ ಇವರು ಮೊದಲು ?

ಕುಶಲವರು—(ಶ್ರೀಶ) ಕೈಹಿಡಿದ ಮೂವರರಸಿಯರ |
ಕೋಸಲಕೇಕಯಭವೆಯರನಾಮೇ
ಲಾಸುಮಿತ್ರೆಯನು (ವೈಭವದಿಂದ)ವಿ
ಲಾಸದೆ ಮೆರೆದನು ದೋಷವಿದೂರನು ||ಅ. ಪ||

ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು—(ಹರ್ಷದಿಂದ) ಕವಿಯು ನಮ್ಮ ತಂದೆಯನ್ನೇ ಕಥಾನಾಯಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದಂತೆ ತೋರುವುದಲ್ಲಾ !

ಕುಶಲವರು—ಕೌಸಲ್ಯೆಯು ರಾಮನನ್ನು ಪ್ರಸವಿಸಲು ||

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಕುಶಲವರು—ಕೈಕೇಯಿಯು ಮತ್ತಾ |
ದೋಷದೂರನಾದಂಥ ಭರತನನ್ನು ||
ಆ ಸುಮಿತ್ರೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಶತ್ರುಘ್ನರ
ಲೇಸುಗಳಿಗೆಯಲಿ ಹಡೆದಳು (ಮಂಗಲೆ)
(ದೇಶಮೆಚ್ಚುವಂತವರು ಬೆಳೆದು ಸಂ-
ತೋಷಗೊಳಿಸಿದರು ಸಜ್ಜನರೆಲ್ಲರ) ||೧||

ರಾಮ—(ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಆಲಿಂಗಿಸುತ್ತಾನೆ)

ಕುಶಲವರು—ಸೀತೆಯನ್ನು ರಘುರಾಮ ಮದುವೆಯಾದ ||
ಆ ಬಳಿಕ ಊರ್ಮಿಳೆಯ |
(ಪೂತ) ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಕೈಹಿಡಿದನು ; ಜನಕ ||
ಓತು ಭರತ ಶತ್ರುಘ್ನರಿಗಾಗಳೆ
ಪ್ರೀತಿಯ ತಮ್ಮನ ಕುವರಿಯರಿಬ್ಬರ
ನೀತಿಯಂತೆ ಧಾರೆಯನೆರೆದನು ; (ವಿ
ಖ್ಯಾತರಾದರಾ ನಾಲ್ವರು ಧರೆಯಲಿ) ||೨||
ಆಗ ತಾನೆ ಯೌವನದಲಿ ಕಾಲಿಟ್ಟ || ರಾಜನ್ಯ ಕುಮಾರರು |
ಭೋಗಕಾಮರಾಗಿರೆ ನವಪತ್ನಿಯರು ||
ತಾಗಿದಂತೆ ಶನಿ ದುಃಸ್ಥಿತಿಗಿಳಿದರು |

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಚೆನ್ನಾಗಿದೆ ಕಥೆ.

ಲವಕುಶರು—(ಸ್ವಲ್ಪ ವಿರಾಮ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಾಗ)

ರಾಮ—ತಡಮಾಡಬೇಡಿರಿ ; ಬೇಗನೆ ಹಾಡಿರಿ.
ಆಗ ತಂದೆ ಮುಪ್ಪಾಗಿದ್ದನು ತಲೆ
ಗಾಗ ಕಾಕಪಕ್ಷಗಳು ನಮಗೆ ಮ-
ತ್ತಾಗ ತೋಟದಲಿ ಗಿಡಮರ ಚಿಕ್ಕವು ||೩||

ಕುಶಲವರು—ರಾಮಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕಟ್ಟಲು ಪಟ್ಟವನು ||
ಸಿದ್ಧತೆಯನು ಮಾಡಿರೆ |
ಧಾಮಕೆಯ್ದೆ ಮಾತಾಮಹನಾ ಭರತ ||

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಖಂಡಿತವಾಗಿ ನಮ್ಮ ನಡುವಿನ ತಾಯಿಯನ್ನು ಇವರು ದೂರುತ್ತಾರೆ. (ಪ್ರಕಾಶ) ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸೀತಾಪಹರಣದ ಅನಂತರದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಹಾಡಿರಿ.

ಲವಕುಶರು—ಕಾಲ ಕಳೆಯೆ ಶೂರ್ಪಣಖೆಯ ಮುಖದಿಂ |
ಕೇಳಿ ರೂಪ ಸೌಂದರ್ಯವ ಸೀತೆಯ |
ಜಾಲ್ಮ ಲಂಕೆಗವಳಂಗವನೊಯ್ದರು |
ಕೀಳದಾದ ಚಾರಿತ್ರದ ಮೂಲವ ||೪||

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ರಾಮನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ)

ಕುಶಲವರು—ಬಳಿಕ ರಾಮ ಕಪಿಸೈನ್ಯದ ಬಲದಿಂದ ||
ಕಟ್ಟಿದ ಸೇತುವೆಯನು |
ಜಲಧಿಗಂತು ಲಂಕೆಗೆ ದಾಳಿಯನಿಟ್ಟ ||
ಕೊಲಲು ರಾವಣನ ಯತ್ನಿಸಿ ಗೆದ್ದನು |
ಲಲನೆ ಸೀತೆಯನು ಕೂಡಿ ಪುಷ್ಪಕದಿ
ನಲವಿನಿಂದಯೋಧ್ಯೆಗೆ ಮರಳಿದ (ನಾ
ಗೆಲುವನೆಲ್ಲರೂ ಮೆಚ್ಚಿದರೊಗುಮಿಗೆ) ||೫||

ರಾಮ—ಎಷ್ಟು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿದೆ ಕಥೆ!

ಕುಶಲವರು—ಪಡೆದು ರಾಜ್ಯವನು ಬಳಿಕಾ ದಾಶರಥಿ ||
ಜನವಾದಕೆ ಹೆದರುತ |
ಬಿಡು ಅರಣ್ಯದಲಿ ಸೀತೆಯ ನೀನೆಂದು ||
ಒಡನೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗಾಣತಿ ಕೊಡಲವ |
ನಡೆದ ರೋದಿಸುವನಾಥೆಯ ರಾಘವ-
ನೊಡಲ ಪುಣ್ಯ ಸಂತತಿಯನು ಹೊತ್ತಿಹ
ಬಡವೆ ಜಾನಕಿಯನಡವಿಗೆ ಬಿಸುಟು ||೬||

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಯ್ಯೋ, ಈ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಅಪಯಶಸ್ಸಿಗೆ ಗುರಿಯಾದ!

ರಾಮ—ನಿನ್ನದೇನಿದೆ ಇದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪು? ಇವೆಲ್ಲವೂ ರಾಮಪರಾಕ್ರಮದ ಗೀತಗಳು! ಪೂಜ್ಯ ತಾಪಸಕುಮಾರರೇ, ಮುಂದೆ ಹಾಡಿರಿ.

ಕುಶಲವರು—ಇಷ್ಟೇ ನಮಗೆ ಕಲಿಸಿದ ಕಾವ್ಯಗೀತ.

ರಾಮ—(ಉದ್ವೇಗದಿಂದ) ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕಷ್ಟ ಬಂದಿತಲ್ಲ!

ಕುಶಲವರು—ಜನಕಜಾತೆ ನೈರಾಶ್ಯದಿಂದ ನರಳಿ ||
ಮೂರ್ಛಿತೆಯಾದಳು ತಾ |
ಮುನಿಯು ಮುಗಿಸಿದನು ಕಥೆಯನಿಲ್ಲಿಗೇನೇ ||
ಅನುಮಾನಿಸಿ ಅಪ್ರಿಯ ವೆನಿಸೀತೀ
ಜನರಿಗೆಂದು ಬಗೆದನುಪಮಚತುರನು

ಕೊನೆಯಿದೆಂದು ನಮಗರುಹಿರುವನು ನಮ-
ಗಿನಿತು ಮಾತ್ರ ಗೊತ್ತರಸನೆ ಮನ್ನಿಸು ||೭||

ಕುಶ—(ಅಪವಾರ್ಯ) ಈ ಮಹಾರಾಯರು ಸೀತೆಯ ಕಥೆ ಕೇಳಿ ಬಹಳ ವಿಷಾದ ಪಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಇವರಿಗೀಗ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ.

(ಲಕ್ಷ್ಮಣನನ್ನು ಕುರಿತು)

ರಾಮಾಯಣ ಕಥೆಯ ನಾಯಕರು ನೀವೇನೇ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ದುಃಖಭಾಗಿಗಳಾದ ಅವರು ನಾವೇ.

ಕುಶ—ಸೀತೆಯನ್ನು ಕಾಡಿಗೆ ನೀನು ಕರೆದೊಯ್ದು ಬಿಟ್ಟೆಯಾ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ) ಹತಭಾಗ್ಯನಾದ ನಾನೇ.

ಕುಶ—ಸೀತೆಯು ರಾಮನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯೇ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ನಿಜ.

ಕುಶ—ಸೀತೆಯ ಅಥವಾ ಅವಳ ಗರ್ಭದ ವೃತ್ತಾಂತವೇನಾದರೂ ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಿದೆಯೇ ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ನೀವು ಹಾಡಿದ್ದರಿಂದಷ್ಟೇ ನಮಗೆ ಗೊತ್ತು.

ರಾಮ—ಇನ್ನುಮುಂದೆ ಇವರೇನು ಮಂಗಲವನ್ನು ಹಾಡಿಯಾರು ? (ಆಲೋಚಿಸಿ) ಹೀಗೆ ಕೇಳುತ್ತೇನೆ: ಪೂಜ್ಯ ತಪಸ್ವಿಕುಮಾರರೇ, ಇದು ನಿಮ್ಮ ರಾಮಾಯಣಾಭ್ಯಾಸದ ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟವೋ, ಇಲ್ಲವೆ, ಕಾವ್ಯದ ಅಂತ್ಯಘಟ್ಟವೋ ?

ಕುಶ—ನಮಗೇನೂ ತಿಳಿಯದು.

ರಾಮ—ಕಾಶ್ಯಪನನ್ನೇ ಕೇಳಬೇಕಾಯಿತು. ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಕಾಶ್ಯಪನನ್ನು ಕರೆ

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಹೋಗಿ ಕಾಶ್ಯಪನನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದ)

ಕಾಶ್ಯಪ—(ನೋಡಿ) (ಸ್ವಗತ)

ಈ ರಾಮ ನಯನಾಭಿರಾಮನಾಗುವನು |
ಸೀತಾ ಸುತರ್ಕಳಿಂ ಸೇವ್ಯನಾಗುವನು ||
ತಿಷ್ಯ ಮತ್ತಾ ಪುನರ್ವಸುಗಳಿಂದೆಂತು
ತಿಂಗಳಾಗುವನೊ ಸಂಸೇವ್ಯತಾನಂತು ||೧೬||

ಹೌದು; ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಚಂದ್ರನ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವ ಆ ತಾರೆಗಳಂತೆ ಈ ಕುಶಲವರು ರಾಮಚಂದ್ರನನ್ನು ಸೇರುವ ಕಾಲವೀಗ ಬಂದಿದೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣಾ, ಕಾಶ್ಯಪ ಬಂದ.

ರಾಮ—(ನಮಸ್ಕರಿಸಿ) ಈ ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಿರಿ.

ಕಾಶ್ಯಪ—(ಕುಳಿತು) ರಾಮಾಯಣದ ವಿಶೇಷ ಭಾಗವನ್ನು ಕೇಳಲು ನಿಮಗೆ ಕುತೂಹಲವಿದ್ದರೆ ಕುಶಲವರು ಎಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು?—ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸಿರಿ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—'ಬಡವೆ ಜಾನಕಿಯನಡವಿಗೆ ಬಿಸುಟು' ಎಂಬಲ್ಲಿಗೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿದರು.

ಕಾಶ್ಯಪ—ಹಾಗಾದರೆ ಮುಂದಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಕೇಳಿರಿ.

ರಾಮ—ಏನು ಮಾಡಬೇಕಾಯಿತು?

ಕುಶಲವರು—ಶ್ರೀರಾಮರ ಪತ್ನಿಯ ಕುಶಲವನ್ನು ಹಾಡುತ್ತಾರೇನು?

ಕಾಶ್ಯಪ—ಅಡವಿಯಲ್ಲಿ ಕೇಳಿಸಲು ಆರ್ತನಾದ
ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿಯು।
ಒಡನೆ ಬಂದ ಶಿಷ್ಯರನು ಕರೆದುಕೊಂಡು॥
'ನಡುಗ ಬೇಡ ಎಲೆ ಮಗಳೆ ತಂದೆ ಸಂ।
ಗಡಿಗ ನಿನ್ನ ಆ ಮಾವ ಕೂಡ; ನಿ-।
ನ್ನೆಡರು ಕಳೆವುದಿರು ನನ್ನ ಗುಡಿಸಿಲಲಿ।
ನಡೆ' ಎನುತ್ತ ಕರೆದೊಯ್ದನಾಶ್ರಮಕೆ ॥೮॥

ರಾಮ—ಪೂಜ್ಯ ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳಿಂದ ರಘುಕುಲ ಅನುಗೃಹೀತವಾಯ್ತು; ನಾನು ಉದ್ಧಾರ ಹೊಂದಿದೆ!

ಕುಶಲವರು—ಸುದೈವದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮರ ಹೆಂಡತಿ ಕುಶಲದಲ್ಲಿದ್ದಾಳೆ—ಎಂದಾಯ್ತು!

(ಎಲ್ಲರೂ ಸಂತೋಷವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ)

ಕುಶ—(ಅಪವಾರ್ಯ) ಮಗು, ಲವ! ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳ ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ಸೀತೆ ಎಂಬವಳು ಯಾರೋ?

ಲವ—ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ. ಸೀತೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು ವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು ಬರೆದ ರಾಮಾಯಣ ಕಾವ್ಯದಲ್ಲಷ್ಟೇ ಬಂದಿದೆ.

ರಾಮ—ಆಮೇಲೆ, ಆಮೇಲೆ.

ಕಾಶ್ಯಪ—ಕಾಲ ತುಂಬಲಾ ಸೀತೆ ಆಶ್ರಮದಲಿ ||
ತಾನೊಂದು ಸುದಿನದಲಿ |
ಬಾಲ ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರಮರ ಬಾನು ಹಡೆದ ||
ಲೀಲೆಯಿಂದ ಯಮಳರನು ಹಡೆದಳೆನೆ |

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣ ಯಶಸ್ವಿಯಾಗಲಿ, ದೈವಬಲದಿಂದ ರಘುಕುಲ ಬೆಳೆಯಲಿ!

ಕುಶಲವರು—ಮಹಾರಾಜನು ಪುತ್ರಜನ್ಮದಿಂದ ಯಶೋಭಾಗಿಯಾಗಲಿ!

ರಾಮ—(ಸ್ವಗತ) ಅವರು ಕುಶಲವರೇ ಆಗಿರಬಹುದೇ?

ಕಾಶ್ಯಪ—(ಶೀಲಶಾಲಿ) ಮುನಿ ನಾಮಕರಣವನು
ಬಾಲಕರಿಗೆ ಕುಶಲವರೆಂದೆಸಗಿದ
(ತಾಲಗಾನ ಶರ ವಿದ್ಯೆಗಳರುಹಿದ) ||೯||

ರಾಮ—ಅರೇ, ಇವರೇ ಸೀತೆಯ ಮಕ್ಕಳೇನು! ಬಾ ಮಗು ಕುಶ, ಬಾ ಮಗು ಲವ!

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಓಹೋ, ಇವರೇ ಅಣ್ಣನ ಆತ್ಮರೂಪರಾದ ದೇವೀಸುತರು!

ಕುಶಲವರು—ಅರೆ, ಇವನೇ ಅವನೇ?
ಅಪ್ಪಾ, ನಮ್ಮನ್ನು ಕಾಪಾಡು.
(ಎಲ್ಲರೂ ಪರಸ್ಪರ ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಮೂರ್ಛಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ.)

ಕಾಶ್ಯಪ—(ವಿಷಾದದಿಂದ) ಇದೇನು ಬಂತಪ್ಪಾ ಫಜೀತಿ!

ಮಂಗಲ ಕಾವ್ಯವ ಹಾಡಲು ನಾನೀ |
ನಾಲ್ವರು ರಘುವರರು ||
ಸಂಗಡಲೇ ಬುವಿಗುರುಳಿದರಲ್ಲಾ
ಏಕಹಿತವ ಪಡೆದು ||೧೦||

ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅನೇಕರ ಏಕಹಿತ ಹೀಗೇ ಅವರಿಗೆ ದುಃಸಹವಾಗುತ್ತದೆ, ಬಹುಶಃ ಮಾನವಜೀವನದಲ್ಲಿ! ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡಹೋದ ಮಂದಭಾಗ್ಯನಾದ ನನ್ನಿಂದ ಇಂಥ ಕೇಡು ಸಂಭವಿಸುವಂತಾಯಿತೇ! (ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ)

ಸುದೈವದಿಂದ ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿದೆ ಇವರ ಒಡಲುಗಳಲ್ಲಿ. ಪೂಜ್ಯರಿಗೂ ದೇವಿಗೂ ಈ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತೇನೆ.

(ಎಂದು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ.)

(ವಾಲ್ಮೀಕಿ–ಸೀತೆಯರು ತ್ವರೆಯಿಂದ ಬರುತ್ತಾರೆ)

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಮಗಳೇ, ಬೇಗ ಬಾ, ತಡಮಾಡಬೇಡ; ಮೂರ್ಛೆಗೆ ಕೂಡಲೇ ಮದ್ದು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಣವೇ ಹೋಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ!

ಸೀತೆ—ನಿಜ ಹೇಳಿರಿ—ರಾಘವರು ಇನ್ನೂ ಪ್ರಾಣ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆಯೇ ?

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಸಮಾಧಾನ ತಂದುಕೋ ; ರಾಘವರು ಬದುಕಿದ್ದಾರೆ. ಇವರು ಉಸಿರಾಡಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಕಾಣಿಸುವುದಿಲ್ಲವೇ ನಿನಗೆ ?

ಸೀತೆ—ಸರಿಯಾದ ಸಾಕ್ಷಿಯನ್ನೇ ಕೊಟ್ಟರಿ, ತಂದೆ !

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಹುಡುಕುತ್ತ) ಮೈಥಿಲಿ !

ನೋಡು ಮುಂದೆ ಕಣ್ಣು ತೆರದು
ಯತ್ನದಿಂದ ಧೈರ್ಯ ತಳೆದು |
ನಿನ್ನ ಕಥೆಯ ಪ್ರಳಯ ಪವನ
ತಂದುದಿವರಿಗಿಂದು ಪತನ ||೨೧||

ಸೀತೆ—(ನಾಚಿಕೆಯಿಂದ) ಪೂಜ್ಯರೇ, ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ನೋಡಲು ನನಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿಲ್ಲ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ದೃಢಸ್ವರದಿಂದ) ನಾನಿರುವಾಗ ನಿನಗೆ ನೋಡು ಅಥವಾ ನೋಡಬೇಡ ಎಂದು ಅಪ್ಪಣೆಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾರ ಯಾರಿಗಿದೆ? ಹೋಗು—ವಾಲ್ಮೀಕಿಯಾದ ನಾನು ನಿನಗೆ ನೋಡಲು ಆಜ್ಞೆಮಾಡುತ್ತೇನೆ ; ಕೈಹಿಡಿದವನ ಕೈಹಿಡಿ.

ಸೀತೆ—(ನೋಡಿ) ಏನು! ಎಲ್ಲರೂ ಹೀಗೆ ಅಚೇತನರಾಗಿದ್ದಾರಲ್ಲಾ ! ಅಯ್ಯೋ ! (ಬಿದ್ದು ಅಳುತ್ತಾಳೆ.)

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಹೋಗು. ಮೂರ್ಛೆಹೋದ ಇವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಮಾಡು.

ಸೀತೆ—ಮೊದಲು ಈ ಹತಭಾಗ್ಯಳಾದ ನಾನು ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಸಮಾಧಾನ ಗೊಳಿಸಲೇ ?

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರ ದಯಾದೃಷ್ಟಿಗೆ ಕೂಡ ಈ ಮಕ್ಕಳೇ ಹೆಚ್ಚಿನವರು; ಆದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಕುಶಲವರನ್ನು ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು! ನಾನು ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರನ್ನು ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತೇನೆ. ಮಗು, ರಾಮ, ಏಳು! ಮಗು, ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ಏಳು! ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಂದುಕೊಳ್ಳಿರಿ.

ಸೀತೆ—ಮಗು, ಕುಶ, ಏಳು! ಮಗು, ಲವ, ಏಳು! ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ತಾಳಿರಿ.

(ಎಂದು ತಲೆಗೆ ನೀರು ಹಾಕಿ ತಟ್ಟುತ್ತಾಳೆ)

ರಾಮ—(ಎಚ್ಚೆತ್ತು) ಪೂಜ್ಯ ಕಾಶ್ಯಪ, ಸೀತೆ ಬದುಕಿದ್ದಾಳೆಯೇ ?

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ನಿನ್ನ ಎದುರಿಗೇ ಇದ್ದಾಳೆ.

ರಾಮ—(ನೋಡಿ) ಏನು, ಪೂಜ್ಯವಾಲ್ಮೀಕಿಗಳು! ಪೂಜ್ಯರೇ, ಎಲ್ಲಿಂದ ಬಂದಿರಿ, ಹೇಗೆ ಬಂದಿರಿ ಇಲ್ಲಿಗೆ? (ನಾಚುತ್ತಾನೆ)

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಇಲ್ಲಿ ನಾಚಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ್ದೇನೂ ಇಲ್ಲ; ಹೆಂಡತಿಯ ಬಗ್ಗೆ ಅಲ್ಲವೇ ಅನುಕಂಪ ತೋರಿದ್ದು ?

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ದೀರ್ಘವಾಗಿ ಉಸಿರುಬಿಡುತ್ತ ಎದ್ದು) ಅಣ್ಣ ಎಚ್ಚತ್ತನೇ ?

ರಾಮ—ಮಂದಭಾಗ್ಯನಾದ ನಾನು ಎಚ್ಚತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಕುಶಲವರು—(ಎಚ್ಚೆತ್ತು) ಅಪ್ಪಾ, ಕಾಪಾಡು ನಮ್ಮನ್ನು.

(ಎಂದು ಪಾದಗಳ ಮೇಲೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಅಳುತ್ತಾರೆ)

ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು—(ಅಪ್ಪಿ ಸಮಾಧಾನಮಾಡುತ್ತ) ಮಕ್ಕಳೇ, ಗಾಬರಿಯಾಗಬೇಡಿರಿ, ಸಮಾಧಾನ ತಾಳಿರಿ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಜೋರಾಗಿ) ಆ! ಅಪ್ಪನನ್ನು ಕಂಡು ಹೆಚ್ಚಿಕೊಂಡ ಮಕ್ಕಳೇ! ಎಲ್ಲಿ-ಯಾರ ಎದುರು ನೀವು ಅಳುತ್ತಿದ್ದೀರಿ? ಈಗ ಕಣ್ಣೊರಸಿಕೊಳ್ಳಿರಿ.

ಕುಶಲವರು—(ಕಣ್ಣೊರಸಿಕೊಂಡು ರಾಮನನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ನಿಲ್ಲುತ್ತಾರೆ)

ಸೀತೆ—(ಅಪವಾರ್ಯ) ನೀವು ನೋಡಿದ ಈತ ಯಾರು ?

ರಾಮ—ಅರೇ ! ಸೀತೆ ಇಷ್ಟು ಉದಾಸೀನೆಯಾಗಿದ್ದಾಳೆ ! ಇಷ್ಟು ದೀರ್ಘ ಕಾಲವಾದ ಮೇಲೆ ನನ್ನನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಮುಗುಳುನಗೆಯಾಡಿ ಕೂಡ ನನ್ನನ್ನು ಮನ್ನಿಸುವುದಿಲ್ಲವಲ್ಲ !

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಸಿಟ್ಟಿನಿಂದ) ಎಲೈ ರಾಜನೇ, ನೀನು ಬಹಳ ಸಂಭಾವಿತ. ಸ್ನೇಹಮಯ, ಮಹಾಕುಲೀನ, ವಿವೇಕಸಂಪನ್ನ—ನನಗೆಲ್ಲಾ ಗೊತ್ತಿದೆ! ಜನಕನು ಧಾರೆಯೆರೆದು ಕೊಟ್ಟ, ದಶರಥನು ನಿನಗಾಗಿ ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ, ಅರುಂಧತಿಯು ಮಂಗಲೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ, ವಾಲ್ಮೀಕಿಯ ದೆಸೆಯಿಂದ ವಿಶುದ್ಧಚಾರಿತ್ರಳಾದ, ಅಗ್ನಿಯು ಶುದ್ಧಳೆಂದು ಅನುಭವದಿಂದ ಕಂಡಿರುವ, ಕುಶಲವರ ತಾಯಿಯಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಭೂಮಿತಾಯಿಯ ಮಗಳಾದ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಜನಾಪವಾದ ಕೇಳಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು ಯುಕ್ತವೇನು ?

ರಾಮ—(ಸಂಕಟಪಡುತ್ತಾನೆ)

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಲಕ್ಷ್ಮಣ, ನ್ಯಾಯವೇನಿದು ? ಅಥವಾ ನಿನ್ನನ್ನು ಬೈದು ಏನು ಫಲ ? ನೀನು ಎಷ್ಟಾದರೂ ಕಿರಿಯ, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಮಾಡುವವ. (ರಾಮನನ್ನು ಕುರಿತು) ರಾವಣನನ್ನು ಕೊಂದ ಬಳಿಕ ಯಾರ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಸೀತೆಯನ್ನು ನೀನು ಮತ್ತೆ ಕರೆದುಕೊಂಡೆ ?

ರಾಮ—ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ವಿಶ್ವಾಸವು ಸಡಿಲವಾಗಲು ಕಾರಣವೇನು ?

ಸೀತೆ—ಅಯ್ಯೋ, ಅಧನ್ಯೆಯಾದ ನನಗಾಗಿ ಆರ್ಯಪುತ್ರನು ಹೀಗೆ ಬಯ್ಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತಲ್ಲಾ (ಕಿವಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾಳೆ).

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಅಗ್ನಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದೀ ಕುಶಲವರ ತಾಯಿ |
ಶುದ್ಧಳೆಂದಾದ ಮೇಲೆ ||
ಮಗ್ನವಾಯ್ತೇಕೆ ಮನ ಹೇಳಕೇಳುವರಿರದ |
ಕ್ಷುದ್ರ ಜನವಾದದಲ್ಲಿ ? ||೨೨||

ರಾಮ—ರಾಜನಾದವನು ಜನಸೇವಕನೆಂಬ ನಂಬಿಗೆಯಿಂದ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಏನು, ಜನಸೇವಾಧಿಕಾರದಿಂದ ನನ್ನನ್ನು ಮೀರಿ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾನಲ್ಲ ಇವನು!

ಕ್ಷುದ್ರಜನರೆ ಬೇಕು, ಅವರ ಹೃದಯ ಬಹಳ ಸರಳ।
ಹತ್ತು ಜನರು ಬದುಕುವಂತೆ ಬದುಕದವರು ವಿರಳ॥
ಅವರ ಮನದೊಳಳ್ತಿಯಿಹುದು ಸಹಜ; ಆದರಿಂಥ।
ಮಲಿನ ಹೃದಯದರಸುಮಕ್ಕಳದ್ದೆ ಬೇರೆ ಪಂಥ॥
ಬರಿಯ ಮಳಲ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಡುಕಹೋದರೊಬ್ಬ
ತಿಲವ ಕಾಣಬಲ್ಲನೆಂತು? (ಮಳಲೊಳೆಣ್ಣೆಯುಂಟೆ?) ॥೨೩॥

ಮಗಳೇ, ಏನಿವನ ಹತ್ತಿರ ವಾದ-ಪ್ರತಿವಾದ? ಈ ಕುಶಲವರನ್ನು ಕರೆದುಕೋ, ನಡೆ, ಹೋಗೋಣ ನಮ್ಮ ಆಶ್ರಮಕ್ಕೆ (ಎಂದು ಹೊರಡುತ್ತಾನೆ).

ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು—ಪೂಜ್ಯರೇ, ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಡಿರಿ, ಬನ್ನಿರಿ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಹಿಂದಿರುಗಿ) ವೈದೇಹಿ, ಇಂಥ ಜನಸೇವಕ ಮಹಾರಾಜನು ತಪೋವನಕ್ಕೆ ನಾನು ಹಿಂದಿರುಗಿದರೆ ನನ್ನ ಮೇಲೆ ದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸಿಯಾನು! ಆದುದರಿಂದ ನೀನೀಗ ಆತ್ಮಶೋಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಈ ರಾಜಾಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ಕೊಟ್ಟುಬಿಡು.

ಸೀತೆ—ನಾನು ಹೇಗೆ ಆತ್ಮಶೋಧವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿ?

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಒಳಗಣ್ಣನ್ನು ತೆರೆದು. ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಿಯ ಹೇಳಿಕೆಯಿಂದ ನೀನು ಪಾಪರಹಿತಳೆಂದು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೀತೆ—(ನಾಚಿ) ಜನಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನಾನೀಗ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹೇಳಿಕೆಯನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ: ವಿದೇಹರಾಜನ ಮಗಳಾದ ಈ ಮಂದಭಾಗಿನಿಯು ಅಕಳಂಕ ಚಾರಿತ್ರಸಂಪನ್ನೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಈ ಮಾತನ್ನು ಸಾರಿಹೇಳು. ವಿಕಾರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಪ್ರತೀಕಾರ ನಡೆಯಲಿ.

ಸೀತೆ—ಗುರುಗಳ ಆಜ್ಞೆ ಅನುಲ್ಲಂಘನೀಯ.

(ಕೈ ಮುಗಿದು ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿ)

ಲೋಕಪಾಲಕರೇ, ಗಗನಮಧ್ಯಸ್ಥರಾದ ದೇವತೆಗಳೇ, ಗಂಧರ್ವ ಸಿದ್ಧ ವಿದ್ಯಾಧರರೇ, ಯೋಗಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಂದ ಸರ್ವಲೋಕರಹಸ್ಯಗಳನ್ನು ಅರಿತ ವಾಲ್ಮೀಕಿ-ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ-ವಸಿಷ್ಠ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳೇ, ರಾಘವಕುಲಪಿತಾಮಹನೂ ಸಕಲ ಲೋಕಗಳ ಶುಭಾಶುಭಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯೂ ಆದ ಸೂರ್ಯದೇವನೇ, ಕೇಳಿರಿ : ಸೀತೆಯೀಗ ತನ್ನ ಚಾರಿತ್ರಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಹೀಗೆ ಸತ್ಯವನ್ನು ಸಾರುತ್ತಾಳೆ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಮಹಾಪ್ರಭಾವದಿಂದ ಎಳೆತರಲಾದ, ಸೀತೆಯ ಘನತೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಆಶ್ಚರ್ಯವನ್ನೀಗ ನೀವು ನೋಡಲಿದ್ದೀರಿ.

ಎಲ್ಲರೂ—(ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ) ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ! ಏನಿದು? ಸೀತಾದೇವಿಯ ಮಾತು ಮುಗಿಯುವಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಸ್ಥಾವರ-ಜಂಗಮಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಇಡೀ ಜಗತ್ತೇ ನಿಃಶಬ್ದವಾಗಿ, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯವಾಗಿ ಆಲಿಸಲು ಸಿದ್ಧವಾದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿದೆಯಲ್ಲ! ಅದೋ ನೋಡಿರಿ—

ಅಲೆಗಳನು ಹಿಡಿತದಲಿ ತಂದುಕೊಂಡು ಕಡಲಾಯ್ತು ಶಾಂತ ವೀಗ |
ಈ ಪ್ರಕೃತಿಚಪಲವಾದನಿಲಗಾಗಸದೊಳಿಲ್ಲ ಚಲನವೇಗ ||
ಭೂಮಿಯನು ಹೊತ್ತ ದಿಗ್ಗಜಗಳೆಲ್ಲ ನಿಂತಿಹವು ಕಿವಿಯ ತೆರೆದು |
ಏನಿಳೆಯೆ ಕೇಳಲೀ ಸೀತೆಯುಸಿರುವುದ ಬಂತೊ ವ್ಯೆಯ ಮರೆದು ||೨೪||

ಸೀತೆ—ಸಕಲ ಲೋಕಗಳ ಮಹತ್ವಾಕಾಂಕ್ಷೆಗಳ ಸಿದ್ಧಿಗೆ ಆಧಾರಭೂತನಾಗುವುದರ ಮೂಲಕ ಗುರ್ವಾಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸಿದ, ಮಹಾಪರ್ವತಗಳನ್ನು ಕಿತ್ತು ತಂದು ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇತುವೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ, ಸುರಾಸುರಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಏಕೈಕ ಧನುರ್ಧರನಾದ ಮತ್ತು ರಘುಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ರಾಘವರಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದ ನಿನ್ನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು—ಅಪತಿವ್ರತಾಭಾವದಿಂದ ಇನ್ನಾರನ್ನೂ ಕಣ್ಣಿಂದ ನೋಡದ, ಮಾತಾಡಿಸದ, ಮನಸಾ ಚಿಂತಿಸದ ನನ್ನ ಚಿತ್ತದ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಈ ಸತ್ಯವಚನದಿಂದ (ಸಾರುತ್ತೇನೆ). ಇದನ್ನು ಎಲ್ಲ ಲೋಕ

ಗಳಿಗೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣುವ ದಿವ್ಯರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಮಹಾ ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿನಿಯಾದ ದೇವತೆ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸಲಿ.

(ಎಲ್ಲರೂ ಗಡಬಡಿಸುತ್ತಾರೆ!)

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಇದೇನಿದು? ಲೋಕದಲ್ಲೀಗ ಅವ್ಯಕ್ತಭೀಷಣವಾದ ಸ್ಥಿತ್ಯಂತರ ಉಂಟಾಗಿದೆಯಲ್ಲ!

ಬಾನ್ಬಿಲವ ತುಂಬುತಿದೆ ಪಾತಾಳದಿಂದೆದ್ದ
ಸಂಘರ್ಷನಾದ ||
ಕುಂಟರಂದದಿ ಗಿರಿಗಳತ್ತಿತ್ತ ಸರಿಯುತಿವೆ
ಮಂದಗತಿಯಿಂದ ||
ಕಡಲು ಕಡೆದಾಗ ನೊರೆಯೆದ್ದು ನಗುವಂತೀಗ
ನಗುತಲಿದೆ ನೋಡು |
ತೀರದಲ್ಲಿಯ ಕಾಡ ಗಡಿಗಳನು ಲವಣಜಲ
ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದೆ ಹೋ! ||೨೫||

(ಸೀತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು) ದೇವತೆ ಬರುವ ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕಂಡು ಬರುತ್ತಿವೆ. ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಸತ್ಯವನ್ನು ಸಾರು.

ಸೀತೆ—(ಸಕಲ ಲೋಕಗಳ ...ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಪುನಃ ಸಾರುತ್ತಾಳೆ)

(ತೆರೆಯಲ್ಲಿ)

ಗೋವುಗಳಿಗೆ ಒಳಿತಾಗಲಿ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಒಳಿತಾಗಲಿ, ರಾಘವರಿಗೆ ಒಳಿತಾಗಲಿ!

ಮಿಥಿಲೆಯರಸನ ಮಗಳ ಸತ್ಯವು
ಗತಿಸಿ ಪಾತಾಳಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲು
ಪ್ರಥಿತ ಪೃಥಿವಿಯು ತನ್ನ ನಿಶ್ಚಲ ಭೂಶರೀರವನು |
ಪತಿಸಿ ನೀರಿಂದೆದ್ದು ಬಂದವೊ-
ಲತಿ ಮಹಾ ದಿವ್ಯಾಕೃತಿಯೊಳೀ
ವಿತತಮಧ್ಯಮಲೋಕದಲಿ ಜಲರಶನೆ ಮೂಡಿಹಳು ||೨೬||

ಎಲ್ಲರೂ—(ಕೇಳಿ ವಿಸ್ಮಯಪಡುತ್ತಾರೆ)

ವಾಲ್ಮೀಕಿ— ಇಂಥ ಆಶ್ಚರ್ಯಕಾರಕ ಘಟನೆಗಳು ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದರಂತೆ ನಡೆದುದನ್ನು ಈ ವರೆಗೆ ಯಾರೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ, ಕೇಳಿಲ್ಲ!

ನಾಗಭವನದಿಂದೇಳುತಿರುವುದಗೊ ಬೆಳಕು ದಿಗ್ದೆಸೆಗಳ |
ಸಾಗಿ ತುಂಬುತಿದೆ ಹೊತ್ತಕಂಪ ಪದ್ಮಾದಿ ಪುಷ್ಪಿಕೆಗಳ ||
ಮಂದ ಮಂದ ಗತಿಯಿಂದ ಬಂದು ಪಾತಾಳದಿಂದ ಗಾಳಿ |
ವಂದಿಸೆತ್ತಿ ಕೈಗಳನು ದೊರೆಯೆ ಭೂದೇವಿ ರೂಹುದಾಳಿ ||
ಬರುತಲಿಹಳದೋ ಮೆಲ್ಲ ಮೆಲ್ಲನಾ : ಚೆಲ್ಲಿ ಹೂಗಳನ್ನು |
ಕರೆಯಿರವರನಾದರದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ ಕುಶಲವರೇ ಇನ್ನು ||೨೭||

ಎಲ್ಲರೂ—(ಹೇಳಿದ ಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ) (ಕೈ ಜೋಡಿಸಿ)
ಚರವನೆಲ್ಲ ನೀ ಹೊತ್ತೆ ನಿನ್ನನು ಅನಂತ |
ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ತಾ ಹೊತ್ತ ಧೀನುವಾದಂಥ ||
ಚೆಲುವೆ ನಿನ್ನ ಕರೆದಿಷ್ಟವನ್ನು ಸುರವೃಂದ |
ನಲಿಯಿತಿಂದು ಪಡೆದೇನೆಂಬೆವು ಬಿಸವಂದ ||೨೮||

ಬಿಂಜ ಬೆಳ್ಳಿಬೆಟ್ಟಗಳು ನಿನ್ನ ಮೊಲೆ ಕಾಣಾ |
ಗಂಗೆ ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಾರ ಕಡಲು ಒಡ್ಯಾಣ ||
ಯಾಗವಸ್ತುಗಳಿಗಾಗಿ ಮಳೆಯ ಸುರಿಸ್ಯಾನು |
ಭೋಗರಾಜ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಹರಿಸ್ಯಾನು ||೨೯||

ಮುತ್ತುರತ್ನಗಳ ಗಣಿಯೆ ನೀ ವಸುಂಧರಾ |
ಹೆತ್ತು ಸಾಕಿರುವ ತರುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಭರಾ ||
(ಉತ್ತಮೋತ್ತಮರ ಕರ್ಮದಾಶ್ರಯಸ್ಥರಾ |
ನಿತ್ಯಮೂರ್ಖರನು ಕ್ಷಮಿಸಿತಿದ್ದುವಕ್ಷರಾ) ||೩೦||

ಭಗವತಿ ವಿಶ್ವಂಭರೇ, ನಿನಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ!

ಭೂದೇವಿ—(ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿ) ಎದುರು ನಿಂತ ಪತಿವ್ರತೆಯರ ಆಜ್ಞೆ ಅನುಲ್ಲಂಘನೀಯವಲ್ಲವೇ ?

ಸ್ವರ್ಗ ಮರ್ತ್ಯಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿದ ರವಿಕಿರಣ
ನುಗ್ಗಲಾರದು ನನ್ನ ಮನೆಯು, ಹಕ್ಕಿಗಳೊಡೆಯು
ಬಗ್ಗಿ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಬರುವ ವೇಗವಳಿಯದ ಹೊರಲು
ಗಾಂಭೀರ್ಯಕಂಜಿ ಆದರ ||

ಆಗ್ರಪಂಕ್ತಿಗೆ ಸೇರದಲ್ಪ ತಾಪಸರಲ್ಲಿ
ವ್ಯಗ್ರಪ್ರಯತ್ನಗಳ ಮಾಡಿಯೂ ಸೇರದಾ
ದುರ್ಗಮಸ್ಥಳವಾದ ಪಾತಾಳದಿಂದೆನ್ನ ತಂದಳಿವಳಿಷ್ಟು ದೂರ
||೩೧||

ಆದುದರಿಂದ ಇವಳನ್ನೇ ಮಾತಾಡಿಸುತ್ತೇನೆ: ಮಗಳೇ, ಮೈಥಿಲಿ, ನಾನೀಗ ಏನು ಮಾಡಿಕೊಡಲಿ ?

ಸೀತೆ—(ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ನೋಡಿ) ಭಗವತಿ, ನೀನು ಯಾರು ?

ಭೂದೇವಿ—ನಾನು ಯಾರೆಂದು ನಿನಗೆ ಗೊತ್ತಾಗಲಿಲ್ಲವೇ ?

ಮುನಿಯೆಂಬನೆನ್ನನೋಂಕಾರಕೆರಡನೆಯವಳು
ಜನನಿ ನಾನೀಯೆಲ್ಲ ಜಂಗಮಸ್ಥಾವರಕೆ |
ನನ್ನಲ್ಲಿಯೇ ತಪಸ್ಸಿದ್ಧಿ ಮಾನವಕುಲದ
ನಿನ್ನೆಡೆಗೆ ಬಂದಿರುವ ನಾನು ಭೂದೇವಿ ಕೇಳ್ ||೩೨||

ಬಹಳ ಹಿಂದೆ ವರಾಹನೊಬ್ಬನೆತ್ತಿದ್ದ |
ಮಹಿಮೆ ನಿನ್ನದು ನನ್ನನೀಗ ಎತ್ತಿಹುದು ||
ಮಗಳೆ, ಬೇಕೇನು (ಹೇಳಭಿಜಾತಚರಿತೆ
ವಿಗಡಿಸಿದುದೇನಿಲ್ಲಿ ದಿವ್ಯಗುಣಭರಿತೆ ?) ||೩೩||

ಸೀತೆ—(ಕೈಮುಗಿದು) ಭಗವತಿ, ಅನುಕಂಪವನ್ನು ತಾಳಿ ನಿನಗೆ ಕಂಡಂತೆ ನನ್ನ ಅಕಳಂಕಚಾರಿತ್ರವನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಟಿಸು.

ಭೂದೇವಿ—ಹಾಗೇ ಆಗಲಿ. (ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿ)

ಋಷಿಗಳೇ, ದಾನವರೇ, ಸಿದ್ಧರೇ, ಯಕ್ಷರೇ |
ಗಂಧರ್ವ ಕಿನ್ನರ ಪ್ರಭೃತಿ ಸುರರೇ ||
ದೆಸೆಗಳೊಡೆಯರೆ, ದಿವ್ಯರೇ ಕೇಳಿರೀ ಸೀತೆ |
ದಶರಥಾತ್ಮಜರಾಮನಿಷ್ಠೆ ನರರೇ ||೩೪||

ಕನಸುಮನಸುಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಆತನನುಳಿದು |
ನೆನೆಯಲಿಲ್ಲನ್ಯನನು ತಿಳಿಯಿರಿದನು ||೩೫||

(ಆಕಾಶದಿಂದ ಹೂಮಳೆ ಸುರಿಯುತ್ತದೆ, ದೇವದುಂದುಭಿ ಮೊಳಗುತ್ತದೆ)

ಎಲ್ಲರೂ (ಹರ್ಷದಿಂದ) ಆಹಾ! ಆಶ್ಚರ್ಯ, ಆಶ್ಚರ್ಯ! ಭೂದೇವಿ ಸಾರಿದ ಸೀತಾಚಾರಿತ್ರದ ಶುದ್ಧಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಈ ವಿವಿಧ ಆಕಸ್ಮಿಕ ಆವಿರ್ಭೂತಿಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಿವೆ!

ದಿಕ್ಕುದಿಕ್ಕಿನಲಿ ಮೊಳಗುತಿರುವುವೋ ದೇವದುಂದುಭಿಗಳು |
(ಹಕ್ಕಲಾರದಪ್ಪೀಗ) ಬೀಳುತಿವೆ ಕುಂದಕುಡ್ಮಲಗಳು ||
(ರೆಕ್ಕೆದಳೆದೊ ಎನೆ) ಬಾಗಿ ನಿಂದ ನೆಲದಾಯತತೆಯ ಸುತ್ತ |
(ನಕ್ಕಹಾಗೆ ದಿವ) ಕಾಂತಿವಲಯ ಮೂಡಿರುವುದೇನಿದಿತ್ತ ||೩೬||

(ತೆರೆಯಲ್ಲಿ)

ಜಯ ಜಯ ದಶರಥ ಸತ್ಯಪಥ |
ಏಕಧನುರ್ಧರ ರಾಜ್ಯಧೃತ ||
ಜಯಜಯ ರಘುಕುಲ ನಷ್ಟಮಲ |
ಜಯ ವೈದೇಹಿ ಚರಿತ್ರಬಲ ||೩೭||

ಭೂದೇವಿ—ವೈದೇಹಿ ಶುದ್ಧಳೆಂದು ಒಪ್ಪುವಿರಾ?

ಎಲ್ಲರೂ—(ಕೈಜೋಡಿಸಿ)

ನರವಾದವಾರಿದವು ಸೀತಾಚರಿತ್ರಚಂದ್ರಿಕೆಯನ್ನು
ಮುಚ್ಚಿದಾಗ ||
ಶರದದೊಲು ಭೂದೇವಿ ತೆರೆದು ತೋರಿದೆ; ಅದರ
ಬೆಳ್ವೆಳರು (ಕುಂದದೀಗ) ||೩೮||

(ತಲೆಬಾಗುತ್ತಾರೆ.)

ಈ ಆಶ್ಚರ್ಯಕರ ದಂಪತಿಗಳು ಮತ್ತೆ ಕೂಡುತ್ತಾರೆಯೇ?

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ರಾಮಚಂದ್ರ, ಪರಿಶುದ್ಧಿಯನ್ನೊಪ್ಪಿ ಸೀತೆಯನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಪರಿಗ್ರಹಿಸು.

ರಾಮ—ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದಂತಾಗಲಿ. ಮಗು, ಲಕ್ಷ್ಮಣ ! ಸೀತೆಯ ಕಾಲಿಗೆ ಬೀಳು.

ಸೀತೆ—(ಕೈಮುಗಿದು ಹರ್ಷದಿಂದ) ಆರ್ಯಪುತ್ರನಿಗೆ ಜಯವಾಗಲಿ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಆಹಾ ! ಈ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ರಮವು ಉದಾತ್ತವೂ ಸುಸಂಸ್ಕೃತವೂ ಆಗಿದೆ !

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಹರ್ಷಲಜ್ಜೆಗಳಿಂದ) ವಧಾರ್ಹ ಪಾತಕಿಯಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ನಿನಗೆ ಎರಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ.

ಸೀತೆ—ನೀನೇಕೆ ಆತ್ಮನಿಂದೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೀಯೆ ? ಹಿರಿಯನಿಗೆ ವಿಧೇಯನಾಗಿರುವ ನೀನು ಬಹುಕಾಲ ಬದುಕು.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ— ಮಗು, ರಾಮ ? ಈ ಮೂಲಕ ಜಾನಕಿಯ ಸ್ವೀಕಾರ ನೆರವೇರಿದಂತಾಯ್ತು. ಸ್ವತಃ ಇವಳನ್ನು ಮಾತಾಡಿಸಿ ಕೈಹಿಡಿದು ಯಜ್ಞಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯೋಜಿಸು.

ರಾಮ—(ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ.)

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ನಾಚಿಕೆ ಸಾಕು. ಯಜ್ಞಾಂಗವಿಲ್ಲದೆ ದಾಶರಥಿಯ ಅಪೂರ್ವವಾದ ಸೀತಾಪಾಣಿಗ್ರಹಣವು ಸರ್ವಸಾಕ್ಷಿಕವಾಗುವುದು ಹೇಗೆ ?

ರಾಮ—ಇದು ಸದಾಚಾರ ಹಾಗೂ ಗುರುವಿನಾಜ್ಞೆ.

(ಸೀತೆಯ ಕೈಹಿಡಿದು)

ಮಂಗಳೆಯಾದ ವೈದೇಹಿಯೇ,

ಪುತ್ರಫಲ ಯಜ್ಞಫಲ ದೊರಕುವುದು ಮದುವೆಯಿಂ
ದೆಂಬರವುರ ಪ್ರಮುಖರು ||
ಇತ್ತೆ ಮೊದಲಿನ ಫಲವನಾಗಲೇ ಮನೆಯನ್ನು
ಮತ್ತೆ ತುಂಬಿಸು, ಬಂದಿರು ||೨೯||

ಸೀತೆ—ಆರ್ಯಪುತ್ರ ಆಜ್ಞೆಮಾಡಿದಂತಾಗಲಿ. ಅಬ್ಬಾ, ಈಗ ಎದೆ ಹಗುರವಾಯ್ತು, ಹೋದ ಪ್ರಾಣ ಬಂತು !

ಭೂದೇವಿ—ಯಜ್ಞಗಳೆಡರಿಲ್ಲದೆ ನಡೆಯಲಿ ದ್ವೈ-

ವಜ್ಞರ ಪೌರೋಹಿತ್ಯದಲಿ ||
ಪರ್ಜನ್ಯನ ಸುರಿಸಲಿ (ಸಮವೃಷ್ಟಿಯ)
ನಿರ್ಜಿತಶಂಬರ ಕಾಲದಲಿ ||
ನಿರುಪದ್ರವ ಜೀವನವನು ನಡೆಸಲಿ
ಸರುವ ಪ್ರಜೆಗಳು (ಭಾರತದ)
ಇರಲು ಪತಿವ್ರತೆ ಸೀತೆ (ಅಯೋಧ್ಯಾ
ಪುರಪತಿ) ರಾಮನ ಅಂಕದಲಿ ||೪೦||

(ಅಂತರ್ಧಾನ ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆ)

ರಾಮ—ಭೂಮಿದೇವಿ ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋದಳೇನು ?

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ದೇವತೆಗಳು ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ಮನುಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಳಿಯದಿರುವುದು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲವೇ ?

ರಾಮ—ಪೂಜ್ಯರ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ನಾನು ಲಕ್ಷ್ಮಣನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—(ಕೈಮುಗಿದು) ಪೂಜ್ಯನಾದ ಅಣ್ಣನೇ, ನೀನು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿದ್ದರೆ ನಿನ್ನ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸೇರತಕ್ಕ ರಾಜ-ಯುವರಾಜ ಪದವಿಗಳನ್ನು ಅವರಿಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಪಾಲುಮಾಡಿಬಿಡು ; ಈ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಎಂದಿನಿಂದಲೂ ನಿನ್ನ ಅನುಚರನಾಗಿಯೇ ಉಳಿದ ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಹಾಗೇ ಉಳಿಯುವ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳವನು.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಇಕ್ಷ್ವಾಕುಕುಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಮಾತನ್ನಾಡಿದೆ ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ !

ರಾಮ—ಏನು ಮಾಡಲಿ ? ಲಕ್ಷ್ಮಣನ ಬೇಡಿಕೆಯನ್ನು ಈ ರಾಮನೆಂದೂ ಬದಿಗಿಡಲಾರನು. ತಮ್ಮನಿಗೀ ಕಾರ್ಯ ಅವಶ್ಯವೆನಿಸಿರುವಾಗ ಇದನ್ನು ನಾನೇ ನೆರವೇರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ, ಅಭಿಷೇಕ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡು.

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಅಣ್ಣಾ, ಏಕನಿಷ್ಠೆಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳೀಗ ಅಭಿಷೇಕದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ತಂದಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ ! ನೋಡು—

ಬಿಳಿಗೊಡೆಯನು ವಾಸವ ಹಿಡಿದಿರುವನು

ಎಳೆಗೂದಲ ಚಾಮರವನು ಜಾಹ್ನವಿ
(ಕೆಳೆವೊಗ) ದಿಂದ್ರಾಣಿಯರಿಕೊ ಹಿಡಿದಿಹರುತ್ಸಾಹದೊಳೀಗ ||
ತಿಳಿನೀರಿನ ಹೊಂಗಳಸಗಳನು ಪ್ರಜೆ
ಗಳು ಹಿಡಿದಿಹರಿಂಥವರೀವೈಭವ
ಘಳಿಲನೆ ಬಯಸಿದ ಕೂಡಲೆ ದೊರೆಯದು
ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆಂದೂ ||೪೧||

ರಾಮ—ಅಭಿಷೇಕದ ಅಧಿಕಾರದಂಡಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವವರೀಗ ನಾವಿಬ್ಬರೂ!

ಲಕ್ಷ್ಮಣ—ಈ ಅಧಿಕಾರದ ಪಾಲು ನನ್ನ ಮೇಲಿನ ಅನುಗ್ರಹ ಎಂದು ಭಾವಿಸದಿರಲಾದೀತೇ ?

ರಾಮ—ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ, ಹಿಡಿ ಅಧಿಕಾರದಂಡವನ್ನು.

(ವಾಲ್ಮೀಕಿಯನ್ನು ಕುರಿತು)

ಪೂಜ್ಯರೇ, ತಮ್ಮ ಮೊಮ್ಮಗನಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡಿರಿ.

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—(ಕಲಶವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ)
ಎಲೈ ಸಾಕೇತನಗರನಿವಾಸಿಗಳಾದ ಪುರಜನರೇ, ನಾನಾ ದಿಗ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಬಂದ ಅರಸುಮಕ್ಕಳೇ, ವಿಭೀಷಣ-ಸುಗ್ರೀವ-ಹನುಮಂತ ಮುಂತಾದ ಮಹಾರಥರೇ, ನೀವೆಲ್ಲರೂ ಕೇಳಿರಿ:

ಶ್ರೀ ಜನಕಜಾ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ (ಶ್ರದ್ಧೇಯ) |
ಮೂಜಗದೊಳಧಿಕಬಲ ಕುಶನಾಮಧೇಯ ||
ರಾಜಿಸುವನೀಗ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಪಟ್ಟದಲಿ |
ಈ ಜಲವ ಸುರಿವೆ ನೀವಿವನಂಕೆಯಲ್ಲಿ ||೪೨||

ಬಾಳಲೊಪ್ಪಿಗೆ ಕೊಡಿರಿ, ಆಗು ಕುಶ ಮುಂತೆ
ಮೇಲೆ ಸಗ್ಗದೊಳಿರುವ ಮಘವಂತನಂತೆ ||
ಈ ಲೋಕವನ್ನಾಳ್ದ ಮಾಂಧಾತನಂತೆ—
ಕೇಳು, ಪಾತಾಳವಾಳುವನಂತನಂತೆ ||೪೩||

(ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ)

(ತೆರೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಕಲನಾದ)

ಜಯ ಜಯ ಮಹಾರಾಜ!

ಸೀತೆ—ಸುದೈವವಶಾತ್ ನನಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದುದೇ ಆಯಿತು.

ರಾಮ—ಲಕ್ಷ್ಮಣಾ, ನಿನ್ನಿಷ್ಟವನ್ನು ಸಲ್ಲಿಸಿದಂತಾಯ್ತು.

ಎಲ್ಲರೂ—(ಹರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.)

ರಾಮ—(ಕುಶನನ್ನು ಕುರಿತು) ರಾಜನೇ, ನಿನ್ನ ಅನುಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಡೆದು ನಾನೀಗ ಲವನಿಗೆ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನ್ನು ಮಾಡಲು ಬಯಸುತ್ತೇನೆ.

ಕುಶ—ತಂದೆಯವರು ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಿದ ಹಾಗೆ ಆಗಲಿ.

ರಾಮ—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬನ್ನಿರಿ ಕಲಶವನ್ನು ಬೇಕಾದ ಹಾಗೆ.

ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜ ಕುಶಗೆ ಸುಪ್ರಿಯನಾದ ತಮ್ಮ ಲವನೆಂಬ
ವೀರ ||

ನಾ ಮಾಳ್ಪೆ ಯೌವರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕವನಿವಗೆ
ಪಡೆದನುಜ್ಞಾಧಿಕಾರ ||೪೪||

ಎಲ್ಲರೂ—(ಸಂತೋಷಭರಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ.)

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಮತ್ತೇನಿದೆಯಯ್ಯಾ ನಿನಗೆ ನಾನು ಮಾಡಿಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಂತೋಷದ ಕೆಲಸ?

ರಾಮ—ನಿನ್ನ ನೋಟದಿಂದ ನನ್ನ ಯಜ್ಞಧರ್ಮಚಾರಿಣಿ |
(ಬನ್ನವಳಿದು) ಶುದ್ಧಳಾದ (ಅಮಲಶೀಲಧಾರಿಣಿ) ||
ನನ್ನ ತನಯರಲ್ಲಿ ಹಂಚಿಯಾಯ್ತು ರಾಜ್ಯಭಾರವ |
ಇನ್ನು ಮಾಡಲುಳಿದುದೇನು ಗುರುಗಳಿಗೆ ವಿಚಾರವ ||೪೫||

ವಾಲ್ಮೀಕಿ—ಆದರೂ ಈಡೇರಲಿ ಈ ಹಾರೈಕೆ.

ಹರಿ ಹರ ಬ್ರಹ್ಮ ಜಲನಿಧಿಗಳಗ್ನಿ ಸುರಪುಷ್ಪ ಗಂಧವಾಹ |
ಪರಿಕಿಸಲು ಕಾಂಬ ಪಾತಾಳ ಭೂರ್ಭುವಃ ಸುವಗಳಬ್ಧಿಗಾಹ ||

ವರವೇದ ಮಂತ್ರಗಳು ತಪಸ್ವಿಗಳು ದನಿಗೊಡಲಿ ಶುಭದ ಸೊಲ್ಲ
ಕರುಣಿಸಲಿ ಒಳಿತನೀ ನೃಪಗೆ, ವರ್ಧಿಸಲಿ
ಗೋಕುಲಂಗಳೆಲ್ಲ ||೪೬||

(ಎಲ್ಲರೂ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ)

(ಆರನೆಯಂಕ ಮುಗಿಯಿತು)

ಕುಂದಕುಸುಮಮಾಲೆ ಸೀತೆ
ಗಂಧಸಾರದಿಂದ ಪೂತೆ!
ಶೀಲಗಂಧ, ಧರ್ಮರೂಪ—
ರಾಮರಾಜ್ಯ ಸುಪ್ರದೀಪ!